

STŘEDOVĚKÉ KAMENNÉ KŘTITELNICE ZE 14. AŽ 16. STOLETÍ NA JIHU A JIHOZÁPADĚ ČECH

TIPOLOGIE, TVAROSLOVÍ, VÝZDOBA

ROMAN LAVIČKA

Medieval Stone Baptismal Fonts from the 14th–16th Centuries in South and Southwest Bohemia. Typology, Shapes, Decoration

The study of the medieval stone baptismal fonts in South and Southwest Bohemia is based on long-term research and the documentation of more than a hundred of specimens that have survived with various degrees of completeness. The study aims to clarify the reasons behind the final form of the baptismal font and its influence affected by liturgical requirements and the possible provision of baptismal water. The author deals with the background of the markedly large number of baptismal fonts produced in the late 14th and early 15th centuries, their destiny during the Hussite Wars, and the creation of new ones towards the close of the Middle Ages. The study also deals with the future use of the baptismal fonts after their removal from the church as well as the superstitious use of baptismal water in folk magic. The text provides information about the material, decoration, and lost surface treatment. Based on the shape, the collection of baptismal fonts can be divided into several related groups and, in some cases, even define the source that influenced the fonts' form, or rather decoration. Furthermore, the study discusses the importance of emblems with heraldic figures, generally regarded as the noble coats of arms. Nevertheless, each of them has a general Marian and Christological content with emphasis placed on the importance of baptism. In several cases, the donor was identified which concretised the assumed time of the specimens' origin.

Key words: baptismal font – shapes – typology – heraldry – donors – armorial decoration – Middle Ages – South Bohemia

Studie o středověkých kamenných křtitelních na jihu a jihozápadě Čech vznikla na základě dlouhodobého studia a dokumentace více jak sta exemplářů zachovaných v různém stupni úplnosti. Cílem je objasnit důvody výsledné podoby křtitelnice a jejího ovlivnění na základě liturgických požadavků a případného zabezpečení křestní vody. Autor se zabývá příčinami vzniku nápadně velkého počtu křtitelnic na přelomu 14. a 15. století, jejich osudem během husitských válek a vznikem nových exemplářů na konci středověku. Stranou pozornosti nezůstává ani využití křtitelnic poté, co byly vyřazeny z vybavení kostela, stejně jako pověrečné užívání křestní vody v lidové magii. Text přináší poznatky o použitém materiálu, výzdobě a ztracené povrchové úpravě. Na základě tvarosloví lze soubor křestních nádob rámcově rozdělit do několika příbuzných skupin a v několika případech určit i zdrojovou stavbu, která ovlivnila jejich podobu, respektive výzdobu. Studie se zabývá rovněž významem znakových štítků s heraldickými figurami obecně považovanými za šlechtické erby. Část z nich má však obecný mariánsko-christologický obsah s důrazem na význam křtu. V několika případech se podařilo identifikovat osobu donátora, a zpřesnit tak zvažovanou dobu vzniku konkrétních exemplářů.

Klíčová slova: křtitelnice – tvarosloví – typologie – heraldika – donátoři – erbovní výzdoba – středověk – jižní Čechy

<https://doi.org/10.56112/pp.2023.1.01>

ÚVOD

Přestože studovaná oblast jižních Čech, tak jak ji známe dnes, nebyla historicky a majetkově zcela homogenním útvarem, její krajinná morfologie a po většinu středověku i velmi významná vláda rodu Rožmberků přeci jen vytvořila podmínky pro to, abychom i dnes byli v tomto regionu schopni rozpoznat společné rysy jak v architektuře, tak i výtvarném umění. Záměrem studie je nejen komplexní poznání této, pro dějiny umění bohužel stále okrajové problematiky, zahrnující vznik, rozšíření a typologii tvaru a výzdoby kamenných křtitelnic, ale i ukázat možnosti, respektive limity poznání specifického druhu památek, o jejichž vzniku a užívání dnes máme jen minimum soudobých písemných pramenů. Svátost křtu však vždy byla a stále je první a zásadní, neboť podmiňuje udělení dalších svátostí, jak uvedl roku 1349 první provinciální církevní sněm v Praze ve vydaných statutech¹⁾ a připo-

Obr. 1: Tomáš ze Štítného, o. c. v pozn. 2 – iluminace z roku 1376 v úvodu kapitoly o křtu (© NK ČR).

1) Jaroslav V. Polc – Zdeňka Hledíková edd., Pražské synody a koncily předhusitské doby. Praha 2002, s. 115–164, XIII. Statuta provinciální (Praha 11.–12. Novembris 1349), zde s. 142.

mínal např. roku 1376 kazatel Tomáš Štítný ze Štítného: „*Nayprwnye swatost gest krzest. tuy vstawyl Kristus, kdyz gest kazal aposstolom, aby kazaly slowo bozye. krzstyezc lydy we ymye otcze, y syna, y swateho ducha. a ta swatost gest zaklad wsseeh gynych.*“²⁾

DOSAVADNÍ VÝZKUM, STUDIUM A POZNÁNÍ JIHOČESKÝCH KŘTITELNIC

Plošnou evidenci a do jisté míry i poznání výskytu křtitelnic na jihu Čech, byť v neúplné formě přinesly jednotlivé svazky Soupisu památek historických a uměleckých v království Českém, které vycházely v letech 1898–1921. Během dvou desetiletí zpracovalo několik autorů tehdejší okresy milevský (1898), česko-budějovický (1900), třeboňský (1900), jindřichohradecký (1901), pelhřimovský (1903), písecký (1910), prachatický (1913), krumlovský (1918) a kaplický (1921).³⁾ Bohužel nedokončeno, a tedy nezveřejněno zůstalo Strakonicko, Tábořsko a okolí Týna nad Vltavou, což se dodnes projevuje jako velká mezera v celkovém poznání uměleckého fondu na území jižních Čech. Jelikož jsou svazky odlišné úrovně, nelze někdy ze samotného textu rozpoznat, zda se jedná o středověkou křtitelnicu, obvykle totiž není ani specifikován její tvar, pokud se nejedná z pohledu autora o výjimečný kus. V roce 1916 zveřejnil pražský katecheta dp. Vojtěch Fährnich⁴⁾ v časopisu Památky archaeologické studii s příznačným názvem Jihočeské křtitelnice,⁵⁾ kde přinesl zatím nejucelenější pohled na tento typ sakrálního umění v období středověku. V práci doprovázené na svou dobu bohatou a kvalitní fotografickou dokumentací podrobněji popsal a srovnal především křtitelnice na Prachaticku a v sousední části Strakonicka, ale neopomenul stručně uvést jako srovnání i příklady z jiných částí jižních Čech. Po deseti letech na dané téma volně navázal blatenský děkan Msqr. Jan Pavel Hille⁶⁾ spíše stručnou výčetovou prací o cínových křtitelních z období 16. – 18. století na Písecku.⁷⁾ Umělecké památky Čech vydané v letech 1977–1982 při-

nesly v popisech sakrálních staveb opět jen krátké zmínky o křtitelních, spíše evidenčního charakteru a někdy i s předpokládanou datací.⁸⁾ Mimo jednotlivých studií ke konkrétním křtitelním⁹⁾ a stručných zmínek v literatuře však nenalezneme žádnou souhrnnou práci, která by se zabývala středověkými křestními nádobami přinejmenším v jižních Čechách.

Pro poznání a studium zdejších křtitelnic bychom jistě neměli opomenout práce ze sousedních zemí. V Rakousku se tomuto tématu ve větším měřítku věnoval počátkem 90. let 20. století Rudolf Christiner ve své disertaci.¹⁰⁾ V německých zemích křtitelnice, převážně z prostředí velkých domů období středověku systematicky studovala v prvním decenniu 21. století Silvia Schlegel,¹¹⁾ v obecnější rovině bez ohledu na stáří artefaktu se problematikou zabýval v nedávné době Bertram Schulín.¹²⁾ Na Slovensku přinesl základní přehled o výskytu a typologii kamenných středověkých křtitelnic Martin Novák.¹³⁾ I v těchto oblastech bychom našli nespočet drobnějších studií k jednotlivým artefaktům, které však samy o sobě nemohou nabídnout komplexnější pohled na problematiku křtitelnic.

OBEČNÁ CHARAKTERISTIKA FONDU

„Středověkých kamenných křtitelnic jest zde hojnost“

Na jihu a jihozápadě Čech¹⁴⁾ se zachoval relativně početný soubor středověkých kamenných křtitelnic, které patřily k neodmyslitelnému vybavení farních kostelů v minulosti stejně jako dnes. Obvykle bývají za nejstarší považovány exempláře velmi jednoduchých tvarů, což vychází z předpokladu, že starší umění je v principu jednodušší a méně dokonalé. Ve skutečnosti se u těchto exemplářů stáří právě kvůli absenci jakéhokoliv tvarosloví a výzdoby nedá spolehlivě prokázat. Jednoduchá a hmotná křestní nádoba bez výzdoby nemusí být totiž vždy dokladem jejího vysokého stáří, ale naopak nedostatku prostředků na její zhotovení, a tím i redukce požadavků na její výzdobu.

2) Národní knihovna České republiky (dále jen NK ČR), Tomáš ze Štítného, Knížky šestery o obecných věcech křesťanských, rkp., sign. XVII A 6, fol. 114v, dostupné on-line: <https://www.manuscriptorium.com/apps/index.php#search> [19. 01. 2023].

3) *Kolektiv autorů*, Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století. Díl V, VIII, X, XIV, XVIII, XXXIII, XXXVIII, XL, XLII. Praha 1898–1921.

4) Vojtěch Fährnich se narodil 11. března 1862 ve Slaném, v letech 1876–1882 absolvoval gymnázium v Písku, pak vystudoval Arcibiskupský kněžský seminář v Praze a v roce 1886 byl vysvěcen na kněze. Poté působil v Praze jako katecheta ve školách na Královských Vinohradech a od roku v Praze na Hrádku. Kontakt s jižními Čechami bezpochyby neztratil, a ještě v roce 1932 se po 50 letech účastnil setkání abiturientů píseckého gymnasia v roce 1882. Jeho zájem o historii a umění prozrazuje také např. dar 13 razítek k ozdobení svíček, 2 rukopisů a 6 map do sbírek Musea království českého (Národního muzea) v roce 1901.

5) Vojtěch Fährnich, Jihočeské křtitelnice, Památky archaeologické a mistopisné XXVIII, 1916, s. 122–123, s. 158–159.

6) Badatel a publicista se zájmem o regionální historii Jan Pavel Hille (*1861 – †1943) se narodil v Písku, kde v letech 1872–1879 absolvoval gymnázium. V roce 1884 byl vysvěcen na kněze a začal působit v Kadově, později přešel do Kasejovic (od r. 1911) a nakonec do Blatné (od r. 1924).

7) Jan Pavel Hille, Staré křtitelnice na Písecku, Otavan, Obrazkový měsíčník pro národní, kulturní a hospodářské zájmy města Písku a kraje Prácheňského XI (XXXXVI), č. 2. 30. listopadu 1928, s. 23.

8) Emanuel Poche ed., Umělecké památky Čech 1–4. Praha 1977–1982.

9) Např. Bořivoj Nechvátal, Středověká křtitelnice v Radomyšli u Strakonice, Výběr, časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 34, č. 4, 1997, s. 253–257; týž, Heraldika středověké křtitelnice v Radomyšli u Strakonice, Heraldika a genealogie 30, č. 3–4, Praha 1997, s. 181–188; Friedrich Kobler, Der Taufstein von Gollau/Kájov, in: Ostbairische Grenzmarken. Passauer Jahrbuch für Geschichte, Kunst und Volkskunde XLI, Passau 1999, s. 81–84; Roman Lavička, Pozdně gotické kostely na rožmberském panství. České Budějovice 2013, s. 98–100; Jaroslav Skopec, Vybrané části středověkého zařízení a vybavení, in: J. Skopec ed., Středověké kostely v okrese Louny. Ústí nad Labem 2022, s. 155–163, zde s. 162–163, a řada dalších.

10) Rudolf Christiner, Mittelalterliche Taufbecken in Österreich, Eine formalgeschichtliche und ikonographische Untersuchung. Band 1: Text und Katalog; Band 2: Abbildungen. Graz 1993.

11) Silvia Schlegel, Mittelalterliche Taufgefäße. Funktion und Ausstattung. Köln 2012.

12) Bertram Schulín, Taufbecken in Deutschland. Form und Ikonographie. Münster 2022.

13) Martin Novák, Príspevok k výskumu stredovekých kamenných křtitelnic na Slovensku, Archaeologia historica 29, č. 1, 2004, s. 507–522.

14) V textu jsou za jednotlivými lokalitami uvedeny zkratky okresů, aby byla usnadněna jejich identifikace – České Budějovice (CB), Český Krumlov (CK), Jindřichův Hradec (JH), Písek (PI), Strakonice (ST), Tábor (TA), Klatovy (KT), Plzeň-jih (PL), Benešov u Prahy (BN), Pelhřimov (PE), Havlíčkův Brod (HB), Znojmo (ZN). Pokud není v uvedeném místě více kostelů, není zasvěcení sakrální stavby uvedeno.

Obr. 2: Tábor, kostel Proměnění Páně, křtitelnice z 15. století pod kruchtou, stav 2018 (není-li uvedeno jinak, všechna foto autor).

Obr. 3: Krč (okres Písek), kostel sv. Václava, kupa křtitelnice pod kruchtou, stav 2012.

Dokladem je situace ve farním kostele Proměnění Páně v Táboře (TA), do kterého pravděpodobně již roku 1482 odlil zdejší mistr Šimon cínovou křtitelnicí v podobě obráceného zvonu.¹⁵⁾ Ta však zřejmě nebyla první, neboť pod kruchtou kostela nalezneme v severozápadní části kamennou křtitelnicí s kulovitou kupou na novější nízké zděné noze. Kamenickou práci bez umělecké výzdoby nelze nijak přesněji datovat, ale ze souvislosti vyplývá, že musela předcházet zmíněné křtitelnici z roku 1482, a mohla být tedy pořízena po stavbě kostela někdy v polovině 15. století. Vzhledem ke vzniku města v roce 1420 nelze i přes její lapidární a zdánlivě starodávný tvar hledat vznik ve starší době. Zde lze navíc předpokládat, že jednoduchá forma není ani tak výrazem nedostatku finančních prostředků, jako spíše důsledkem rezervovaného postoje husitského prostředí k provádění křtu, jak bude řečeno níže.

Mezi nejstarší doklady užití kamenných křtelnic ve sledovaném území patří například pozůstatek křestní nádoby z kostela v Kasejovicích (PL) s osmibokým kalichem

15) Rudolf Tecl, Církevní správa a náboženské poměry v Táboře během druhé poloviny 15. a na počátku 16. století s edicí účtu tábořských kostelníků z let 1509–1510, in: Tábořský archiv 10, Tábor 2000–2001, s. 213–279, zde s. 231–232, s. 277–279, obr. 6–8; Kateřina Horníčková, kat. č. VI/3, Mistr Šimon, Cínová křtitelnice z Tábora, in: K. Horníčková – M. Šroněk edd., Umění české reformace (1380–1620). Praha 2010, s. 192–193.

Obr. 4: Český Rudolec (okres Jindřichův Hradec), kostel sv. Jana Křtitele, letopočet 1488 na kupě křtitelnice, stav 2019.

Obr. 5: Štěpánovice (okres České Budějovice), kostel Nanebevzetí Panny Marie, letopočet 1515 na kupě křtitelnice vytesaný vzhůru nohama, snímek otočen o 180°, stav 2016.

Obr. 6: Jindřichův Hradec, kostel Nanebevzetí Panny Marie, letopočet 1525 na patě křtitelnice, stav 2020.

zdobeným stylizovanými listy s volutovým zakončením, tzv. Žižkova křtitelnice v podvěží kostela ve Strážově (CB),¹⁶⁾ kupa křtitelnice v kostelech v Krči a Čížově (PI), nebo nedávno nalezený zlomek křtitelnice z Křešína (PE).¹⁷⁾ Většina

16) František Miroslav Čapek, Feuilleton. Trocnov, Budíjov XLIV, č. 47, 12. června 1908; František Miroslav Čapek, Český Krumlov, Studie kult. hist. a slovozpysná (Vznik, osazení, pojmenování a děj). České Budějovice 1910, s. 231.

17) Pavel Kroupa – Jiří Varhaník – Jan Zavřel, Nález fragmentu kamenné raně gotické křtitelnice v obci Křešín, Průzkumy památek XXVII, č. 2, 2020, s. 131–135.

Obr. 7: Střížov (okres České Budějovice), kostel sv. Martina, raně středověká, tzv. „Žižkova křtitelnice“ v předsíni, stav 2016.

zachovaných kamenných křtitelnic na jihu a jihozápadě Čech pochází převážně z poslední čtvrtiny 14. a počátku 15. století. Přímě datovaných exemplářů se zachovalo však jen několik a vždy až z konce středověku.¹⁸⁾

Jeden kostel, dvě křtitelnice

Zatímco v některých středověkých kostelech se nedochovala žádná soudobá křtitelnice, existuje naopak několik lokalit, kde dosud nalezneme dvě původem středověké křestní nádoby, avšak různého stáří. Ve Střížově (CB) stojí v přízemí věže sloužícím jako předsíní kostela lapidární, tzv. Žižkova křtitelnice s dvěma reliéfními terči na povrchu kupy, kterou bychom mohli zařadit již do 13. století. V lodi při jižním bočním oltáři nalezneme křtitelnici, která má na tordované noze s kubickou patkou osmibokou kupu a lze tak její vznik hledat na přelomu 15. a 16. století.¹⁹⁾ V Jílovicích (CB) nedaleko Borovan spočívá v jižní předsíni kostela poškozená kupa křtitelnice s dvojicí plastických erbů s pětistlou růží, jejíž vznik bychom mohli klást do druhé poloviny 14. století. V interiéru severní kaple tamtéž stojí kamenná křtitelnice složená z několika bloků. Hrubší, nezdobená a nepřiliš kvalitní práce s válcovou nohou a kalichovou kupou stejného tvaru vznikla prav-

Obr. 8: Střížov, kostel sv. Martina, pozdně středověká křtitelnice v lodi, stav 2016.

děpodobně v závěru 15. století. V Černici (CK) se v kostele nalézá kalichová křtitelnice z poloviny 15. století zdobená na vnějšku reliéfy střel a kružeb ve tvaru jeptišek.²⁰⁾ Zároveň ještě v roce 2002 ležela na farním dvoře polygonální nádrž křestní nádoby zdobené na bocích vpadlými poli s lomenými obloučky, jejíž vznik bylo možné hledat na přelomu 14. a 15. století. Ve Slavkově (CK) je umístěna při vítězném oblouku polygonální kupa se sférickou spodní částí, která je na boku zdobena prázdnými znakovými štíty. Díky tomuto prvku lze její vznik zařadit rámcově do přelomu 14. a 15. století. V prostoru pod kruchtou spočívá zřejmě starší rozměrná sférická nádrž bez nohy,²¹⁾ zdobená na vnějšku rytými abstraktními obrazci představujícími snad listoví? Podobnou křestní nádobu shledáváme v kostele v Polné na Šumavě (CK), jejíž sférickou kupu při horním okraji člení výžlabek a řada obloučkových štítků.²²⁾ V Dolním Dvořišti (CK) nás sice na první pohled zaujme především bohatě profilovaná a zdobená křtitelnice s rožmberskými erby z let 1500–1510 osazená v kněžišti blízko sanktuáře, ale v jižní předsíni nalézáme jednoduchou polygonální kupu křtitelnice pravděpodobně z první fáze výstavby kostela, tedy z 90. let 15. století. Neméně zajíma-

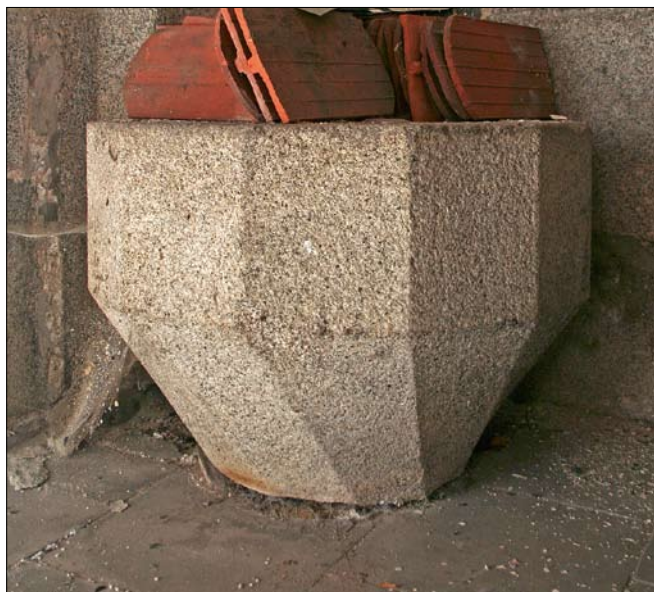
18) R. Christner, o. c. v pozn. 10, Band 1, s. 111–112, 117 – stejná situace je i v Rakousku, kde pochází nejstarší kamenná křtitelnice označená letopočtem z roku 1409, více datovaných příkladů se vyskytuje až po roce 1478.

19) Josef Braniš, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém VIII. Politický okres česko-budějovický*. Praha 1900, s. 121.

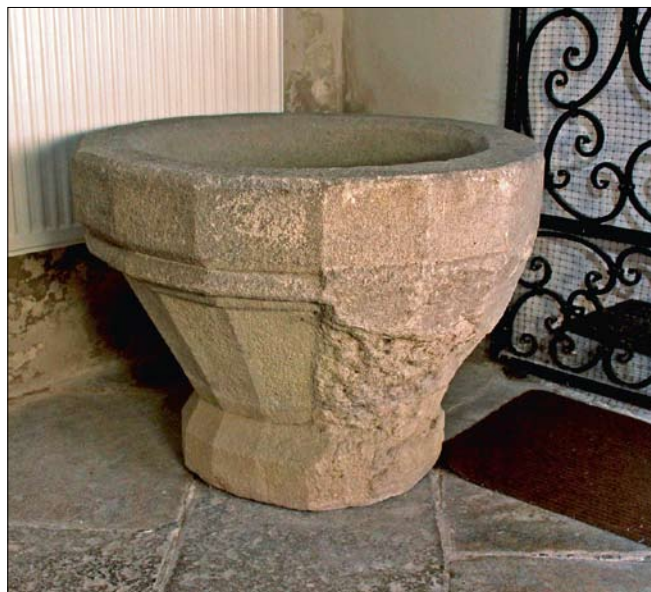
20) František Mareš – Jan Sedláček, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém XLI. Politický okres krumlovský*. Svezek první: okolí Krumlova. Praha 1918, s. 32, 36.

21) Tamtéž, s. 376, 378 – starší rozměrná kamenická práce zdobená dekorem je označena jako nádrž na svícenou vodu.

22) Tamtéž, s. 350, 353 – zde označena jako lidová práce s letopočtem 1840, ale vzhledem k typu a zpracování se nepochybně jedná o středověkou křtitelnici.

Obr. 9: Dolní Dvořiště (okres Český Krumlov), kostel sv. Jiljí – pozdně středověká křtitelnice v jižní předsíni, stav 2009.

Obr. 11: Kájov (okres Český Krumlov), malý kostel Smrti Panny Marie, křtitelnice v lodi, stav 2018.

Obr. 10: Dolní Dvořiště, kostel sv. Jiljí – pozdně středověká křtitelnice (1500–1508) se znakovou výzdobou v kněžišti, stav 2005.

vá je rovněž křtitelnice z adnetského červeného vápence v Kájově (CK) doplněná reliéfem malého Ježíše sedícího na polštářku z let 1490–1500, která dnes stojí u vítězného oblouku vedle severního bočního oltáře. Starší polygonální křestní nádobu ze žuly najdeme v sousední kapli Smrti Panny Marie²³⁾ a můžeme jí pro svou jednoduchost zařadit do třetí čtvrtiny 15. století jako předchůdkyni prvně zmíněné, kterou bezpochyby nechal pořídit zdejší farář Michael Pils († 1503).²⁴⁾

Uvedené příklady však neznamenají, že by v kostele byly současně užívány dvě křtitelnice. Vždy sloužila bezpochyby ta mladší, zatímco starší jednodušší, nebo tou dobou i poškozená nádrž byla odsunuta obvykle do kouta nebo předsíně, kde přecházela až do současnosti. Případy z Dolního Dvořiště a Kájova nám ukazují, že dvojice křtitelnic mohly někdy vzniknout ve velmi krátkém odstupu

Obr. 12: Kájov, velký kostel Panny Marie, křtitelnice z adnetského vápence (1490–1500) u vítězného oblouku, stav 2018.

jen několika desetiletí a důvodem pro nahrazení zánovní nádoby novou byla zřejmě otázka přání a prestiže dnes neznámého donátora.

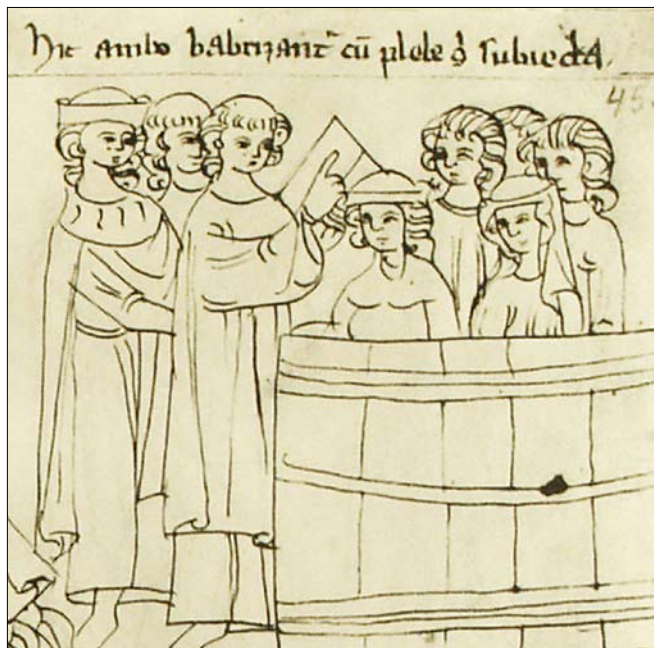
ZOBRAZENÍ A FORMA KŘTITELNICE

Křestní nádoby ve výtvarném umění (rukopisy, nástěnné malby)

Již prvotní průzkum výskytu, zachování a stáří křtitelnic vyvolává řadu otázek. Kde jsou, případně proč se nám nezachovaly z tohoto regionu ve větší míře doklady starších křtitelnic, jejichž potřeba byla a je v liturgii kontinuální? Většina farních kostelů ve sledované oblasti vznikla v průběhu 12. a první poloviny 13. století a musela tedy používat

23) Tamtéž, s. 145, 148 – ještě na počátku 20. století stála v severní předsíni velkého kostela a označovala se jako nádoba na svěcenou vodu.

24) Tamtéž, s. 145, 148.

Obr. 13: Liber depictus, ÖNB, Codex 370, fol. 45r – kníže Bořivoj a kněžna Ludmila jsou pokřtěni v dřevěné kádi se svými poddanými (G. Schmidt – F. Unterkircher edd., o. c. v pozn. 25).

Obr. 14: Liber depictus, ÖNB, Codex 370, fol. 92r – sv. Alžběta koupe malomocného v dřevěné kádi (G. Schmidt – F. Unterkircher edd., o. c. v pozn. 25).

Obr. 15: Liber depictus, ÖNB, Codex 370, fol. 35v – sv. Václav vykoupil děti z otroctví a nechává je pokřtít ve křtitelnici tvaru kalicha (G. Schmidt – F. Unterkircher edd., o. c. v pozn. 25).

Obr. 16: Liber depictus, ÖNB, Codex 370, fol. 107r – žena se pokouší zbavit ďábla svěcenou vodou (G. Schmidt – F. Unterkircher edd., o. c. v pozn. 25).

nějakou křestní nádobu. V jaké formě a z jakého materiálu byly zhotoveny první raně středověké křtitelnice? Co se odehrávalo v tehdejší společnosti, že právě v druhé polovině 14. století zaznamenáváme vlnu pořizování nových kamenných křtitelnic zdobených jak šlechtickými erby a křesťanskými znaky, tak i architektonickými motivy?

Částečnou odpověď na tyto otázky nalezneme v iluminovaných rukopisech a nástěnných malbách, které vznikaly v Čechách během středověku. V pergamenovém, kresbami bohatě vybaveném rukopisu *Liber depictus* (před 1350),²⁵⁾ shledáváme v několika světeckých legendách ode-

hrávajících se v raně křesťanských dobách vyobrazení n-prosté většiny křest dospělých.²⁶⁾ Ten probíhal ve velkých dřevěných kádích stažených po obvodu kovovými obručemi, které však mnohde sloužily zároveň k očištění těla. To dokládá vyobrazení koupele malomocných v legendě sv. Alžběty,²⁷⁾ které se na první pohled neliší od výjevu křtu pohanů

(HAN), *Figurae calamo exaratae, quibus illustrantur historiae Veteris et Novi Testamenti nec non vitae nonnullorum sanctorum*, sog. Krumauer Bildercodex, sig. Cod. 370, digitalisát originálu dostupný online na: <http://data.onb.ac.at/rec/AC13949636>. – Faksimile: Gerhard Schmidt – Franz Unterkircher edd., Krumauer Bildercodex. Österreichische Nationalbibliothek Codex 370. Facsimile-Band, Textband zu der Facsimile-Ausgabe. Graz 1967.

26) G. Schmidt – F. Unterkircher edd., o. c. v pozn. 25, fol. 35v, vlevo nahoře – zde nalezneme výjimku ve výjevu, kdy sv. Václav vykoupil děti z otroctví a nechal je pokřtít.

27) Tamtéž, fol. 92r, vpravo dole – sv. Alžběta koupe malomocného v kádi.

25) K původu a osudu rukopisu souhrnně: Marta Hradilová, K dějinám knihovny minoritů v Českém Krumlově. Praha 2014, s. 53–55, 79–80. Rukopis je uložen v Österreichische Nationalbibliothek Wien (dále jen ÖNB), Sammlung von Handschriften und alten Drucken

v legendě sv. Václava a sv. Ludmily,²⁸⁾ sv. Uršuly a 11 tisíc svatých panen,²⁹⁾ sv. Klementa,³⁰⁾ sv. Máří Magdaleny a Maximina³¹⁾ a sv. Eustacha.³²⁾ Ve dvou výjevech – křest dětí, které sv. Václav vykoupil z otroctví a Panna Maria osvobozuje ženu posedlou ďáblem, však můžeme spatřit nákras kamenné křtitelnice ve tvaru odpovídajícímu zvětšenému kalichu.³³⁾ Kolem roku 1376 bylo na pergamen napsáno dílo Tomáše ze Štítného *Knížky šestery o obecných věcech křesťanských*. Zde v šesté části věnované svátostem nalezneme v úvodu kapitoly pojednávající o svátosti křtu iluminaci s příznačným námětem, opět s kamennou křtitelnicí šedé barvy ve tvaru kalicha.³⁴⁾

V nástěnné malbě se prostorem pro zobrazení křtu staly rovněž světecké legendy. V katedrále sv. Víta v Praze, v kapli sv. Erharda a Otýlie zvané podle donátora arcibiskupa Jana Očka z Vlašimi také jako Vlašimská se na východní stěně kaple nachází malba – *Křest sv. Otýlie* z doby kolem roku 1367.³⁵⁾ Polopostava nahé světece spočívá v osmiboké kamenné křtitelnici růžové barvy, která má opět podobu zvětšeného kalichu se všemi základními částmi.³⁶⁾ Přibližně ve stejné době vznikl cyklus nástěnných maleb na *schodišti velké věže hradu Karlštejna*. Ve výjevu křtu kněžny Ludmily (1364–1365) je namalována šestiboká kamenná křtitelnice, která má podobu velkého kalichu z růžového mramoru, jehož nádrž na bocích zdobí kružby a reliéfní aplikace.³⁷⁾ V dalším obraze zachycujícím křest knížete Bořivoje spatřujeme osmibokou křtitelnicí opět z růžového kamene, která však postrádá nohu.³⁸⁾ V kapli sv. Mořice, která stála na hřbitově u kostela sv. Sebalda v Norimberku (zničena v roce 1944)³⁹⁾ vznikl v letech 1361–1365 cyklus nástěnných maleb většinou považovaný za výjevy ze života královce Václava IV., syna císaře Karla IV.⁴⁰⁾ V nedávné době byl námět maleb přesvědčivě určen jako výjevy ze života sv. Jiljí.⁴¹⁾

28) Tamtéž, fol. 43r, vlevo nahoře, fol. 45r vpravo nahoře – kníže Bořivoj a kněžna Ludmila jsou pokřtěni se svým poddanými.

29) Tamtéž, fol. 66v, vlevo dole – křest jinocha a křest otce sv. Voršily, fol. 69r, uprostřed – křest matky sv. Voršily.

30) Tamtéž, fol. 74v, vlevo nahoře – křest krále s příbuznými.

31) Tamtéž, fol. 78v, vlevo dole – křest Maximina.

32) Tamtéž, fol. 135v, vlevo nahoře – křest Eustacha, jeho manželky a synů.

33) Tamtéž, fol. 35v, vlevo nahoře – sv. Václav vykoupil děti z otroctví a nechal je pokřtít ve křtitelnici tvaru kalicha; fol. 107r, vpravo nahoře – v legendě „Panna Maria osvobozuje ženu posedlou ďáblem“ najdeme výjev, kde se žena nemohla ďábla zbavit svěcenou vodou a ani Krucifixem. Kropenka zde má velikost a podobu spíše obvyklou pro křtitelnic.

34) NK ČR, o. c. v pozn. 2.

35) Jiří Kuthan – Jan Royt, Katedrála sv. Víta, Václava a Vojtěcha. Svatyně českých patronů a králů. Praha 2011, s. 311–312; Jiří Fajt, Od napodobení k novému císařskému stylu, in: J. Fajt ed., Karel IV. císař z boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310–1437. Praha 2006, s. 40–136, zde s. 69 – obr. II. 33, s. 72.

36) Zuzana Všečeková, Schodištní cykly na Karlštejně – Legenda sv. Ludmily, Průzkumy památek XIII – Příloha: Schodištní cykly Velké věže hradu Karlštejna, 2006, s. 37–49 a obrazová příloha 193–203, zde s. 39, obr. 4.

37) Tamtéž, s. 195–196, obr. III – IV; J. Fajt, o. c. v pozn. 35, s. 69 – obr. II. 32.

38) Z. Všečeková, o. c. v pozn. 36, s. 195–196, obr. II.

39) Fotografie zaniklých nástěnných maleb jsou uloženy v Zentralinstitut für Kunstgeschichte München, Farbdiaarchiv zur Wand- und Deckenmalerei, dostupné on-line: https://www.zi.fotothek.org/VZ/ort_index/N%C3%BCrnb%20erg/Moritzkapelle [10. 02. 2023].

40) Jiří Fajt, Nürnberg als Kunstzentrum des Heiligen Römischen Reichs. Höfische und städtische Malerei in der Zeit Kaiser Karls IV. 1346–1378. Berlin – München 2019, s. 111–112, s. 109 – obr. 85.

Ve výjevu křtu světece byla pod baldachýnem namalována křtitelnice s čtyřlístou nohou a kalichem s kruhovou obrubou a vypuklými boky.⁴²⁾

Vzhled křtitelnice, respektive kalichu posloužil rovněž ve středověkém umění jako inspirace k zobrazení obětního umyvadla v Šalamounově chrámu nazývaného *měděné moře*. Tento starozákonní motiv byl zároveň chápán jako typologický předobraz Křtu Krista.⁴³⁾ Zřejmě i proto mělo obřadní umyvadlo ve výtvarném umění podobu křtitelnice nesené na hřbetě 12 býků, ale obvykle jich byla zachycena pouze polovina. Motiv měděného moře najdeme, byť v torzálním stavu, v západním poli *ambitu emauzského kláštera Na Slovanech*, který byl vymalován v letech 1360–1370.⁴⁴⁾ Miniaturu s kresbou měděného moře v podobě polychromie křtitelnice usazené na hřbetech býků nalezneme rovněž v rukopisu *Speculum humanae Salvationis*, který vznikl v polovině 14. století a náleží do fondu knihovny Metropolitní kapituly u sv. Víta v Praze.⁴⁵⁾

Uvedené příklady vyobrazení křtu ve světeckých scénách na nástěnných malbách a v rukopisech druhé poloviny 14. století ukazují ideální podobu křtitelnice ve formě kalicha vytesaného většinou z hodnotného kamene, pravděpodobně mramoru. Zachované exempláře z farních kostelů vesnic a městeček jižních a jihozápadních Čech však prozrazují, že skutečnost byla, co se týče provedení a použitého materiálu ve většině případu mnohem prostší. Vzhled, řešení a použitý kámen totiž nepochybně odrážely nejen movitost donátora z řad šlechty, farnosti, ale i ekonomické možnosti sledovaného regionu. Ty byly pochopitelně mnohem menší než v případě velkých měst u nás, a diametrálně odlišné od možností a zázemí velkých středověkých domů v blízkém Podunají, potažmo v západní Evropě. V případě podoby křtitelnic zprostředkovaných různými druhy výtvarného umění se však umělec mohl bez ohledu na skutečnost nechat unášet svou fantazií a přáním donátora ohledně vyobrazení legendického výjevu.

VÝVOJ PODOBY, UŽITÍ MATERIÁLU, POLYCHROMIE

Od dřevěné kádě, přes kamennou křtitelnicí až k obrácenému cínovému zvonu

Z nemnoha zachovaných vyobrazení vyplývá, že v rané křesťanské době, kdy bylo obvyklé křtění dospělých osob, sloužily k tomuto účelu dřevěné kádě. Jednalo se tehdy o velmi rozšířené nádoby, které měly rovněž mnoho jiných funkcí než jen velmi specifické využití pro křestní obřad. Tyto dřevěné nádoby byly běžně dostupné prakticky v ja-

41) Filip Srovnal, Nástěnné malby s legendou o sv. Eligiovi v norimberské kapli sv. Mořice, Umění LXIX, č. 3, 2021, s. 298–309.

42) J. Fajt, o. c. v pozn. 40, s. 111–112, s. 109 – obr. 85.

43) Kateřina Kubínová, Emauzský cyklus. Ikony středověkých nástěnných maleb v ambitu kláštera Na Slovanech. Praha 2012, s. 204–207, s. 206 – obr. 202.

44) Vlasta Dvořáková, Karlštejnské schodištní cykly. K otázce jejich vzniku a slohového zařazení, Umění IX, č. 2, 1961, s. 109–171, zde s. 142; Klára Benešová – Kateřina Kubínová ed., Emauzy. Benediktinský klášter Na Slovanech v srdci Prahy. Praha 2007, s. 331, s. 346 – obr. 13 a/ Křest Kristův, b/ Námán je v Jordánu očištěn z lepry, c/ Měděné moře.

45) Antonín Podlaha, Soupis památek historických a uměleckých. Knihovna kapitulní v Praze. Praha 1903, s. 92, 95–99, Codex sign. A 32, fol. 14v.

Obr. 17: Bechyně (okres Tábor), klášterní kostel Nanebevzetí Panny Marie, náhrobek Ladislava ze Šternberka († 1521) z adnetského vápence, stav 2004.

kékoliv velikosti, jejich výroba nebyla řemeslně, materiálově a finančně nijak náročná, a proto se zpočátku k tomu účelu vlastně samy nabízely zvláště v sociálně nižším prostředí a ekonomicky slabších oblastech. Nejstarší křtitelnice, zvláště na venkově mohly být zhotoveny ze dřeva a zprvu tedy měly nepochybně podobu a tvar kádě, která se postupem času postupně zmenšovala v přímé reakci na situaci, kdy byly křtěny převážně již jen malé děti. Církevní koncily začaly doporučovat jako nejvhodnější materiál pro zhotovení křtitelnice kámen, neboť měl symbolizovat Krista jako pramen živé vody. V západní Evropě se užíval pro zhotovení křestních nádob kov – většinou bronz a v některých případech i dřevo.⁴⁶⁾ I kamenné kupy však

⁴⁶⁾ Katharina Walch – Wolf Zech, Ein Taufstock von 1505, in: Jahrbuch der bayerischen Denkmalpflege 42, 1988, s. 96–100.

Obr. 18: Vyšší Brod (okres Český Krumlov), klášterní kostel Nanebevzetí Panny Marie, náhrobek opata Kryštofa Knolla († 1542) z adnetského vápence zhotovený ve 20. letech 16. století, stav 2010.

mávaly mnohdy uvnitř kovovou nádobu na vodu, kvůli čistotě a jejímu lepšímu uchování.⁴⁷⁾

Nelze přesně říci, kdy se tvar křtitelnic inspiroval, respektive začal odvíjet od dalšího liturgického, běžně užívaného náčiní – tedy kalichu. Rozhodujícím okamžikem byla nepochybně změna materiálu na jejich výrobu, tedy změna tvaru nepochybně souvisela s přechodem od dřevěné kádě ke kamennému kalichu. V Čechách k tomu došlo zřejmě nezávisle na různých místech a nejpozději během vrcholného středověku, jak dokládají uvedené příklady nástěnných maleb a iluminovaných rukopisů. Zatímco mešní kalich byl zhotoven vždy z víceméně zác-

⁴⁷⁾ R. Christiner, o. c. v pozn. 10, Band 1 – s. 9, 10, 11, 14; S. Schlegel, o. c. v pozn. 11, s. 200–202. Kámen však zřetelně převažoval, neboť např. v Německu je mezi středověkými křestními nádobami jen 10 % zhotoveno z kovu a ze dřeva se zachoval jen jeden exemplář.

Obr. 19: Dačice (okres Jindřichův Hradec), kostel sv. Vavřince, cínová křtitelnice odlitá kolem roku 1500, stav 2005.

ného kovu, který byl obvykle pozlacen, zhotovení kalichu velikosti křtitelnice nepochybně ve sledovaném regionu přesahovalo možnosti tehdejšího kovotepeckého a kovolijeckého řemesla. To byl jeden z důvodů, proč se začaly nové křtitelnice na místo starých dřevěných kádí zhotovovat z dostupného kamene, běžně užívaného desítkami kameníků na probíhajících stavbách a opravách farních kostelů v místě nebo blízkém okolí. Pokud byla křtitelnice pořízena současně se stavbou kostela nebo při jeho větší adaptaci, bývá zhotovena z místně nejdostupnějšího druhu kamene, obvykle žuly nebo pískovce. Početně významnou skupinu tvoří křtitelnice vytesané z dioritu charakteristické šedé barvy, které nalezneme nejen na Prachaticku, sousedním Strakonicku a Krumlovsku, ale i na sever od Českých Budějovic.

Setkáváme se však i s několika případy, kdy byl na její zhotovení dovezen speciální druh kamene, který se v blízkém okolí nevyskytoval. V Podunají, respektive příhraničních oblastech Horního a Dolního Rakouska nalézáme řadu pozdně středověkých křtiteľnic vytesaných z červeného adnetského vápence, známého podle staršího označení také jako salcburský mramor. Tento druh leštiteľného vápence se používal především na luxusní náhrobky šlechticů, kléru nebo movitých měšťanů. Rozšíření na velké vzdálenosti napomohl vedle vzrůstající oblíbenosti a snazšímu opracování také jeho transport po blízkých řekách – Almbach, Salzach, Inn a Dunaj. Na jihu a jihozápadě Čech nalezneme nevelkou skupinu

Obr. 20: Soběslav (okres Tábor), kostel sv. Petra a Pavla, cínová křtitelnice od pražského novoměstského mistra Jana Konváře z roku 1501, stav 2011.

prací zhotovených z tohoto kamene jak v pasovských kamenických dílnách – např. náhrobky Magdaleny z Gleichenu († 1492) v Jindřichově Hradci, Půty Švihovského z Rýzmburka († 1504) v Horažďovicích, náhrobky Šternberků a Švamberků († 1521 – † 1534) v Bechyni, opata Kryštofa Knolla († 1542) ve Vyšším Brodu, tak i místními kameníky – např. náhrobek Michala Rubíka († 1518) v Českém Krumlově, nebo kněze Matyáše Tanczla († 1545) ve Svěrázi a řada dalších.⁴⁸⁾ Ve stejné oblasti však zároveň zjišťujeme pouze dvě křtitelnice vytesané ze stejného materiálu – ve velkém kostele Panny Marie v Kájově (1480–1490) a v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Jindřichově Hradci (dat. 1525).

Nástup kovových odlévaných křtiteľnic na jihu Čech pozorujeme až v pozdním středověku jako reakci na rozvoj kovolijeckého řemesla, respektive v souvislosti s rozšířením a zvládnutím výroby velkých zvonů, a proto zde mají také nejstarší zachované křtitelnice podobu obrácených zvonů jako například v kostele Proměnění Páně v Táboře

48) Jan Chlábec, *Renesanční sochařství v rožmberském dominiu*, in: M. Gaži – J. Pánek – R. Šimůnek edd., *Rožmberské, rod českých velmožů a jeho cesta dějinami*. České Budějovice 2011, s. 554–563, zde s. 554–555; Jan Chlábec – Jiří Roháček, *Šlechtické nekropole doby jagellonské a raného novověku – jejich význam a funkce*: Bechyně a Němčice, *Zprávy památkové péče* 80, č. 2, 2020, s. 200–208, zde s. 201–204; Anna Kubíková – Roman Lavička, *Kameník Michal Rubík a jeho rodina*, in: M. Gaži – P. Pavelec, *Český Krumlov. Od rezidenčního města k památce kulturního dědictví*. České Budějovice 2010, s. 681–690, zde s. 685–686.

Obr. 21: Doudleby (okres České Budějovice), kostel sv. Vavřince, křtitelnice se zbytky polychromie pod kruchtou, stav 2007.

Obr. 22: Jílovce (okres České Budějovice), kostel sv. Jakuba Většího, kupa křtitelnice – detail se zbytky barevnosti na erbu s pětistlou růží, stav 2007.

(TA) zhotovená tábořským mistrem Šimonem pravděpodobně roku 1482,⁴⁹⁾ v kostele sv. Petra a Pavla v Soběslavi (TA) od pražského novoměstského mistra Jana Konváře z roku 1501,⁵⁰⁾ anebo v kostele sv. Vavřince v Dačicích (JH) odlité kolem roku 1500.⁵¹⁾ Cínové křtitelnice se na jihu Čech tvarově a výzdobou proměnily v následujícím období renesance. Velký posun v charakteru vybavení kostelního interiéru však znamenala barokní doba, která přinesla nejen obligátní kamenné křtitelnice nového tvarosloví, ale i dřevěné, bohatě vyřezávané exempláře s kovovou nádobou uvnitř.

Polychromie křtitelnice

Pokud pomíneme příklady časově podstatně mladších barevných nátěrů – např. křtitelnice v Horažďovicích, není dnes jednoduché prokázat, zda a jak častá byla polychromie těchto artefaktů. Mezi nejznámější příklady patří křtitelnice z druhé čtvrtiny 15. století v kostele sv. Mikuláše ve Znojmě (ZN), která nese výrazné pozůstatky zřejmě původní barevnosti na celém povrchu.⁵²⁾ Relikty barevnosti bylo možné rozpoznat např. na vytesaných erbech nalezeného kalichu křtitelnice v Jílovicích (CB) a v Doudlebech (CB) je dosud na vnějšku nádrže dobře patrná červenobílá šachovnice, která by mohla být středověkého původu. Lze se domnívat, že polychromie byla užívána zejména na křtitelnicích s heraldickou výzdobou, kde mohla podpořit charakter a čitelnost heraldického znamení a přispět tak ke snadší identifikaci jeho nositele. V západní Evropě byly křtitelnice v naprosté většině polychromovány, což dokládají nejen nepatrné zbytky barev na jejich povrchu, ale i vyobrazení na soudobých deskových obrazech nebo nástěnných malbách. Často byla k jejich výzdobě použi-

vána červená barva někdy kombinovaná s bílou, což dokládají i zachované exempláře na jihu Čech (např. *Boršov nad Vltavou*, CB; *Strunkovice nad Blanicí*, PT). I zde však většina barevnosti zanikla během očišťování kamenných prvků architektury v 19. století.⁵³⁾

Kamenné křtitelnice jsou dnes v interiérech kostelů prezentovány v naprosté většině s rezným povrchem materiálu, který byl odhalen razantním mechanickým očištěním mnohdy s pomocí pemrlování, jehož stopy nalézáme např. ve *Strunkovicích nad Blanicí* (PT), *Černici* (CK) nebo *Zbytínách* (PT). I přesto je možné téměř u všech artefaktů zjistit nepatrné, leč zřetelné zbytky barevných nátěrů. Dnes však nelze určit, zda se nám zachovaly stopy středověké barevnosti, respektive úpravy povrchu, nebo stavu, kdy byla křtitelnice zřejmě natírána společně s interiérem při opravě kostela. O tom svědčí např. neočištěná část kupy v *Přídolí* (CK) se souvrstvím červených a bílých vápenných nátěrů, podobnou situaci vidíme na křtitelnici v kostele sv. Václava ve *Velešíně* (CK), v *Horní Pěně* (JH), v *Žimuticích* (CB) nebo v *Jiníně* (ST), kde zbytky červené polychromie na kameni ve velké míře později zakryla bílá vápenná lička. Ve *Štěpánovicích* (CB) jsou patrné zbytky pravděpodobně olejového nátěru zelené barvy, v *Česticích* (ST) pak hnědé barvy a v *Jílovicích* (CB) pokrýl povrch pozdně gotické křtitelnice olejový nátěr šedé barvy, který měl skrýt mladší poškození a zřejmě zároveň připomínat barvu kamene. S velkou mírou pravděpodobnosti se tak můžeme domnívat, že kamenné křtitelnice byly po svém zhotovení ve středověku polychromovány stejně jako kamenné schránky sanktuářů, ostění portálů, kružeb a prvků klenebních konstrukcí.⁵⁴⁾ A stejně tak byly při mladších opravách interiéru mnohdy opatřeny novou barevností podle dobového vkusu a charakteru provedených změn. Iluzivní mramorování zřejmě barokního původu na povrchu kamene se zachovalo např. v *Rychnově u Nových Hradů* (CB) nebo v *Horní Stropnici* (CB). Stopy pemrlování,

49) R. Tecl, o. c. v pozn. 15, s. 231–232, s. 277–279, obr. 6–8; K. Horníčková, o. c. v pozn. 15, s. 192–193.

50) Tomáš Chvátal, XXVII. 44, Křtitelnice, Jan Konvář (Cantarista) z Nového Města pražského, in: M. Gaži – J. Pánek – R. Šimůnek edd., o. c. v pozn. 48, s. 552.

51) Emanuel Poche ed., Umělecké památky Čech 1 (A–J). Praha 1977, s. 243.

52) Libor Štunc, Chrám svatého Mikuláše ve Znojmě. Brno 2008, s. 30.

53) S. Schlegel, o. c. v pozn. 11, s. 207–209, 210, 211.

54) Roman Lavička, Středověká symbióza kamene, omítky a barvy na jihu Čech, Zprávy památkové péče 74, č. 5, 2014, s. 379–392.

Obr. 23: Doudleby, kostel sv. Vavřince, křtitelnice – detail malované černobílé šachovnice, stav 2007.

škrábání a olejové nátěry opět dokládají, že ani křtitelnice prakticky do jedné neunikly během 19. a 20. století kultu očišťování kamene a jeho zušlechťování do podoby pravého „režného“ středověku.

MIMOLITURGICKÉ VYUŽÍVÁNÍ KŘTITELNIC

Druhotné funkce středověkých křtitelnic – výlevka, napajedlo, kašna, sokl nebo květináč

„Nevěřil bych tomu nikdy, kdybych na vlastní oči se o tom nepřesvědčil“

Jako každý výtvar lidských rukou, i křtitelnice podléhaly nejen technickému, ale i morálnímu opotřebení. I když řada z nich přežila nejen ve své podstatě, ale i funkci dodnes a mohlo by se z pohledu našeho lidského věku zdát, že jsou nezníitelné, nebylo tomu vždy tak. V několika případech mohlo dojít k jejich záměrnému poškození, či zničení např. během válek, jak napovídá fragment křtitelnice s nápisem nalezený při vykopávkách v první polovině 19. století na místě farního kostela v (Sezimově) Ústí (TA) zničeného husity roku 1420.⁵⁵⁾ Zlomek křestní nádoby z druhé čtvrtiny 13. století objevený v Křešíně (PE) mohl pocházet z blízkého kláštera premonstrátů v Želivi.⁵⁶⁾ Vzhledem k postojům radikální části husitů a tábořských kněží ke svátosti křtu, jak nás o tom zpravuje například mistr Jan z Příbrami († 1448),⁵⁷⁾ je nepochybné, že někte-

55) Jiří Kořalka, Nálezy ze Sezimova ústí v soukromé sbírce Josefa Pachla z první poloviny 19. století, in: Tábořský archiv 7, Tábor 1995–1996, s. 219–232, zde s. 224 – „Z trosek ústeckého farního kostela, srovnaného se zemí, zde nalézáme zlomky žulové křtitelnice s mnišským nápisem... (...)“

56) P. Kroupa – J. Varhaník – J. Zavřel, o. c. v pozn. 17, s. 134.

57) Anonym, Mistr Jan z Příbrami o životě kněží Tábořských, Časopis katolického duchovenstva IV, č. 6, 1863, s. 420–450, zde s. 439–440 – „Item o křtu svatém jedni z nich zle, jedni huoře, sú vedli a smyslili, to je, že jsú téměř vešken řád cirkve svatě při křtu byli opustili, ani těch modliteb činili, ani křížem dítek mazali. Svěcenú vodu sú proklatú nazvali. Item, že jsú vodu svěcenú ke křtu vodu proklatú nazvali, a proto to sú vody ke křtu neposvěcovali, aniž jí ještě neposvěcují, ale tupice ten křest, křtitedlnice sú téměř všudy převracovali a je strupali, a dietky sú jakž takž i bez kmotruov i bez jiného řádu leckdes v potoce neb v rybnice, neb vůbec vodě křtili.“

58) strupali = srubali, rubali. – rubati, -aju, -á ipf. = sekati dřevo, lámat

Obr. 24: Přídolí (okres Český Krumlov), kostel sv. Vavřince, souvrství barevných nátěrů na části kupy křtitelnice, stav 2007.

ré světící nádoby zanikly během husitských válek – „křtitedlnice sú téměř všudy převracovali a je strupali“,⁵⁸⁾ nebo byly přinejmenším alespoň znesvěceny výkaly – „v křtitedlnice jste nadcídili“,⁵⁹⁾ Tento krajní postoj zaznamenal Vavřinec z Březové († asi 1437) ve své kronice, „že žádné křížmo, neb svatý olej nebo křestní vody nemají být uchovávané nebo svěceny... Dále: nemluvířátka nemají být křtěna se zaklínáním a s kmotry při křtu obvyklými ve vodě k tomu účelu svěcené a uchovávané, nýbrž mohou být křtěna v kterékoliv čerstvé vodě a kdekoliv bude libo.“⁶⁰⁾ Důsledkem tábořského učení bylo, že radikální husité „vylévali svatě křížmo, olej a křestní i kropící vodu jako neužitečné nálezy lidské a nádoby obsahující svrchuřečené věci rozbíjeli nebo do nich nadělali“,⁶¹⁾ a nikoho po křtu nemazali křížmem ani nikoho z nemocných olejem posledního pomazání, nýbrž křtili v tekoucí vodě nebo odkudkoliv přinesené bez kmotrů a církevního obřadu... A hned pokřtěnému

kámen. Zdroj: Elektronický slovník staré češtiny. Praha, oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2006, přístupné online: <http://vokabular.ujc.cas.cz> (verze dat 1. 1. 22, citován stav ze dne 3. 2. 2023).

59) Václav Nebeský ed., Dvě satyry (Z první čtvrti XV. století), Časopis českého museum 26, č. 2, 1852, s. 75–80, zde s. 79; Karel Jaromír Erben ed., Výbor z literatury české, díl druhý. Od počátku XV. až do konce XVI. století. Žaloby na husity I – III, Praha 1868, sl. 239–252, zde sl. 250. – Nacūditi, -žu, -dí pf. (doloženo jen nadcūditi) – expr. kam udělat velkou potřebu někam, znečistit výkaly něco: v křtitedlnice ste nadcūdili [husité]. Zdroj: Staročeský slovník, [seš.] 1–26. Praha: Academia 1968–2008.

60) František Heřmanský – Marie Bláhová – Jan B. Čapek edd., Husitská kronika. Píseň o vítězství u Domažlic. Praha 1979, s. 110.

61) K. J. Erben, o. c. v pozn. 59, sl. 250.

nemluvněti, i jakkoliv nezpůsobitelnému, dávali bez pomazání křížem přijímati pod obojí způsobu.⁶²⁾

Na několika křtitelnicích dnes zjišťujeme poškození, nejen způsobené skrytou vadou materiálu – nesoudržnou vrstvou, která někdy vedla až k roztržení nádoby, ale velmi často po upevnění kovového, či dřevěného víka pomocí železných čepů, jejichž hmota bobtnající vlivem koroze působila na principu trhacího klínu a ve výsledku způsobila opět prasknutí, či odlomení části kamenné kupy v protilehlé poloze obruby. Nejvíce ztrát ve fondu středověkých křtitelnic však zřejmě nakonec způsobilo jejich morální zastarání, a to zejména v případech jednoduchých a ničím nezdobených exemplářů. Ty začaly koncem středověku místy nahrazovat především cínové odlitky na principu obrácených zvonů (viz výše).

Vlivem těchto okolností řada křtitelnic zanikla beze stopy, některé byly odsunuty do kouta pod kruchtu nebo schodiště, či do předsíně, kde mnohdy zapomenuty přežívají dodnes. Některé byly vyhozeny na děšť a mráz, kde zůstaly ponechány svému osudu, jak líčí např. stížnost z Benešovska otištěná v novinách roku 1914:⁶³⁾ „Na útulném hřbitůvku ve Vysokém Újezdě⁶⁴⁾ upoutá jistě pozornost každého stará kamenná křtitelnice, pohozená u zdi kostelní a vydaná nešetně v šanc ničivému zubu počasi. Pisatel těchto řádků, ač v kraji cizincem, když minulé zimy na hřbitůvek sem zabloudil, sám s námahou vydobýval z nekryté křtitelnice balvan ledu, jenž, jak známo, i skály trhá...“⁶⁵⁾ Někdy však vyřazený kus kostelního vybavení sloužil i nadále ke zcela praktickým účelům, jak nás zpravuje před více jak sto lety tentýž neznámý milovník památek: „Něco horšího ještě provedli v Netvořicích.“⁶⁶⁾ Tam neméně stará kamenná křtitelnice stojí u obecní studny a slouží za podstavec pod putny, konve apod. Nevěřil bych tomu nikdy, kdybych na vlastní oči se o tom nepřesvědčil.“⁶⁷⁾

Pokud křtitelnice zůstala vcelku, nabízelo se i po jejím vystěhování z kostela podobné využití, tedy jako nádrž na vodu, byť už nebyla posvěcená. Kamenná křtitelnice původem ze 13. – 14. století se před více jak sto lety nalézala zčásti zakopaná na louce za stavením čp. 832 v Dolních Bohušicích u Světlé nad Sázavou (HB), kde sloužila jako napajedlo pro dobytek. Majitel ji nakonec vyjmul a převezl na dvůr svého domu, kde bychom ji našli dodnes.⁶⁸⁾

V německých zemích byly dokumentovány případy, kdy se křtitelnice po ztrátě své původní funkce a vyřazení z interiéru kostela vydala na složitou pouť s různorodým využitím, aby se nakonec vrátila zpět do chrámu, alespoň jako historický artefakt. Románská křtitelnice z kostela sv. Petra v dolnosaském Großburgwedelu (okres Hannover) byla po renovaci kostela v roce 1734 nakonec jako nepotřebná přesunuta do předsíně. V roce 1815 ji získal zdejší sedlák a používal pak jako napajedlo pro dobytek na pastvině. Od něj ji po jisté době koupil kovář, aby v ní chladil vykované ráfky na kola, přičemž otáčení rozžhaveného železa ve vodě vybrousilo na okraji nádrže hluboké rýhy. Po roce 1930 byla z kovárny přesunuta jako květináč do kostelní-

Obr. 25: Libějovice (okres Strakonice), nový zámek, počátek 20. století, křtitelnice v zahradě zprvu ve funkci kašny, později okrasného květináče (F. Mareš – J. Sedláček, o. c. v pozn. 74).

kovy zahrady, odkud se v roce 1960 křtitelnice s vlnitým okrajem vzniklým opotřebením v kovárně nakonec po více jak dvou stech letech navrátila zpět do kostela.⁶⁹⁾ Klášter Marienborn v Lütgendortmundu v Severním Porýní – Vestfálsku byl za francouzské nadvlády roku 1809 zrušen a nepotřebná křtitelnice se nacházela před bývalým konventem, kde byla využívána pak jako žlab ke krmení koňů, květináč a kolem roku 1890 sloužila jako veřejná kašna.⁷⁰⁾ Nakonec se dostala do sbírek Ostwallova muzea v blízkém Dortmundu, odkud ji po druhé světové válce získala farnost Syburg jižně od Dortmundu, aby jí umístila v podvěží kostela sv. Petra.⁷¹⁾ Podobně na tom byla i raně středověká křtitelnice v hessenském Seligenstadtu nedaleko Frankfurtu nad Mohanem, kde byly po demolici kos-

šek, Vysoký Újezd u Netvořic a okolí: unikátní fotografie kostela Narození Panny Marie, zaniklá ves Honojedy, středověká tvrziště, vrch Holý a Keltové. Krňany 2018, s. 16, 2 fotografie na s. 17 – žulová křtitelnice je dnes umístěna na novodobém soklu u brány, kterou se ze severu vchází na hřbitov a ke kostelu.

66) Netvořice (BN) nedaleko Neveklova.

67) Anonym, o. c. v pozn. 63, s. 5.

68) Alena Křivská, Interiér děkanského kostela sv. Václava ve Světlé nad Sázavou a jeho proměny během uplynulých sedmi století, in: Havlíčkovrodsko, vlastivědný sborník, sv. 21, Havlíčkův Brod 2007, s. 109–138, zde s. 114.

69) S. Schlegel, o. c. v pozn. 11, s. 30.

70) Tamtéž, s. 30, obr. 1. – Lütgendortmund, Taufstein als Brunnen, um 1890.

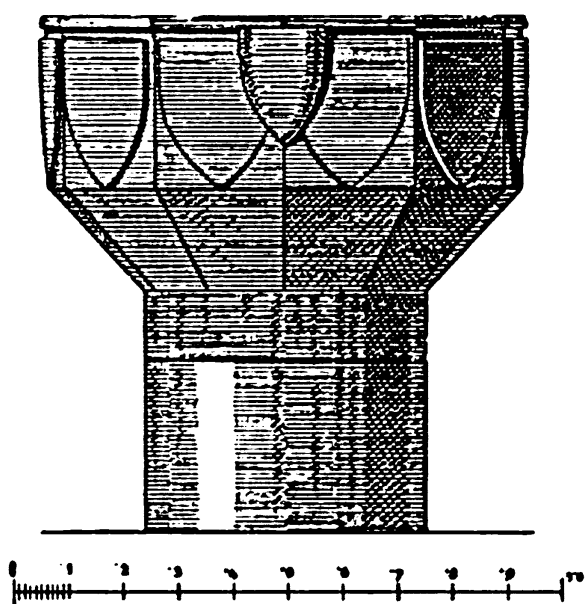
71) Ev. Kirchengemeinde Syburg-Auf dem Höchsten, stránky farnosti dostupné na: http://www.ev-kirche-syburg-hoechsten.de/st_peter_info.html [07. 02. 2023].

62) F. Heřmanský – M. Bláhová – J. B. Čapek edd., o. c. v pozn. 60, s. 120.

63) Anonym, Neveklovsko. Nešetnost k historickým památkám, Vltavské proudy I, č. 5, 27. června 1914, s. 5.

64) Vysoký Újezd (BN) nedaleko Neveklova, kostel Narození Panny Marie.

65) Jan Vizner – Václav Šmerák – Karel Kibic – Jan Němeček – Jiří Jirou-

Obr. 26: Libějovice, nový zámek, počátek 20. století, křtitelnice v zahradě podle tradice pocházela z kostela v Sedlci (F. Mareš – J. Sedláček, o. c. v pozn. 74).

tela sv. Bartoloměje v roce 1817 jeho pozůstatky, respektive kamenické články prodány za zlomek ceny. Poškozená křestní nádoba pak našla nové místo ve vstupním dvoře zdejšího opatství proti hostinci, kde sloužila jako kašna. Kolem roku 1920 byla využívána jako květináč a pak nakonec jako žlab ke krmení dobytka. Někdy před polovinou 20. století se dostala do sbírek lapidária v Seligenstadtu, kde je dosud.⁷²⁾ V obci Spören nedaleko Halle ve spolkové zemi Sasko-Anhaltsko se křtitelnice po rekonstrukci zdejšího kostela v roce 1879 ocitla jako nádrž na vodu na školním dvoře a před rokem 1950 se nalézala ve farní zahradě s obvyklou funkcí květináče. Odtud pak byla získána do sbírek musea v nedalekém Zörbigu.⁷³⁾

Ve sledovaném regionu se podařilo dokumentovat podobný osud několika křestních nádob. Znaková křtitelnice podle tradice z kostela v Sedlci (CB), který však byl postaven na místě kaple až koncem 19. století, a nemohl být tedy jejím původním určením, byla získána Schwarzenbergem pro výzdobu zahrady nového zámku v Libějovicích, kde sloužila nejdřív jako kašna a později jako květináč.⁷⁴⁾ V 70. letech byla převezena do sbírek Jihočeského muzea v Českých Budějovicích, kde se stala součástí expozice až do počátku 21. století. Od roku 2015 je vystavena v Památníku Jana Žižky v Trocnově.⁷⁵⁾ V roce 2007 byla autorem identifikována kupa křtitelnice s rožmberskými erby před kostelem v Jílovicích (CB), kde sloužila obráceně vzhůru jako podstavec pro litinový křížek.⁷⁶⁾ Tehdejší

Obr. 27: Jílovce, kostel sv. Jakuba Většího, kupa křtitelnice s dvěma erby pětistě růže použita jako podstavec pro kříž před kostelem, stav 2007.

Obr. 28: Jílovce, kostel sv. Jakuba Většího, kupa křtitelnice s dvěma erby pětistě růže použita jako podstavec pro kříž před kostelem – detail, stav 2007.

duchovní správce nechal křtitelnici v roce 2018 vyzvednout, očistit a uložit v jižní předsíni kostela, kde spočívá dosud. Nalezená nádrž s párem erbů s pětistou růží má prakticky stejné provedení jako kupa křtitelnice s jedním erbem pětistě růže zazděná v předsíni nedalekého kostela v Ledenicích (CB). Když Josef Braniš († 1911) sestavoval koncem 19. století v pořadí již osmý díl Soupisu

Jižní Čechy ve středověku. České Budějovice 2011, s. 169.
77) J. Braniš, o. c. v pozn. 19.

72) S. Schlegel, o. c. v pozn. 11, s. 493–495, obr. 139–141.

73) Tamtéž, s. 503–505, obr. 146–147.

74) František Mareš – Jan Sedláček, Soupis památek historických a uměleckých v království Českém XXXVIII. Politický okres prachatický. Praha 1913, s. 117 – obr. 124, s. 118 – obr. 125; Jan Blesík, Z pamětí Libějovic. Libějovice u Netolic 1948, s. 23.

75) Blíže k osudu křtitelnice viz Roman Lavička, Dvě křtitelnice husitského vojevůdce Jana Žižky, legendy a skutečnost, Památky, Jižní Čechy 2023, v tisku.

76) Robert Šimůnek – Roman Lavička, Páni z Rožmberka 1250–1520.

Obr. 29: Český Rudolec, kostel sv. Jana Křtitele, křtitelnice z roku 1488 v lodi, stav 2019.

památek,⁷⁷⁾ unikla mu kupodivu u kostela v Doudlebech (CB) rozměrná kupa středověké křtitelnice zdobená malovanou červenobílou šachovnicí, kterou dnes nalezneme v severozápadním koutu lodi pod kruchtou. Vysvětlení nám zanechal schwarzenberský stavitel Jan Sedláček († 1916), který kostel navštívil roku 1903 kvůli nálezů a restaurování středověkých nástěnných maleb v sakristii. V dopise zaslaném na stavební správu v Třeboni na závěr upozorňuje, že před kostelem leží převrácená kamenná křtitelnice původně s malovanou červenozelenou (!) šachovnicí, a proto nemůže být v žádném případě ponechána na tomto místě.⁷⁸⁾ V dvoulodním kostele v Českém Rudolci (JH), vyjádřeno před sto lety slovy regionálního badatele: „jest úhledná kamenná křtitelnice menších rozměrů, s po- značeným letopočtem 1484 (!), jež nalezena při opravě kos- tela pod dlažbou, kam jistě z nesnášenlivosti náboženské zahrabána byla.“⁷⁹⁾ V Černici (CK) se ještě v roce 2002 na- lézala na farním dvoře kupa vrcholně gotické křtitelnice, kde sloužila jako květináč, dnes je však nezvěstná. Na náměstí ve Strmilově (JH) uvidíme v okrasném záhoně, se-

78) Doudleby, farní archiv – dopis Jana Sedláčka zaslaný 17. července 1903 z Hluboké nad Vltavou na stavební správu v Třeboni. Za upozornění děkuji PhDr. J. Šimánkovi.

79) Jan Tiray, Vlastivěda Moravská. II. Místopis, Slavonický okres. Brno 1926, s. 207 – autor mylně uvádí rok 1484, ve skutečnosti je zde vytesáno datum 1488.

Obr. 30: Černice (okres Český Krumlov), kostel sv. Máří Magdaleny, vy- řazená kupa křtitelnice jako květináč na farním dvoře, dnes nezvěstná, stav 2002.

Obr. 31: Černice, kostel sv. Máří Magdaleny, vyřazená kupa křtitelnice jako květináč na farním dvoře, dnes nezvěstná, stav 2002.

verovýchodně od kostela sv. Jiljí artefakt označovaný jako kamenná váza. S velkou pravděpodobností se jedná o stř- edověkou křtitelnici s válcovou protáhlou kupou a hrano- lovou patkou s okosenými hranami, která již dlouho slou-

Obr. 32: Strmilov (okres Jindřichův Hradec), „kamenná váza“ na náměstí, zřejmě pozůstatek křtitelnice z nedalekého kostela sv. Jiljí, stav 2021.

Obr. 33: Nové Hradky (okres České Budějovice), nový zámek, kamenná nádrž z roku 1594 v kašně před severním průčelím by mohla být pozůstatkem křtitelnice z farního kostela tamtéž, stav 2004.

ží k pěstování květin. Otázkou zůstává, zda kamenná kupa s rožmberským znakem a letopočtem 1594 v kašně před severním průčelím⁸⁰⁾ nového zámku v Nových Hradech (CB) není pozůstatkem renesanční křtitelnice ze zdejšího farního kostela zaklenutého v roce 1590?⁸¹⁾ Není totiž zcela vyloučeno, že mohla patřit k zaniklé kašně v panské rožmberské zahradě založené Vilémem z Rožmberka roku 1593.⁸²⁾

Kuriózní situace nastala v kostele v Hrobech (TA), kde byla potřeba nové křtitelnice (v. 160 cm, Ø 61 cm) v minulosti

80) Antonín Cechner, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém XLII. Politický okres kaplický*. Praha 1921, s. 184 – zahrada před severním průčelím zámku byla založena roku 1862.

81) R. Lavička, o. c. v pozn. 9, s. 246–249.

82) Marie Pavlátová – Marek Ehrlich a kol., *Zahrady a parky jižních Čech*. Praha 2004, s. 88.

Obr. 34: Nové Hradky, nový zámek, kamenná nádrž z roku 1594 – detail, stav 2004.

Obr. 35: Hroby (okres Tábor), kostel Nanebevzetí Panny Marie, kupa křtitelnice zhotovená ze zbytků středověkého deskového obrazu, stav 2011.

Obr. 36: Hroby, kostel Nanebevzetí Panny Marie, část deskového obrazu použitého na kupu křtitelnice, stav 2011.

vyřešena opravdu nezvykle.⁸³⁾ Zjednaný truhlář vytvořil dvanáctibokou dřevěnou kupu s využitím zbytku gotického deskového obrazu. Ten však stačil jen na dvě strany polygonu, a proto byly navazující části pomalovány tak, aby zlomek oltářního obrazu zapadl do celkové kompozice. Dnes si tak na křtitelnici můžeme prohlédnout fragment neznámého výjevu z doby kolem roku 1500, který tvořil zadní plán, okrajový výjev ztracené desky. V hornaté krajině s dalekým namodralým horizontem spatřujeme na jednom ze skalních výběžků kamenný hrad s věží a hrázděnými ochozem. V levé části je v údolí namalováno šest nahých dětí, jedno vede na obojku opici, druhé s holí v ruce a společně se psem se snaží další opici zahnat, ostatní děti jen posedají nebo si hrají. Při pravém okraji spatřujeme na cestě ve skalách další nahé děti. Dřevěná noha byla vyřezána do podoby skalního útvaru, na kterém spočívá malý hrad s věží, jako připomenutí motivu z použité deskové malby. Víko s šestibokou základnou má pozdně barokní tvarosloví a bylo zde zřejmě použito z předchozí křtitelnice, tedy nynější dvanáctiboká kupa je zřejmě až prací 19. století.

Pověrečné užívání křtitelnic a křestní vody

„Vůbec v Čechách takovýchto pověr jest dosti mnoho“

Křesťanské svátosti a prakticky vše, co se týkalo kostela, mělo brzy v představách obyčejných lidí větší moc,

83) E. Poche ed., o. c. v pozn. 51, s. 471–472, křtitelnice není evidována.

než jakou jim po právu přisuzovala katolická církev. Není proto divu, že se jejich domnělé kouzelné, anebo až zázračné moci snažili využít. Vedle často zcizované a k lidové magii užívané Nejsvětější svátosti⁸⁴⁾ se do pozornosti lidských pověr dostaly brzy i křtitelnice a křestní voda. Pochopitelnou reakcí církve bylo nařízení o zabezpečení Nejsvětější svátosti v uzamykatelných schránkách, které se během středověku vyvinuly z prostých kamenných zamřížovaných schránek sanktuářů na řadě míst ve velká, umělecky zdobená pastoforia, jejichž účelem nebylo jen zabránit zneužití svátosti, ale i oslavit její pravý význam jak v křesťanské liturgii, tak během adorace mimo ni. Stejná situace nastala u křtitelnic, které byly opatřovány, někdy zřejmě až dodatečně víky, aby nemohla být svěcená voda používána jinak než za účelem křtu. Pět let po povýšení Prahy na sídlo nezávislého arcibiskupství se zde roku 1349 konal první provinciální církevní sněm, který vytvořil nová provinciální statuta s platností zákoníku.⁸⁵⁾ V odstavci 53 byla nejen definována správná forma křtu a slovní formulace během obřadu, ale v následujícím paragrafu rovněž došlo ke stanovení ochrany svátostí, včetně křestní vody tak, aby je nemohly nepovolané ruce zneužít k pověřeným účelům. Pokud by ten, který se měl starat

84) Otto Nußbaum, *Die Aufbewahrung der Eucharistie*. Bonn 1979, s. 365–384; Peter Browe, *Die Verehrung der Eucharistie im Mittelalter*. Rom 1967, s. 120–121.

85) J. V. Polc – Z. Hledíková edd., o. c. v pozn. 1, s. 25 – řada paragrafů nových pražských provinciálních statut byla zřejmě převzata z Mohučských statut původem z roku 1310.

o jejich zabezpečení, tuto povinnost zanedbal, měl být potrestán tříměsíční suspendací ze své funkce. V případě, že by došlo takovouto neopatrností ke spáchání něčeho nekalého, měl být potrestán přísněji.⁸⁶⁾ Nařízení o ochraně svátostí a trestu za jeho nedodržení zopakovala synodální statuta znovu roku 1403.⁸⁷⁾ Dnes jsou však ve studované oblasti jediným dokladem zabezpečení obsahu křestní nádoby formou víka v lepším případě čepy zachované v obrušbě nádržky, v horším případě vylomené kusy kamenného materiálu v protilehlé poloze.

Opotřebení křtitelnice nemuselo být vždy důsledkem jejího používání, případně manipulace v interiéru kostela. Lidé věřili, že zázračnou moc měl i „kostelní prach“, tedy cokoliv bylo spojeno, dotýkáno s kostelem.⁸⁸⁾ Tajně brousili nože o kostelní portál, o čemž svědčí charakteristické a velmi výrazné rýhy na kamenných ostěních vstupů, případně škrabali omítku z kostela. Stejnou moc přiřítali i materiálu křtitelnice, a tak lze u některých, zejména vyřazených exemplářů nalézt vlnité okraje, které vznikly obrušováním pro získání kamenného prachu užívaného jako medicína pro dobytěk. Dokladem je například křtitelnice z Bodenheimu v spolkové zemi Porýní – Falce, která je dnes uložena v Dommuseum v Mohuči.⁸⁹⁾ Na jihu a jihozápadě Čech se zatím podobný příklad opotřebení na křtitelnicích nepodařilo identifikovat.

Více zpráv máme o tom, jaká zázračná moc se přisuzovala křestní vodě. „Kdo prý při sobě má lahvičku této tekutiny, vítězem bude v každé pranici a k žádnému nepřijde úrazu. V mnohých zemích pokládá se křestní voda za spolehlivý prostředek zvláště proti nemocem dětí, zejména proti neduhům očním a křečím, a také v Čechách děti křečí stížené pokropují se svěcenou vodou. V Lužici pijí též křestní vodu k zapuzení padoucnice...“⁹⁰⁾ Křestní voda neměla pomáhat jen od neduhů, ale podle některých bylo možné s její pomocí: „Ručnici pokaženou vopravit: Zjednej vody z křtitelnice, vymej ručnici s ní po třikráte a po tři dni, totiž v Novou neděli, v Novej Outerý a ve Čtvrtek... jiné: Vezmi vody z křtitedlnice a moč od pravého panice, octa vinného, aneb jakéhokoliv dostati můžeš, kaffru, růžový vody, zvař

Obr. 37: Horní Stropnice (okres České Budějovice), kostel sv. Mikuláše, křtitelnice – detail nůdu, jinak ořechu, stav 2007.

to dobře spolu a zamaž hrnec, aby pára z něho nešla, a tak když bude vřít, po třikráte hlavní vymej, též i stroj, cožkoliv potom můžeš živého zabít, nedotýkej se toho, vytři hlavní krví tou.“⁹¹⁾

Na prahu 21. století působí uvedené příklady nepochybně úsměvně a spíše jako náhled do uvažování lidí v dávné minulosti, ale ordinariátní list Budějovické diecése z roku 1878 dokládá, že to bylo ještě na konci 19. století stále aktuální téma. V principu tak setrvalo v platnosti nařízení pražského církevního sněmu z roku 1605. Podle něj měla být křtitelnice mimo potřebu obřadu uzavřená, přikrytá železným nebo dřevným víkem s nezbytnými závorami a zámky, aby nepatřičné ruce nemohly odnést vodu k jiným účelům, než je křest.⁹²⁾

TYPOLOGIE I. – NÁZVOSLOVÍ, TVAROSLOVÍ, SKUPINY

Jednotlivé části křtitelnice – členění a názvosloví

Středověké kamenné křtitelnice jsou sestaveny z několika částí a zpravidla obsahují nebo při svém vzniku obsahovaly, stejně jako mešní kalich – nohu s patkou, někdy nodus (ořech) a kupu (číše, mísa, kalich, nádrž, bazén, cisterna). Nodus však nacházíme na křtitelnicích velmi zřídka. Zatímco v případě jakéhokoliv, tedy i liturgického kalichu měl nejen zdobný účel, ale především jej pomáhal lépe uchopit a držet, u křtitelnice tuto funkci postrádal, a tak zde ani nebyl zřejmě důvod jej vytvářet. V případě poškozených nebo neúplných artefaktů se nám většinou zachovala kupa samotná, podle které lze spolehlivě identifikovat účel i neúplného kamenického prvku. Zdoben bývá

86) Tamtéž, s. 115–164, XIII. Statuta provincialia (Praga 11. – 12. Novembris 1349), zde s. 142–143; Tato nařízení o zabezpečení svátostí a trestu za jeho nedodržení kladou mylně až do roku 1355: Jules Corblet, Histoire dogmatique, liturgique et archéologique du sacrement de baptême. Tome second, Paris – Bruxelles 1882, s. 110; totéž S. Schlegel, o. c. v pozn. 11, s. 181.

87) J. V. Polc – Z. Hledíková edd., o. c. v pozn. 1, s. 267 – LIII. Statutam synodale (Praga, ante 18. octobris 1403?).

88) József Liszka, „Szent képek tisztelte“, Dolgozatok a népi vallásosság köréből. Dunaszerdahely [Dunajská Streda] 1995, s. 19–26.

89) S. Schlegel, o. c. v pozn. 11, s. 30.

90) Anonym, Křestní pověry, Kroměřížské noviny, roč. III, č. 99, 10. prosince 1886, s. 3.

91) Anonym, Myslivecké a pytlácké praktiky, Lovecký obzor, roč. XIII, č. 7, 15. června 1910, s. 109.

92) Anonym, Ordinariátní list Budějovické diecése, č. 17, České Budějovice 25. července 1878, s. 66.

Obr. 38: Štěpánovice, kostel Nanebevzetí Panny Marie, tordovaná noha křtitelnice, stav 2016.

především vnější obvod nádrže, případně i samotná noha křtitelnice, kde nalezneme kružbové a diamantové motivy, šlechtické a cechovní erby, imitaci textilního závěsu, rostlinné a zoomorfni prvky, a motivy související s christologickou, mariánskou a povšechně křesťanskou symbolikou. Poměrně pozdě, respektive na přelomu 15. a 16. století a velmi vzácně se na kamenných křtitelních objevuje letopočet prozrazující přesnou dobu jejich vzniku.

Relativně malá, přesto však významná skupina křtitelnic měla jako integrální součást nádrže konzolu – „*svícen gotický, zcela organicky z kamene vytesaný*,“⁹³⁾ nahrazující nezbytný podstavec pro velikonoční svíci, tzv. paškál.⁹⁴⁾ Zachované konzoly na bocích kupy o průměru 10–20 cm prakticky vylučují jiné užití. V případě tzv. křestních svící by byly vytesané opory příliš masivní, navíc zvyk je užívat při křestním obřadu se objevil až kolem roku 1500,⁹⁵⁾ kdežto zachované příklady jsou v mnoha případech o více jak sto let starší.

Konzoly na boku křtitelnice v Předslavicích (ST) si všiml před více jak sto lety dp. Vojtěch Fährnich a bez vysvětlení jejího účelu konstatoval: „*Pokud je nám známo, je to jediná křtitelnice v Čechách se svícem.*“⁹⁶⁾ Nedávný systematický průzkum však prokázal, že křtitelnic s in-

Obr. 39: Střížov, kostel sv. Martina, tordovaná noha pozdně středověké křtitelnice, stav 2016.

Obr. 40: Velešín (okres Český Krumlov), kostel sv. Václava, tordovaná noha křtitelnice v nové sakristii, stav 2016.

tegrovanou konzolou pro svíci bylo na jihu a jihozápadě Čech nepochybně víc. Pouze na křtitelnici z konce 14. století v Předslavicích (ST) a znakové křtitelnici z počátku 16. století v Prachaticích (PT) se zachovala kamenná konzola v úplnosti i s kovovým trnem. Na křestních nádobách původem z nového zámku v Libějovicích (ST), z kostela v Zábělí (PT), ve Zdíkovci (PT), v Žimuticích (CB), v Dobrušce (PT) a ve Frantově (PT) nalézáme na boku kamenného kalichu již jen trojúhelný obrys uraženého, respektive odtesaného prvku nepochybně stejného účelu.

Popsaná konzola na křtitelnici je fyzickým dokladem velikonoční liturgie, kdy je na Bílou sobotu při velikonoční vigílii požehnána a zapalována svíce nazývaná též jako paškál, který je označen křížem z pěti zrn kadila symbolizujících pět ran Kristových a řeckými písmeny alfa a omega určujícími Ježíše Krista jako počátek a konec a zároveň představuje Vykupitele po jeho zmrtvýchvstání. Jedná se obvykle o velkou a těžkou svíci, která bývá umísťována na samostatný stojan a je používána během roku rovněž při každém křestním obřadu, kdy je od ní zapalována svíce

93) V. Fährnich, o. c. v pozn. 5, s. 158.

94) Josef Höfler – Karel Rahner edd., Lexikon für Theologie und Kirche. Siebter Band, Marcellinus bis Paleotti. Freiburg 1962, s. 1276–1277; Robert-Henri Bautier ed., Lexikon des Mittelalters V. Hiera-Mittel bis Lukanien. München 1991, sl. 1916–1917; Norbert Angermann ed., Lexikon des Mittelalters VIII. Stadt (Byzantinische Reich) bis Werl. München 1997, sl. 495–500.

95) Josef Höfler – Karel Rahner edd., Lexikon für Theologie und Kirche. Neunter Band, Rom bis Tetzl. Freiburg 1964, s. 1310–1323, zde s. 1322; Harry Kühnel ed., Alltag im Mittelalter. Graz – Wien – Köln 1986, s. 163, obr. 202.

96) Tamtéž, s. 158.

Obr. 41: Předslavice (okres Strakonice), kostel sv. Václava, křtitelnice s konzolou na svíci, tzv. paškál, stav 2017.

křtěného člověka.⁹⁷⁾ Zmíněná konzola na křtitelnici nejen pevně určila její místo během obřadu, ale z praktického hlediska odstranila potřebu svícnu a manipulaci s ním. Vzhledem k poměru křtitelnic s konzolou k ostatním zachovaným artefaktům se zdá, že se tato inovace používána v jižních Čechách během 14. a 15. století příliš nerozšířila.

Nezbytnou, ale fakticky nedochovanou součástí křtitelnic tvořilo ve středověku víko. Dokladem jsou nejen ústupky v horním okraji nádrže pro jeho usazení, respektive zapuštění, ale především dvě proti sobě upevněná kovová oka pro jeho upevnění a zamčení. Ta jsou však dnes v převážné míře poškozena nebo odstraněna. Úchyty byly zhotoveny z kutého železa, které však ve vlhkém prostředí podléhá korozi, při níž dochází k objemovým změnám, takže po určité době způsobí popraskání nebo odtržení části kamene. U naprosté většiny středověkých křtitelnic tak dnes nalezneme na horním okraji obruby právě toto charakteristické poškození. Ztracená víka byla pravděpodobně ze dřeva případně kovu⁹⁸⁾ a jejich hlavním účelem nebylo zabránit znečištění, nýbrž zamezit krádežím svěcené vody a jejímu pověřenému zneužití v lidové magii,⁹⁹⁾ stejně jako v případě uzamykatelné schránky sanktuáře na Nejsvětější svátost. Pokud by mělo víko zamezit pouze případnému znečištění, pak by nemuselo být nezbytně spojeno s nádrží pomocí kovových úchytnů a zámku, stačilo by jen jeho volné položení do vytesané drážky. Jedno

97) František Vacek, heslo: Paškál, in: Ottův slovník naučný. Devatenáctý díl. Praha 1902. s. 310; Michael Buchberger ed., Lexikon für Theologie und Kirche VII. Freiburg im Breisgau 1935, s. 808; Norbert Angermann ed., Lexikon des Mittelalters VI. Lukasbilder bis Plantagenët. München – Zürich 1993, s. 1518.

98) S. Schlegel, o. c. v pozn. 11, s. 216–225, uvádí zachované příklady středověkých krytů ze dřeva a kovu v západní Evropě.

99) Tamtéž, s. 181.

Obr. 42: Prachatice, kostel sv. Jakuba většího, křtitelnice s konzolou při pravém okraji na svíci, tzv. paškál, stav 2016.

z mála dochovaných dřevěných vík z období středověku si můžeme prohlédnout např. na křtitelnici v *dómu sv. Štěpána ve Vídni*, které bylo pořízeno roku 1481 na mramorovou křtitelnici z roku 1476.¹⁰⁰⁾ V našem prostředí se jednalo zřejmě o kruhové desky zdobené zřejmě malbou nebo dokonce i reliéfní výzdobou (?), které obvykle ležely zapuštěny do vysekaných drážek na okraji kamenné kupy.¹⁰¹⁾ Není však vyloučeno ani užití víka v podobě kužele nebo vícebokého jehlance opět zdobeného malbou, jaká se zachovala např. v Korutanech.¹⁰²⁾ Křtitelnice v *kostele v Dolním Dvořišti (CK)* dává svým složitým tvarem horního okraje s řadou šroubovitých konzol tušit, že kolem roku 1500 vznikala i u nás zřejmě tvarově složitější víka zřejmě i s náročnější řezbářskou výzdobou. Právě užití dřeva by snad vysvětlovalo současnou situaci, kdy se nám nezachoval žádný středověký exemplář krycího prvku. Nejstarší zachovaná víka ve sledované oblasti jsou cínová z konce 15. století a souvisí nejen se vznikem tou dobou odlévaných křtitelnic ze stejného materiálu, ale byla během 16. století rovněž doplňována na středověké křtitelnice – např. *Purkarec (CB)*, *Nákří (CB)* a další.

Typologie křtitelnic podle základního tvaru hlavních částí

Přestože by se mohlo na první pohled zdát, že zejména v případě křtitelnic platí rčení, co kus to originál, může-

100) Karl Oettinger, Das Taufwerk von St. Stephan in Wien. Wien 1949, s. 15; Adolf Reinle, Die Ausstattung deutscher Kirchen im Mittelalter. Darmstadt 1988, s. 35; S. Schlegel, o. c. v pozn. 11, s. 173–174; R. Christiner, o. c. v pozn. 10, Band 1, s. 78, 107, 122, 128, Band 2 – Nr. 428–447.

101) S. Schlegel, o. c. v pozn. 11, s. 216, 217, 219.

102) R. Christiner, o. c. v pozn. 10, Band 1 – s. 55, kat. Nr. 16, 348, Band 2 – obr. 120, 238.

Obr. 43: Čakov (okres České Budějovice), kostel sv. Linharta, křtitelnice s prázdnými znakovými štítky v lodi, stav 2023.

Obr. 44: Ktiš (okres Český Krumlov), kostel sv. Bartoloměje, polygonální křtitelnice v předsíni kostela, stav 2006.

me při dostatečně rozsáhlém souboru artefaktů nalézt několik společných znaků v jejich tvarosloví a stanovit tak příbuzné skupiny. Z hlediska tvaru kupy lze rozlišit křtitelnice na tři základní typy – válcové, polygonální a sférické, z nichž každá skupina má ještě několik variant. Válcové křestní nádoby vychází z jednoduchého geometrického tvaru válce a nejčastěji mají pouze zaoblenou spodní hranu např. – základní tvar: Volenice (ST), Jílovice (CB), Purkarec (CB),¹⁰³ Strašín (KT),¹⁰⁴ Tábor (TA), navíc se znakovou výzdobou: Boršov nad Vltavou (CB), Nákří (CB), Bílá Hůrka (CB), Čkyně (PT), Strunkovice nad Blanicí (PT). O něco menší podskupina má tvar válce kombinovaný s kulovitou spodní částí, nebo je válec při základně vybrán obvykle dvěma nebo více výžlabky – např. Doudleby (CB), Lednice (CB) a Jílovice (CB), Třeboň (JH). Polygonální křtitelnice mají kupu zpravidla osmibokou, ale počet hran se může postupně zvyšovat až na výjimečný dvojnásobek fazet.¹⁰⁵ Spodní třetina až polovina výšky nádrže se obvykle zužuje do podoby vícebokého otupeného jehlanu, který nasedá většinou na stejně tvarovanou nohu např. –

Ktiš (CK), Pohnání (TA). I zde můžeme rozlišit podskupinu, kdy je polygonální kupu při spodní části členěna většinou dvěma vodorovnými výžlabky – např. Bílkov (JH), Liděřovice (JH), Staré Hobzí (JH), Albrechtice u Týna nad Vltavou (PI). Kalichovitá křtitelnice má nohu ve tvaru vícebokého jehlance, která se od kupy zužuje dolů k základně, kde je nasazena na nízkou patku – obě křtitelnice z Kájova (CK) a do jisté míry i Černice (CK). Nejméně početnou skupinu představují sférické křtitelnice, jejichž kupu má obvykle tvar části koule nebo ovoidu, respektive soudku – např. Krč (PI), Horní Stropnice (CB)¹⁰⁶ a Rychnov u Nových Hradů (CB).¹⁰⁷

V případech nohy křtitelnice, pokud vycházíme z tvarosloví liturgického kalichu, ve sledované oblasti prakticky až na výjimky (srov. Horní Stropnice, CB) nenalézáme vyjádření část zvanou ořech, která bývá jen v několika málo případech nahrazena válcovým prstýnkem obepínajícím nohu v místech, kde bychom očekávali již zmíněný prvek (srov. Staré Hobzí, JH; Štěpánovice, CB). Stejně jako v případě kupy, i u nohy křtitelnice převládají dva základní typy – válcový a polygonální, které obvykle svým rozměrem a tvarem navazují na tvar kamenné nádrže. Pokud tomu tak není, tedy vidíme-li, že válcová noha nese polygonální kupu a naopak, je to obvykle doklad, že noha je mladší než nádrž na křestní vodu. Výjimečně se setká-

103) J. Braniš, o. c. v pozn. 19, s. 114.

104) Karel Hostaš – Ferdinand Vaněk, Soupis památek historických a uměleckých v království Českém XII. Politický okres sušický. Praha 1900, s. 108 – křtitelnice zde označena jako románská, ale podle tvaru a zpracování lze soudit na její vznik až ve 14. století.

105) R. Christiner, o. c. v pozn. 10, Band 1, s. 18–20 – autor se zabývá číselnou symbolikou ve vztahu k počtu stran na křestní nádobě, např. 7 = sedm svátostí, 12 = dvanáct apoštolů a další příklady.

106) A. Cechner, o. c. v pozn. 80, s. 292–293.

107) Tamtéž, s. 132.

Obr. 45: Třeboň (okres Jindřichův Hradec), kostel sv. Jiljí, křtitelnice v jižním křídle ambitu, stav 2008.

Obr. 46: Lidéřovice (okres Jindřichův Hradec), kostel sv. Linharta, kupa křtitelnice v lodi, stav 2021.

váme rovněž s tordovanou nohou, na jejímž povrchu se stáčejí po obvodu výžlabky (srov. Štěpánovice, CB; Střížov, CB; Velešín, CK¹⁰⁸).

Nejméně zachovanou částí je vedle nohy obvykle pata. Přibližně třetina křtitelnic existuje již jen ve formě samotné kamenné nádrže, tedy bez nohy s podnoží. Řada nosných prvků nemá patku, protože buď zanikla, nebo spočívá pod povrchem zakryta novější dlažbou. Pokud se s patou křtitelnice setkáme, jedná se většinou o profil ve větším měřítku opakujícím základní tvar nohy, tedy nízký válec s okosením nebo zaoblením, v druhém případě hranol s okosenými hranami do tvaru polygonu o patřičném počtu fazet. Ve dvou případech na Prachaticku (*Chroboly*,

108) F. Mareš – J. Sedláček, o. c. v pozn. 20, s. 417, 421 – zde je označena jako „kamenná nádoba na vodu svěcenou“.

Obr. 47: Přídolí, kostel sv. Vavřince, přitesaná kupa křtitelnice, stav 2007.

Obr. 48: Přídolí, kostel sv. Vavřince, přitesaná kupa křtitelnice – detail, stav 2007.

Záblatí) zjišťujeme u křtitelnic kubickou patku, která není vzdálená projevům tzv. románské renesance a ukazovala by tak na vznik artefaktu kolem roku 1500 nebo na počátku 16. století.

I při sebelepší snaze identifikovat typické znaky tvarosloví křtitelnic nacházíme několik příkladů, které se díky náročné profilaci, a především invenci provádějícího kameníka vymykají z výše uvedené systematiky (srov. *Dolní Dvořiště*, CK; *Zdíkovec*, PT). Někdy je překážkou pro třídění samotný osud křtitelnic, neboť každá část pochází z jiné doby, a nese tedy i jiné tvarosloví.

Obr. 49: Horní Stropnice, kostel sv. Mikuláše, křtitelnice sestavená z různých starých částí, stav 2007.

Křtitelnice druhotně přesekané nebo sestavené z různých starých částí

Dnes nalezneme v několika kostelech nejen neúplné křtitelnice, ale rovněž takové, které byly upraveny nebo doplněny mladší částí. Důvodů pro pozdější změnu se mohlo vyskytnout hned několik. Některé křestní nádoby utrpěly během staletí poškození buď při napadení a rabování v kostele během válek, či nepokojů, některé šrámy vznikly při stěhování v rámci stavby, nebo doznaly úprav v důsledku proměny dobového názoru na jejich podobu.

V Přídolí (CK) se zachovala pozdně středověká křtitelnice (v. cca 90 cm, Ø 75 cm), která prošla v minulosti zásadním přepracováním.¹⁰⁹⁾ Její v principu kulová kupa měla původně vnější polygonální tvar, pravděpodobně s 16 nebo dokonce 18 fazetami (?). Snad někdy v druhé polovině 18. století, kdy vzniklo nynější dřevěné víko, byla kupa křtitelnice z vnějšku razantně stesána do šestibokého útvaru, ale jen se čtyřmi stranami. Zbylá část, snad tehdy obrácená ke zdi, si uchovala původní profilaci s šesti úzkými fazetami, které navíc kryje souvrství vápenných nátěrů. Dnes se můžeme jen domnívat o důvodech této razantní změny, zda byla křtitelnice na povrchu poškozená, nebo si objednavatel přál přizpůsobit její tvar novému šestibokému víku? Zvláštní podobou zaujme křtitelnice (v. 118 cm, Ø 87 cm) v Horní Stropnici (CB),¹¹⁰⁾ neboť se zdá jako by byla sestavena ze tří časově i stylově odlišných částí. Pata na první pohled působí jako starší sférická kupa s lemem při okraji, avšak otočená dnem vzhůru. Na ní spočívá ka-

Obr. 50: Stráž nad Nežárkou (okres Jindřichův Hradec), kostel sv. Petra a Pavla, středověkou kupu křtitelnice nese barokní noha, stav 2006.

menný polygonální prvek ve funkci nodu, jehož boky zdobí diamantování, což dovoluje řadit jeho vznik do přelomu 15. a 16. století. Vejčitá kupa má hladký povrch a zesílený horní okraj. Iluzivní malované mramorování pokrývá jak nádrž, tak i profilovaný ořech. Pata by tak mohla být ještě pozůstatkem románské křtitelnice, která po převrácení posloužila jako podnož pro pozdně středověký nodus a jednoduchá vejčitá nádrž, která nijak nereaguje na osmiboký tvar ořechu, by mohla být mladší, snad až barokní. Především pro svou bohatou znakovou výzdobu je známa kupa křtitelnice v Chrášťanech (CB), která byla vytesána někdy v poslední čtvrtině 14. století. Středověká nádrž je nasazena na polygonální nohu s nodem redukovaným do podoby římsového profilu. Jak tvarosloví polygonální nohy v kontrastu s válcovou nádrží se sférickou spodní částí, tak odlišný materiál obou dílů prozrazuje, že nosná část je mladší doplněk pořízený snad v době přestavby kostela v letech 1911–1912.¹¹¹⁾ Ve Stráži nad Nežárkou (JH) stojí křtitelnice v prostoru pod kruchtou. Gotická válcová kupa se sférickou spodní částí zdobenou po obvodu vpadlými poli s vrcholy ve tvaru oslíh obloučků je nasazena na masivní kónickou válcovou nohu. Reliéf hlavy anděla s křídly a nepoměr mezi výraznou hmotou dřívku a relativně subtilní nádrží dokládá, že nynější sloupek byl ke křtitelnici z 15. století doplněn jako náhrada až v do-

109) F. Mareš – J. Sedláček, o. c. v pozn. 20, s. 361.

110) A. Cechner, o. c. v pozn. 80, s. 292–293.

111) Státní okresní archiv (dále jen SOKA) České Budějovice, fond MNV Chrášťany (1922) 1945–1990 (1991), Pamětní kniha obce Chrášťany 1922–1987, s. 34; SOKA České Budějovice, fond Národní škola Chrášťany (1768) 1831–1953, Kroniky školy Chrášťany 1832–1936, s. 82, 87; E. Poche ed., o. c. v pozn. 51, s. 536.

Obr. 51: Černice, kostel sv. Máří Magdaleny, kupa křtitelnice má mladší, pozdně středověkou patu, stav 2012.

bě baroka. V Černici (CK) spočívá protáhlá kalichovitá osmiboká kupa na kubické polygonální patce z kamene načervenalé barvy,¹¹²⁾ a je tak otázkou, zda samotná pata křtitelnice není mladším doplňkem, náhradou za zničenou starší nohu? V Zátoni (CK) leží šestnáctiboká křestní nádoba na bubnu pilíře s odtesanými klenebními výběhy, který je zřejmě pozůstatkem navrhovaného nebo dokonce realizovaného, avšak nezachovaného řešení zaklenutí lodi na střední podporu.¹¹³⁾ V Kamenném Újezdě (CB) nalezneme při severním pilíři kruchty středověký artefakt, jehož kamenná nádrž válcového typu se sférickou spodní částí je osazena na poměrně subtilní osmibokou nohu.¹¹⁴⁾ O rozdílném stáří obou částí hovoří nejen odlišný druh kamene obou prvků, ale i místo jejich styku. Kruhová plocha na spodní straně nádrže je výrazně větší než průřez osmibokého sloupku, což svědčí o dodatečném osazení raně či vrcholně středověké kupy na pozdně gotickou nohu, která nahradila starší prvek stejného účelu, ale nepochybně většího průměru. V Rychnově u Nových Hradů (CB) má rozměrná kupa tvar vajíčka, které spočívá na hmotné

Obr. 52: Zátoň (okres Český Krumlov), kostel sv. Jana Křtitele, kupa křtitelnice z doby kolem roku 1500 je osazena na starším bubnu pilíře s odtesanými klenebními výběhy, připravenými pro zaklenutí kostela na střední podporu, stav 2016.

Obr. 53: Zátoň, kostel sv. Jana Křtitele, detail staršího bubnu pilíře s odtesanými klenebními výběhy, na kterém je osazena kupa křtitelnice, stav 2016.

hranolové noze s okosenými hranami. Zatímco spodní část křtitelnice je možné vřadit do pozdního středověku, nádrž bude zřejmě až mladším doplňkem. V Albrechticích nad Vltavou (PI) spočívá na válcové noze polygonální římsová kupa křtitelnice. Užší osmiboká spodní část nádrže nepřesně dosedá na průměrově větší a celkově masivnější nečleněnou válcovou nohu. Nesoulad mezi tvarem, rozměrem obou částí v místě nasazení a také absence členění nohy prozrazuje, že nosný prvek je mladším a hrubším doplňkem. V Janově (TA) se zachovala vejčitá kupa s okosenou horní hranou a oštipanou spodní částí, osazena je na hranolový podstavec s profilovanou horní hranou, kte-

112) F. Mareš – J. Sedláček, o. c. v pozn. 20, s. 32, 36.

113) Tamtéž, s. 462.

114) J. Braniš, o. c. v pozn. 19, s. 133 – bývalá křtitelnice je zde označena jako kroupenka.

Obr. 54: Kamenný Újezd (okres České Budějovice), kostel Všechny svatých, starší kupa křtírnice je osazena na pozdně středověkou polygonální nohu, stav 2012.

Obr. 55: Rychnov u Nových Hradů (okres České Budějovice), kostel sv. Jiljí, křtírnice sestavená z různých starších částí a s barokní polychromií, stav 2008.

Obr. 56: Albrechtice nad Vltavou (okres Písek), kostel sv. Petra a Pavla, středověkou kupu křtírnice nese mladší noha, stav 2019.

rá ukazuje na velmi mladý vznik podnože svým tvarem kontrastující s archaickou kupou.

SKUPINY KŘTITELNIC Z HLEDISKA TVAROSLOVÍ, VÝZDOBY A CHARAKTERU PROVEDENÍ

Válcové křtírnice se znakovou výzdobou z poslední čtvrtiny 14. století v okruhu Bavorova na Strakonicku, Prachaticku, Písecku a Českobudějovicku

Mezi středověkými kamennými křtírniceami nalézáme výraznou a početnou skupinu s charakteristickou stavbou z válcových modulů. Kupa, noha a její pata jsou vždy úsekem různě velkého válce, pata má mnohdy okosenou horní hranu a nádrž naopak zaoblenou spodní část a po obvodu se nachází reliéfní znakové štíty, které jsou zakřivené v souladu s povrchem válce. Horní okraj kupy ukončuje vodorovný pásek buď mírně předstupující, nebo jen naznačený tesanou linkou, v jednom případě je doplněn pilorezem (Vlachovo Březí, PT)¹¹⁵ nebo obloučky (Nákří, CB). Většina těchto křestních nádob je vytesána z dioritu, případně z místně dostupného kamene, žuly nebo pískovce.

115) F. Mareš – J. Sedláček, o. c. v pozn. 74, s. 23.

Obr. 57: Bavorov (okres Strakonice), kostel Nanebevzetí Panny Marie, menza jižního bočního oltáře, erb s pětistlou růží, stav 2008.

Obr. 58: Bavorov, kostel Nanebevzetí Panny Marie, hlavní jižní portál, erb s pětistlou růží, stav 2019.

Obr. 59: Bavorov, kostel Nanebevzetí Panny Marie, erb s pětistlou růží na svorníku ze zaniklé klenby dvoulodí, dnes osazeném na bývalé bráně do dvora sousední fary, stav 2019.

Obr. 60: Soběslav, kostel sv. Petra a Pavla, hlavní jižní portál, erb s pětistlou růží, stav 2010.

Obr. 61: Putim (okres Písek), kostel sv. Vavřince, válcová křtitelnice s prázdnými štítky po obvodu, stav 2016.

Obr. 62: Čestice (okres Strakonice), kostel sv. Jana Křtitele, válcová křtitelnice s prázdnými štítky po obvodu, stav 2019.

Obr. 63: Vlachovo Březí (okres Prachatice), kostel Zvěstování Páně, válcová křtitelnice s prázdnými štítky a pilozem po obvodu, stav 2016.

V rámci této relativně početné skupiny lze rozlišit několik dílenských okruhů. Nejen modulový válcový systém konstrukce křtelnic, ale i použitý materiál, motiv znakových štítků s reliéfní výzdobou nebo bez ní nás vedou k otázce, kde a kdy mohly vzniknout? Všechny zjištěné exempláře této skupiny se vyskytují doslova v okruhu Bavorova (ST) od cca 4,5 km (Strunkovice nad Blanicí, PT), převážně pak

ve vzdálenosti cca 16–23 km až po křtitelnici, která se nalézá 32 km daleko (Boršov nad Vltavou, CB).

Mezi nej kvalitnější reprezentanty, respektive jádro skupiny patří křtitelnice ze Strunkovic nad Blanicí (PT), Boršova nad Vltavou (CB), Nákrří (CB) a Bílé Hůrky (CB), jimž je společná vysoká kvalita zpracování, použitý diorit a heraldicko-symbolické znaky na štítcích. Zpracování reliéfních figur v ploše znakových štítků si je nejen velmi blízké, ale zejména tvar pětিলisté růže, šestilicpé hvězdy, vinných listů a písmene M odkazuje na soudobou stavbu kostela v Bavorově (ST), zejména na soubor znaků na kamenných menzách bočních oltářů, erbovní výzdobu hlavního vstupního portálu na jižní straně lodi a svorníky zaniklé klenby dvoulodi v areálu fary. Analogie v tvaru a zpracování reliéfní pětিলisté růže nalezneme rovněž na hlavním jižním portálu kostela sv. Petra a Pavla v Soběslavi (TA). Především v případě křtelnic z Boršova a Nákrří je díky velmi kvalitnímu zpracování, téměř identické znakové výzdobě a přibližně stejným rozměrům téměř jisté, že vznikly na konci 14. století a stejnou rukou, tedy pravděpodobně ve stejné dílně. Dostáváme se tu opět k otázce, kde byly křtelnice vytesány? Raně středověký kostel v Boršově nad Vltavou prošel výraznou přestavbou v poslední čtvrtině 14. století (klenba presbytáře, kamenný sanktuář),¹¹⁶⁾ rovněž raně gotický kostel v Nákrří doznal ve stejné době úprav dnes neznámého rozsahu,¹¹⁷⁾ o čemž vypovídá kamenný sanktuář s tympanonem zdobeným

116) E. Poche ed., o. c. v pozn. 51, s. 110; Dobroslav Líbal, Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek. Praha 2001, s. 29.

117) Emanuel Poche ed., Umělecké památky Čech 2 (K-O). Praha 1978, s. 451; D. Líbal, o. c. v pozn. 116, s. 272–273.

reliéfem pelikána krmícího krví svá mláďata, a po obvodu listím vinné révy jaké nacházíme na štítících křtitelnic této skupiny. Obě uvedené vesnice jsou však od sebe vzdáleny více jak 20 km vzdušnou čarou a cca 20–30 km od Bavorova.

V poslední čtvrtině 14. století probíhala nejenom stavba nového kostela v Bavorově a přestavba mateřského farního kostela v nedaleké Blanici,¹¹⁸⁾ ale také výstavba blízkého hradu Helfenburk. To vše si vyžádalo nejen velké investice, mnoho pracovních sil, ale poskytlo také na delší dobu pracovní příležitost větší skupině kameníků. Právě znaková výzdoba kamenných menz obou bočních oltářů a hlavního portálu kostela v Bavorově (ST) dokládá, že zvláště tyto čtyři uvedené, kvalitně zpracované křtitelnice musela prakticky ve stejné době vytvářet stejná skupina kameníků. Do produkce dílny je potřeba zařadit stejně konstruované válcové křtitelnice z dioritu, zdobené po obvodu v převážné míře prázdnými znakovými štítky v Česticích (ST), Čkyni (PT),¹¹⁹⁾ Putimi (PI),¹²⁰⁾ Vlachově Březí (PT) a z větší části zazděná kupa křtitelnice v Kraselově (ST). Vzdáleným ohlasem tohoto oblíbeného typu jsou pak válcové křtitelnice bez znakových štítků jako např. v Purkarci (CB).

Válcové znakové křtitelnice s výžlabkem při okraji z přelomu 14. a 15. století v okruhu Strakonice na jihu a jihozápadě Čech

Severně od Strakonice nalézáme několik znakových křtitelnic, které mají společné formální znaky. Mezi nejvýznamnější zástupce patří křtitelnice z farního kostela v Horažďovicích (KT), která se sice nachází již v Plzeňském kraji, ale některé shodné architektonické prvky horažďovického kostela sv. Petra a Pavla a strakonického hradního kostela sv. Prokopa (ST) prozrazují, že obě stavby vyrůstaly ve 13. století se společnými znaky díky stejnému vlastníkovvi, Bavorům ze Strakonice a duchovnímu patronu, řádu sv. Jana Jeruzalémského.

Z dioritu vytesaná horažďovická křtitelnice (v. 97 cm, Ø 102 cm) patří k válcovému typu, kde kupa se zaoblenou spodní hranou dosedá na nohu, která zde byla zřejmě kvůli odlišnému zpracování prodloužena v pozdější době o spodní válcovou část s páskem při horním okraji. Samotná kupa má okraj na boku lemován výrazným výžlabkem. Na něj navazuje souvislá řada dvanácti znakových štítků s reliéfními heraldicko – symbolickými figurami. Polychromie křtitelnice je zřetelně novodobého původu. V Řepici (ST), sedm kilometrů severovýchodně od Strakonice nalezneme svým tvaroslovím blízkou, zpracováním však zhrublou dioritovou křtitelnicí. Stejně jako v případě horažďovické, zde rozpoznáme válcový typ se zaoblenou kupou při spodním okraji a válcovou nohou. I tady zjišťujeme výrazný výžlabek při horním okraji a pod ním řadu 12 znakových štítků, z nichž pouze pět má heraldické figury. Horažďovický artefakt zřejmě ovlivnil podobu menší křtitelnice v sedmnáct kilometrů západně položeném Zavleko-

vě (KT), kde se zachovala výrazně zjednodušená válcová křtitelnice s kupou zdobenou po obvodu reliéfními znaky. K jejímu zhotovení byla namísto obvyklého dioritu použita žula. Jednodušší tvarosloví a zpracování symbolů, které navíc poškodilo zvětrávání v období, kdy stála na hřbitově,¹²¹⁾ ukazuje, že zavlekovskou křestní nádobu vytesal jiný kameník než v případě Horažďovic.

Geograficky vzdálenou, tvaroslovím však velmi blízkou křtitelnicí nalézáme v Hosíně (CB) u Českých Budějovic. Válcová kupa se spodní zaoblenou částí dosedá na válcovou, kónicky rozšířenou nohu ukončenou válcovým prutem po obvodu. Okraj nádrže lemuje vodorovný žlábek a pod ním navazuje řada devíti znakových štítků, z nichž čtyři doplňují reliéfní heraldicko-symbolické figury. Hosínská křtitelnice je vytesána z místně dostupné žuly, na rozdíl od dioritových křtitelnic v okruhu Strakonice na pomezí jižních a západních Čech.

Znakové křtitelnice z přelomu 14. a 15. století v Radomyšli (ST) a Chrástanech (CB)

Neobvyklá co, do tvaru a počtu znaků je křtitelnice v předsíni kostela v Radomyšli (ST). Z části zazděnou šestnáctibokou kónicky zúženou kupu křtitelnice zdobí po obvodu znakové štítky, z nichž pět je dnes zakryto zdi. V kostele v Chrástanech (CB) nalézáme při vítězném oblouku křtitelnicí, kde na zřetelně nové, s největší pravděpodobností novogotické polygonální noze spočívá středověká kupa s kónicky zúženou spodní částí a 16 reliéfními štítky po obvodu. Společným znakem obou křestních nádob není ani zvolený materiál, ani způsob zpracování, ale především rozsáhlá znaková galerie vytesaná na jejich obvodu.

Válcové křtitelnice s kružbovou výzdobou z přelomu 14. a 15. století na Vimpersku

V identifikované skupině křtitelnic a kropenek nalézájící se v oblasti na severovýchod od Vimperku, převážně ve vzdálenosti cca 5–11 km vyniká artefakt z kostela ve Svaté Měří (PT). Křtitelnice válcového typu má nohu uprostřed rozšířenou vystupujícím páskem. Kalich se zaoblenou spodní hranou člení po obvodu pás osmi vpadlých obdélných polí s výzdobou. Na čelní straně vyplňují tři pole orámovaná kružbou tvaru jeptišky reliéfně vystupující znakové štíty s erby donátorů, které dovolují určit vznik kamenického díla nejpozději do roku 1380. Zbylá pole poskytla prostor navzájem odlišným motivům v podobě zmenšených dvoudílných lomených oken s kružbami složenými ze sférických trojlístů, čtyřlístů, a zde navíc většinou vepsaných do kruhu. V kostele najdeme ještě jednu soudobou kamenickou práci stejné dílny, v jižní zdi lodi zazděnou kalichovitou kropenku. Její povrch člení čtyři se zužující vpadlá pole vyplněná reliéfními kružbami, které motivisticky zřetelně vychází z blízké křtitelnice.

Druhý velmi kvalitní příklad představuje kupa křtitelnice (v. 65 cm, Ø 99 cm), která se z kostela v Malenicích (ST) dostala v minulosti nejdříve na zdejší faru¹²²⁾ a odtud

118) Josef Soukup, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém XXXIII. Politický okres písecký*. Praha 1910, s. 3, 5–6; E. Poche ed., o. c. v pozn. 51, s. 34–35, s. 81–82.

119) Z devíti znakových štítků má pět heraldickou figuru a zbylé jsou prázdné.

120) J. Soukup, o. c. v pozn. 118, s. 298 – křtitelnice stála počátkem 20. století v předsíni kostela.

121) Ferdinand Vaněk – Karel Hostaš, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém VII. Politický okres klatovský*. Praha 1899, s. 186–188; Emanuel Poche ed., *Umělecké památky Čech 4 (T–Ž)*. Praha 1982, s. 342.

122) V. Fährnich, o. c. v pozn. 5, s. 158.

Obr. 64: Bohumilice (okres Prachatice), kostel Nejsvětější Trojice, kružbami zdobená kupa křtelnice zazděná v předsíni kostela, stav 2019.

do sbírek nedalekého Městského muzea ve Volyni. Tenkostěnnou nádrž válcového tvaru se zaobleným spodním okrajem člení na povrchu pás deseti vpadlých obdélných polí, prostor pro další dvě zůstal neopracován snad s ohledem na původní umístění při zdi. Každý obdélník vyplňuje navzájem odlišný reliéf se zmenšenou podobou dvoudílného kružbového okna s rozmanitými výplněmi složenými z troj – a čtyřlístů, motivů vepsaných v kruhu a dalších kompozic. Povrch křtelnice je vlivem povětrnosti již zřetelně narušený zvětřáváním, byť je dnes na dvoře muzea zakryta dřevěnou stříškou. I v tomto případě nalézáme ve stejné době a stejným kameníkem zhotovenou kropenku dosud zazděnou v podvěží kostela v Malenicích. Kalichový tvar kupy je na povrchu členěn třemi vpadlými poli opět vyplněnými reliéfy připomínajícími zmenšená dvoudílná kružbová okna.

Svým zpracováním má ke kropence v Malenicích blízko rovněž kropenka, původně křtelnice (pouze kupa v. 58 cm, Ø 95 cm) kostela v Lazišti (PT), jejíž kalichovitá kupa je také zdobena kružbovými obrazci v obdélných polích, jen na horním okraji je navíc doplněna vodorovně vedeným válcovým prutem.

Volněji můžeme do tohoto souboru zařadit rovněž kupu křtelnice (v. 62 cm, Ø 75 cm), dnes zazděnou v předsíni kostela v Bohumilicích (PT).¹²³⁾ Nádobu charakteristického válcového tvaru se zaoblenou spodní hranou je na povrchu členěna souvislou řadou původně čtrnácti obdélných polí, z nichž je každé vyplněno stejným reliéfním motivem kružby v podobě prosté jeptišky. Tvarem a výzdobou se do této skupiny řadí rovněž kupa křtelnice (v. 51 cm, Ø 72 cm) z větší části zazděná v podvěží kostela v Sedlici (ST). Ovšem její opakující se kružbová výzdoba vykazuje nejen zjednodušení, ale i zhrublé a nepravidelné rysy v provedení. To prozrazuje práci nepřiliš zdatného ka-

Obr. 65: Sedlice (okres Strakonice), kostel sv. Jakuba Většího, kružbami členěná kupa křtelnice zazděná v předsíni kostela, stav 2020.

meníka, který sice znal kružbové křtelnice tohoto typu, nebo prošel dílnou, která je vytvářela, ale nedokázal je napodobit odpovídajícím způsobem.

Polygonální křtelnice s kružbovou reliéfní výzdobou z přelomu 14. století 15. století na Strakonicku a Soběslavsku

Mezi polygonálními křtelnicemi na jihu Čech lze rozpoznat dvě zpracováním si blízké skupiny, jejichž kupy se vyznačují reliéfní výzdobou v podobě zmenšených kružbových výplní gotických oken.

První soubor nalézáme na Strakonicku, cca 10–15 km jižně od Strakonice a zároveň 15 km severovýchodně od Vimperku, tedy přibližně na půl cesty mezi oběma městy. Nej kvalitnějším reprezentantem je bezpochyby křtelnice (v. 92 cm, Ø 88 cm) v Předslavicích (ST), jejíž osmiboká kupa má kónicky zúženou spodní část ukončenou římsovým profilem. Prostá polygonální noha je pravděpodobně mladší náhradou za původní. Na horní, větší části nádrže nalézáme vpadlá čtvercová pole s reliéfní výzdobou, kde se střídají christologické motivy s kružbovými vzorci trojdílných gotických oken s lomeným záklenkem, a ojedinělým příkladem kružbové rozety. Jejich charakter, kombinace sférických trojlístů a čtyřlístů prozrazuje, že náleží vrcholnému středověku a byla vytesána někdy na konci 14. nebo na počátku 15. století. Svým tvarem a výzdobou příbuzné dílo shledáváme v pět kilometrů vzdáleném farním kostele ve Volyni (ST). Křtelnice (v. 100 cm, Ø 90 cm) má sice rovněž polygonální kupu, ale tentokrát šestnáctibokou, z níž je dnes přístupná jen polovina fazet. Ve spodní zúžené části jsou vytesána vnorená pole ukončená lomeným obloučkem s kružbou ve tvaru jeptišky. Na větší horní části nádrže zjišťujeme vpadlá obdélná pole vyplněná navzájem odlišnými reliéfy dvoudílných kružbových oken s motivy vzniklými kombinací sférických trojlístů, čtyřlístů, kruhů a najdeme zde i motiv rotujících plamének, které dovolují zařadit vznik křestní

¹²³⁾ F. Mareš – J. Sedláček, o. c. v pozn. 74, s. 13, 14.

Obr. 66: Malšice (okres Tábor), kostel Nejsvětější Trojice, křtitelnice v sakristii, stav 2023.

Obr. 67: Sudoměřice u Bechyně (okres Tábor), kostel Všechných svatých, křtitelnice pod kruchtou, stav 2023.

nádoby opět do přelomu 14. a 15. století. Prostá osmiboká noha s patou vzniklou okosením rohů hranolové desky je vzhledem k propracovanosti a výzdobě kupy velmi jednoduchá a pravděpodobně byla doplněna až na konci středověku, tedy na přelomu 15. a 16. století, kdy prošel výraznou stavební úpravou raně středověký farní kostel.¹²⁴⁾

Druhou, pouze z hlediska typu výzdoby příbuznou skupinu kamenických prací nalézáme cca 50 km východně od předešlé v blízkosti měst Soběslavi a Veselí nad Lužnicí. Zde bezpochyby vyniká precizně vypracovaná křtitelnice (kupa v. 74 cm, Ø 85 cm) v Žimuticích (CB) s osmibokou kupou, jejíž spodní zužující se část je ukončena římsovým profilem, na který navazuje náběh pro nasazení dnes již ztracené polygonální nohy. Horní část nádoby má boky členěny v podobě čtvercových polí, kde se střídají reliéfní štíty s heraldickými znaky donátorů a vpadlá pole s lomeným záklenkem, která opět vyplňuje reliéfní výzdoba v podobě miniaturních dvoudílných kružbových oken. Nejen charakter geometrických obrazců, ale i určení donátorů nám tentokrát dovoluje relativně přesné datování zachovaného artefaktu do doby kolem roku 1400. Zdrobnělou, ale nepochybně příbuznou prací jedné dílny představuje pozůstatek křtitelnice (pouze kupa v. 71 cm, Ø 84 cm) v šest kilometru vzdáleném kostele v Dolním Bukovsku (CB). Osmiboká kupa, jak prozrazuje její vnitřní obvod, je dnes z větší části zazděná vedle vchodu v jižní zdi lodi. I ona má zužující se spodní část ukončenou charakteristickým římsovým profilem. Boky horní části polygonální nádrže člení tři vpadlá čtvercová pole, která obsahují reliéfní výzdobu v podobě výplně dvoudílného kružbového okna sestavené z jeptišek, sférických trojlístů, čtyřlístů a v kruhu vepsaném šestilístu.

I přes nápadnou podobnost tvaru zmíněných křtitelnic a charakter jejich výzdoby v podobě kružbových výplní se

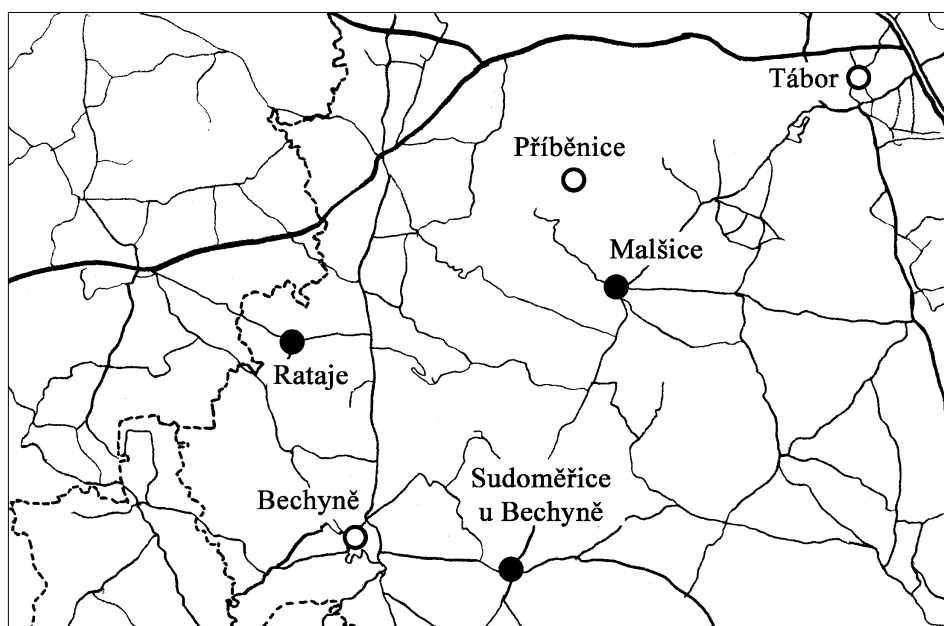
Obr. 68: Rataje u Bechyně (okres Tábor), kostel Nejsvětější Trojice, křtitelnice v podvěží, stav 2023.

bezpochyby jednalo o dvě samostatně vznikající skupiny kamenických prací, jak dokládá velká vzdálenost mezi nimi, ale i použitý materiál. Křtitelnice mezi Strakonícemi a Vimperkem byly vytesány z místně dostupného dioritu, kdežto poslední dvě kamenické práce na Soběslavsku byly zhotoveny ze žuly.

„Cikcak“ křtitelnice z poslední čtvrtiny 14. století v okolí hradu Příběnice nedaleko Bechyně na Táborsku

Zajímavou skupinu tří křtitelnic s nevšedním cikcak motivem zjišťujeme v kostelech nacházejících se v okolí zříceniny hradu Příběnice (TA). Kupy mají na povrchu svislé plastické žebrovaní, kdy pár rovnoběžných svislých pro-

124) E. Poche ed., o. c. v pozn. 121, s. 261–262.

Mapa 1: „Cikcak“ křtitelnice v Ratajích, Sudoměřicích a Malšicích z poslední čtvrtiny 14. století v okolí hradu Příběnice nedaleko Bechyně na Tábořsku (všechny kresby autor, 2023).

filů vždy spojuje jedno diagonální. Díky popsanému reliéfu připomíná nádrž křtitelnice do jisté míry historický buben, kde jsou blány napnuty pomocí provazců, které vytváří po obvodu velmi podobný cikcak motiv. Křtitelnice v Ratajích, TA (v. 78 cm, Ø 79 cm), Sudoměřicích, TA (kupa, v. 52, Ø 74 cm) a Malšicích, TA (v. 83 cm, Ø 81 cm) si jsou natolik podobné, že musely nepochybně vzniknout v jedné kamenické dílně působící tou dobou na stavbě některého z kostelů, nebo přímo v nedaleké Bechyni či při úpravách hradu Příběnice nad řekou Lužnicí. Rožmberkové ve 14. století vlastnili nejen zmíněný hrad, ale byli rovněž patrony kostela v Malšicích,¹²⁵⁾ kde roku 1373 nechali na místě staršího vystavět nový kostel Nejsvětější Trojice.¹²⁶⁾ To ostatně potvrzuje sanktuář malšického kostela vytesaný z dioritu a zdobený reliéfem pelikána, který krmí mláďata svou krví, jehož provedení lze klást právě do poslední čtvrtiny 14. století. A pravděpodobně při této příležitosti a ve stejné době vznikla jak křtitelnice kostela v Malšicích, tak i v Ratajích a Sudoměřicích.

125) LC III-IV: Josef Emler ed., Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensis per archidioecesisim. Liber tertius et quartus ab anno 1373 usque ad annum 1390. Praha 1879, s. 72 (1377); LC VI: Josef Emler ed., Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensis per archidioecesisim. Liber sextus ab anno 1399 usque ad annum 1410. Pragae 1883, s. 132 (1404); LC VII: Josef Emler ed., Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensis per archidioecesisim. Liber septimus ab anno 1410 usque ad annum 1419. Praha 1886, s. 137 (1414).

126) August Sedláček, Příběnice. Otisk z „Českého Jihu“ (Týdeník pro poučení a zábavu, pro potřeby obecné a společenské). Tábor 1876, s. 11.

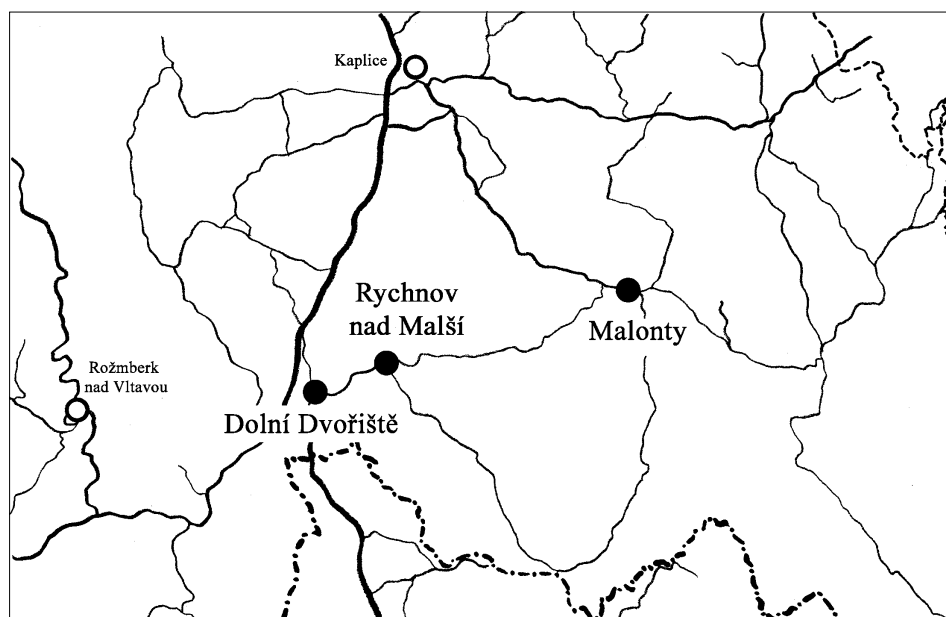
Křtitelnice v Ledenicích a Jílovicích z poslední čtvrtiny 14. století na Českobudějovicku

Jihovýchodně od Českých Budějovic nalézáme části dvou kamenných křtitelnic, jejichž identické tvarosloví hovoří pro vzájemnou příbuznost. V jižní předsíni kostela v Ledenicích (CB) je zazděna válcová kupa (v. 58 cm, Ø 96 cm) se spodní částí členěnou dvěma výraznými výžlabky a okoseným horním okrajem. Na vnějšku nádrže vystupuje ležící znakový štít s reliéfem pětিলisté růže. Prakticky totožnou kamenickou práci dnes nalezneme v jižní předsíni 10 km vzdáleného kostela v Jílovicích (CB) nedaleko Borovan. I zde má válcová kupa (v. 49 cm, Ø 90 cm) spodní část zúženou

dvěma výraznými výžlabky. Na vnějšku jsou tentokrát vytesány dva k sobě navzájem přivrácené štítky s reliéfem pětিলisté růže. Heraldická figura je však provedena na menších štítcích a jednodušším, hrubším způsobem než v Ledenicích. Jelikož obě lokality byly během 14. století ve vlastnictví pánů z Landštejna a později Rožmberků, kteří zároveň drželi patronátní právo ke kostelům v Ledenicích a Borovanech, nelze s jistotou určit, komu z nich patří.

Žebrové křtitelnice v Dolním Dvořišti, Rychnově nad Malší a Malontech z počátku 16. století na Českokrumlovsku

V případě, že křtitelnice vznikala během výstavby kostela, její členění a výzdoba se často a pochopitelně odvíjely od tvarosloví používaného na právě realizované části objektu. Tuto situaci se nám dnes daří rozpoznat mimo sou-

Mapa 2: Žebrové křtitelnice v Dolním Dvořišti, Rychnově nad Malší a Malontech z počátku 16. století na Českokrumlovsku.

Obr. 69: Dolní Dvořiště, kostel sv. Jiljí, noha a spodní část kazatelny, stav 2013.

Obr. 70: Dolní Dvořiště, kostel sv. Jiljí, křtitelnice v kněžišti, stav 2005.

Obr. 71: Rychnov nad Malší (okres Český Krumlov), kostel sv. Ondřeje, křtitelnice v kněžišti, stav 2013.

Obr. 72: Malonty (okres Český Krumlov), kostel sv. Bartoloměje, křtitelnice u kruchty, stav 2013.

boru prací kolem kostela v Bavorově především na skupině artefaktů zachované při česko-rakouském pomezí.

V letech 1500–1508 dokončovala skupina kameníků trojlodí kostela v Dolním Dvořišti (CK).¹²⁷⁾ Během této druhé stavební fáze zároveň vytesali kamennou kazatelnu a snad tvarově nejbohatší křtitelnici (v. 90 cm, Ø 98 cm) na jihu Čech.¹²⁸⁾ Její kupu člení plastická žebra, která

127) R. Lavička, o. c. v pozn. 9, s. 158–163.

128) A. Cechner, o. c. v pozn. 80, s. 54–55.

podpírají tordované dříky s nasazenými hvězdovými konzolami. Ve vpadlých polích mezi nimi vystupují erbovní štítky s reliéfními pětistými růžemi. Nepravidelné nasazení kupy na sokl hvězdového tvaru by mohlo ukazovat na ztracenou střední část nohy. Tvarosloví kazatelny a křtitelnice velkého městského kostela bylo inspirací pro redukované formy křestních nádob v blízkém Rychnově nad Malší, CK (v. 106 cm, Ø 115 cm)¹²⁹⁾ a v deset kilometrů

129) Tamtéž, s. 268.

vzdálených Malontech, CK (v. 100 cm, Ø 88 cm).¹³⁰⁾ Právě hvězdový sokl a spodek kupy členěný lomenými oblouky sestavenými z válcových prutů v těchto případech ilustruje, jak se projevil menší objem dostupných finančních prostředků ve zjednodušení vzoru křtitelnice a kazatelny z Dolního Dvořiště do podoby rychnovské křtitelnice, a ještě lapidárnějším provedení malontské křestní nádoby, a zároveň dokládá i společnou dobu vzniku v prvním desetiletí 16. století.¹³¹⁾

TYPOLOGIE II. – DĚLENÍ KŘTITELNIC PODLE DRUHU VÝZDOBY

ŠTÍT, ZNAK, SYMBOL NEBO ERB?

Znakové křtitelnice¹³²⁾

Samostatnou skupinu kamenných křtitelnic tvoří ty, které jsou po obvodu zdobeny znakovými štítky. Některé nesou symboly spojené s křestní nebo všeobecně s křesťanskou ikonografií, jiné pak erbovní figury patronů kostela, respektive donátorů z řad šlechty nebo i cechů, kteří se zejména po finanční stránce zasloužili o vybavení svého kostela významným prvkem – tedy křtitelnicí. Dnes není vždy jednoduché rozlišit, který motiv na znakovém štítku má význam heraldický, který pak křestní. Známe případy, kdy jsou tyto dvě skupiny odděleny, ale zjišťujeme i řešení výzdoby, kde se jejich obsahy prolínají.

Prázdné znakové štítky

Ve sledovaném prostoru se zachovalo několik křtitelnic vytesaných během 14. až 16. století v různých kamenických dílnách, na jejichž kupách se nalézají pouze prázdné znakové štítky bez reliéfní nebo případně malované výzdoby – Čakov (CB),¹³³⁾ Slavkov (CK), Čestice (ST), Dobř (PT), Kraselov (ST), Libějovice nový zámek (ST), původně zřejmě Němčice (PT),¹³⁴⁾ Prachatic (PT), Putim (PI), Vlachovo Březí (PT) a Zátoň (CK). Zároveň v regionu nalézáme významnou skupinu křestních nádob, z nichž některé mají alespoň jeden štítek doplněný reliéfem. Nabízí se otázka, proč některé křtitelnice mají jen prázdné štítky? Jedná se o nedokončenou kamenickou práci, nebo o případ, kdy znaky byly na ploše štítů původně malovány? Je to snad projev nedostatku peněz, nebo jen výraz napodobování reliéfně zdobených exemplářů pouze v základním tvaru, a tedy s prázdnými štítky? Křtitelnice, které mají po obvodu vytesány hladké znakové štítky, nás vedou k úva-

ze, že mohly vznikat jako polotovary, na které pak podle přání donátora vytesal kameník patřičný erb nebo symbol. Vzhledem ke zřetelným stopám barevných nátěrů na většině dochovaných středověkých křtitelnic v jižních Čechách, lze i zde uvažovat o malovaných motivech erbů či cechovních znameních patronů a donátorů v prázdných znakových polích.¹³⁵⁾ V případě křestní nádoby z kostela sv. Jakuba Většího v Prachaticích (PT),¹³⁶⁾ jejíž kupa je po obvodu lemována osmi prázdnými raně renesančními štítky lze více než kde jinde přemýšlet o malované výzdobě v podobě cechovních znaků, které se ve velkém množství vyskytovaly v interiéru kostela a jejichž pozůstatky byly zjištěny, ale zůstaly zakryty na stěnách lodi při obnově interiéru kostela v roce 2020. Vzhledem k významu křtitelnic a jejich pořizovací ceně je však málo pravděpodobné, že by se donátor spokojil s prázdnými štítky, a tak lze sice hypoteticky, ale přesto s jistou mírou pravděpodobnosti připustit jejich ztracenou malířskou výzdobu.

Christologické a mariánské nebo heraldické znaky na křtitelnicích?

Skupina křtitelnic z přelomu 14. a 15. století s tesanými štíty po obvodu kupy, které jsou doplněné reliéfní heraldickou figurou, sváděla a svádí badatele ke ztotožnění všech štítků s historickými šlechtickými erby, což se ne vždy zdaří.¹³⁷⁾ Důvodem však nemusí být nutně torzálnost písemných a sfragistických pramenů, které máme v jednotlivých případech k dispozici. Při rozboru symbolů na štítech je nápadné, že se několik z nich opakuje zároveň na artefaktech, které vzhledem k odlišnému materiálu a zpracování nemohly vzniknout ve stejné dílně, ve shodném čase a na přání společného donátora. Setkáváme se zde tak nepochybně se skupinou motivů s křesťanskou symbolikou.¹³⁸⁾ Růže pětistá nejen na jihu Čech jako velmi rozšířený heraldický znak rodu Rožmberků je ale zároveň symbolem Panny Marie a mučedníků. Květina zosobňuje Marii, neboť ta bývá přirovnávána ke kvetoucí růži a rovněž symbolizuje Kristovy pašije, protože její červená barva připomíná krev. Růže kvůli své kráse a vůni představuje také ráj.¹³⁹⁾ Lilie svou bílou barvou vyjadřuje světlo, nevinnost, tělesnou i duchovní čistotu. Květina je příkladem odevzdanosti do vůle boží a v umění často symbolizuje Zvěstování Panny Marie. Objevuje se rovněž v ústech Ježíše jako soudce světa při Posledním soudu,

130) Tamtéž, s. 115.

131) R. Lavička, o. c. v pozn. 9, s. 98, 160; *týž*, Mistr trojlodí kostela v Dolním Dvořišti a architektura 90. let 15. století na rožmberském dominiu, in: Jihočeský sborník historický 85, 2016, s. 30–53, zde s. 44.

132) Rozbor, revizi a identifikaci heraldických znaků v kostele v Bavorově a na křtitelnicích ve Svaté Máří, Žimuticích, Jindřichově Hradci, Lazišti, Radomyšli, Strunkovicích nad Blanicí a Zbytinách provedl v rámci výzkumu středověkých křtitelnic Mgr. Vladimír Červenka ze Státního oblastního archivu (dále jen SOA) Plzeň, pracoviště Nepomuk.

133) J. Braniš, o. c. v pozn. 19, s. 48.

134) F. Mareš – J. Sedláček, o. c. v pozn. 74, s. 118 – křtitelnice pocházela podle tradice z nedalekého kostela v Sedci. Jelikož zde vyrostl kostel na místě dřevěné kaple až koncem 19. století a do té doby byl jako lokálie zpravován z fary v Němčicích, bude potřeba hledat původ zachované křestní kupy právě zde v kostele sv. Mikuláše.

135) R. Christiner, o. c. v pozn. 10, Band 1, s. 115 – rovněž na rakouských křtitelnicích, zejména v Korutanech jsou vytesány prázdné štítky, které byly pravděpodobně malovány.

136) F. Mareš – J. Sedláček, o. c. v pozn. 74, s. 228 – počátkem 20. století stála křtitelnice u vítězného oblouku.

137) Petr Pavelec, Nástěnné malby v kostele stěti sv. Jana Křtitele v Žumberku jako médium paměti a „Institutio Christianae religionis“, Průzkumy památek XX, č. 1, 2013, s. 81–92, zde s. 84–87. Mimo nepochybnitelného erbu Jana III. z Rožmberka lze většinu z 26 erbů určit jen obecně, a to někdy ještě s předpokladem, že se zde potkávají erby vyšší a nižší šlechty, institucí a cechů.

138) R. Christiner, o. c. v pozn. 10, Band 1, s. 101, 125, Kat. Nr. 117 – na několika křtitelnicích v Rakousku se rovněž objevuje např. symbol měsíce, šesticípé hvězdy, slunce a dalších křesťanských symbolů. Zjištěné příklady však nemají tyto figury podloženy znakovým štítkem jako v případě křtitelnic na jihu Čech.

139) Jan Royt – Hana Šedivová, Slovník symbolů. Kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii. Praha 1998, s. 90–92; Manfred Lurker ed., Wörterbuch der Symbolik. Stuttgart 1991, s. 629–630; Dorothea Forstner, Die Welt der Symbole. Innsbruck – München 1967, s. 199–200.

Obr. 73: Nákří (okres České Budějovice), kostel sv. Petra a Pavla, znak s pětilistou růží na křtílnici, stav 2016.

Obr. 74: Bílá Hůrka (okres České Budějovice), kostel sv. Štěpána, znak s lilí na křtílnici, stav 2016.

Obr. 75: Boršov nad Vltavou (okres České Budějovice), kostel sv. Jakuba Většího, znak s půlměsícem na křtílnici, stav 2018.

Obr. 76: Boršov nad Vltavou, kostel sv. Jakuba Většího, znak s šesticípou hvězdou na křtílnici, stav 2018.

Obr. 77: Boršov nad Vltavou, kostel sv. Jakuba Většího, znak s dvěma vinnými listy na křtitelnici, stav 2018.

Obr. 78: Boršov nad Vltavou, kostel sv. Jakuba Většího, znak s písmenem M na křtitelnici, stav 2018.

kde znamená milost pro vyvolené.¹⁴⁰⁾ Měsíc je v apokalyypse (NZ, Zjevení Janovo) atributem ženy oděné sluncem, s měsícem pod nohama a korunou z dvanácti hvězd. Korunovaná Assumpta na půlměsíci byla ve středověku ztotožňována s Pannou Marií. Svou proměnlivostí během jednotlivých fází se měsíc rovněž stal symbolem pro narození a růst, stejně jako pro smrt a zmrtvýchvstání. Luna byla rovněž znakem nesmrtnosti, štěstí a ochránce před démony.¹⁴¹⁾ Hvězda připomíná narození Krista, „Vyjde hvězda z Jákoba“, hvězdou jitřní nazývá sám sebe Ježíš v knize Zjevení. Hvězda má zároveň bohatou mariánskou symboliku – *Ave maris stella*, *hvězda mořská*, *hvězda jitřní*, *hvězda nejjasnější*, z které vyšel Kristus pán. Jako předzvěst nového dne představuje hvězda symbol neustálého obnovování a vítězství světla nad tmou.¹⁴²⁾ Listy vinné révy charakterizují Krista jako vinný keř – strom života, symbolizují církev, vinný keř a plody jsou často spojovány rovněž s Pannou Marií: „jako vinná réva jsem se zazelenala a mé květy přinesly ovoce slávy a bohatství“ a tím ovocem byl Ježíš. Zároveň je vinná réva symbolem plodnosti a života.¹⁴³⁾ Majuskule M má v tomto kontextu nepochybně význam jako monogram Panny Marie. Vzhledem k obecně mariánskému a christologickému obsahu a zároveň symbolice zrození a zmrtvýchvstání těchto moti-

vů lze důvodně předpokládat, že se u těchto figur nejedná o šlechtické erby, což ale tuto možnost, zejména v případě pětিলisté růže zároveň zcela nevylučuje.

Symbolsy růže, lilie, vinné révy, hvězdy a měsíce potkáváme v interiérech středověkých kostelů mnohdy na svornících kleneb, sanktuářích nebo nástěnných malbách. V našem případě se zdá být hlavním klíčem k řešení *kostel v Bavorově (ST)*, kde byly během jeho výstavby v poslední čtvrtině 14. století zhotoveny kamenné menzy bočních oltářů s reliéfní výzdobou. V arkádovém kružbovém vlysu nalezneme mimo znakových štítů na bocích menzy dvě třetiny písmene M, dvojitou pětिलistou růží, šestilistou hvězdu, a na severní menze zbytek vinného listu a dále dva vinné listy. Tyto motivy nejsou na rozdíl od zbývajících podloženy štítkem, což dokládá jejich spíše obecně křesťanský význam než heraldický. O užívání křesťanské ikonografie při výzdobě středověkých křtitelnic hovoří rovněž další příklady, kde nejsou tyto motivy podloženy plochou znakového štítu – Beránek boží s vítěznou korouhví, slunce (*Předslavice, ST*), pelikán krmící vlastní krví svá mláďata, latinský křížek a vinné listy (*Laziště, PT*).

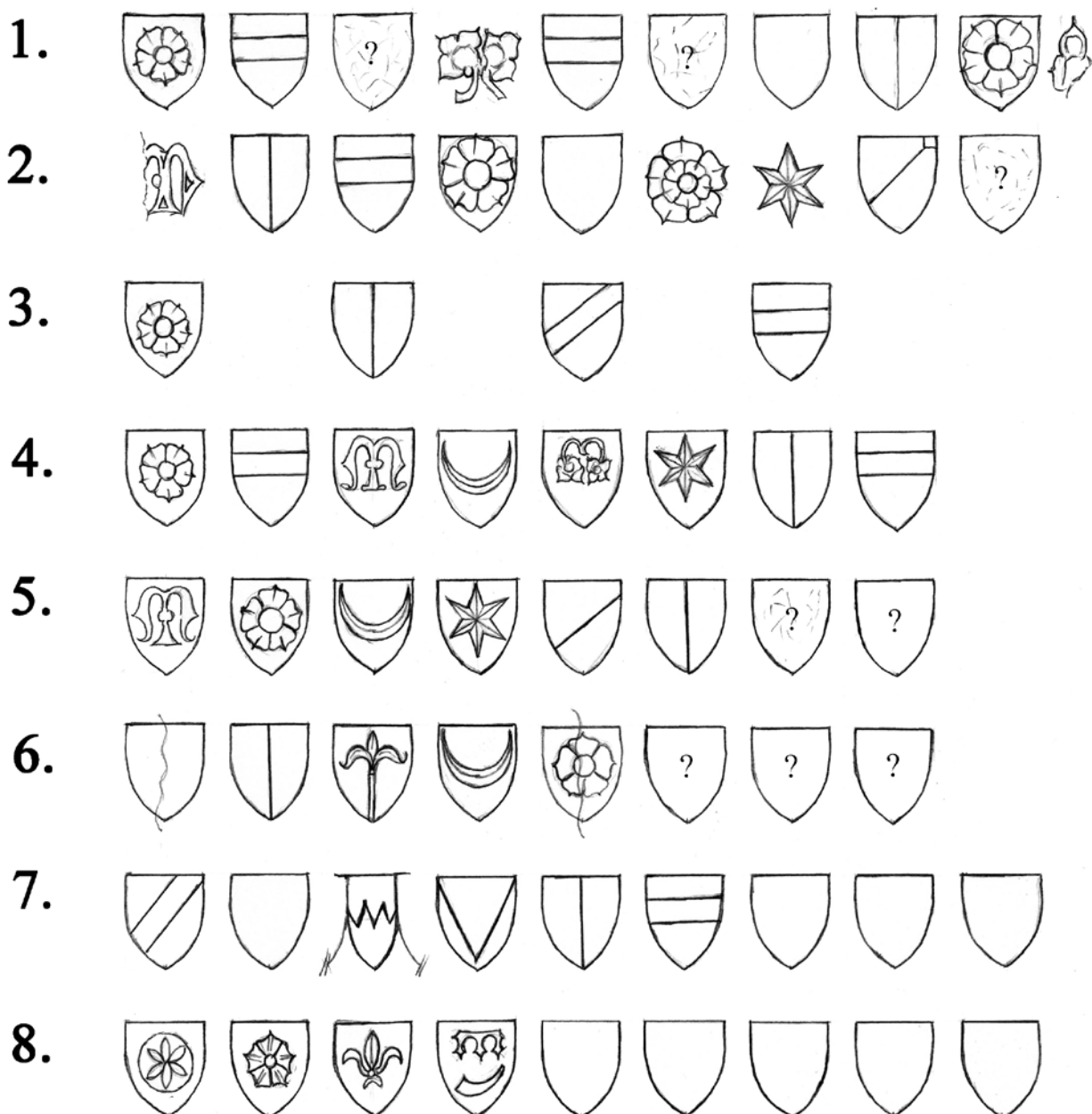
V případě oltářních menz v *Bavorově* tak lze odůvodněně předpokládat, že jsou zde kombinovány mariánské a christologické symboly se šlechtickými erby patronů a donátorů, a proto zde není možno všechny znaky bez zbytku ztotožnit s historickým rodem nebo osobností. Stejně tak tomu je s velkou pravděpodobností i u řady znakových křtitelnic, což vysvětluje obvyklou situaci, kdy nedokážeme mnohý štítek spojit s konkrétním šlechtickým rodem nebo osobou.

140) J. Royt – H. Šedivová, o. c. v pozn. 139, s. 86–87; M. Lurker ed., o. c. v pozn. 139, s. 435–436; D. Forstner, o. c. v pozn. 139, s. 197–198.

141) J. Royt – H. Šedivová, o. c. v pozn. 139, s. 11–12; M. Lurker ed., o. c. v pozn. 139, s. 489–490; D. Forstner, o. c. v pozn. 139, s. 105–109.

142) J. Royt – H. Šedivová, o. c. v pozn. 139, s. 12–13; M. Lurker ed., o. c. v pozn. 139, s. 491; D. Forstner, o. c. v pozn. 139, s. 109–112.

143) J. Royt – H. Šedivová, o. c. v pozn. 139, s. 106–108; M. Lurker ed., o. c. v pozn. 139, s. 822–823; D. Forstner, o. c. v pozn. 139, s. 187–190.

Obr. 79: Křtitelnice, znaková výzdoba I. – 1. Bavorov, kostel Nanebevzetí Panny Marie, menza severního bočního oltáře; 2. Tamtéž, menza jižního bočního oltáře; 3. Strunkovice nad Blanicí, kostel sv. Dominika; 4. Boršov nad Vltavou, kostel sv. Jakuba Většího; 5. Nákří, kostel sv. Petra a Pavla; 6. Bílá Hůrka, kostel sv. Štěpána; 7. Čkyně, kostel sv. Máří Magdaleny; 8. Hosín, kostel sv. Petra a Pavla (kresba 2023).

Křtitelnice s kombinací křesťanských symbolů a šlechtické heraldiky

Vedle výše uvedených křesťanských symbolů nalezneme na křtitelnicích znaky, které lze s větší mírou pravděpodobnosti, v některých případech dokonce téměř s jistotou určit jako šlechtické erby osob, držících právo podací, patronát nad daným kostelem a byly tedy hlavními iniciátory pořízení těchto artefaktů.

Skupina křtitelnic kolem kostela Nanebevzetí Panny Marie v Bavorově (ST)

Jak již bylo uvedeno, výstavba kostela v Bavorově (ST) pod patronací Rožmberků v poslední čtvrtině 14. století dala vzniknout skupině křtitelnic se stejným nebo blízkým způsobem zpracování a výzdobou v podobě štítků se šlechtickými erby a křesťanskými symboly růže, lilie,

vinné révy, hvězdy a měsíce. Zdrojem inspirace byly oba boční oltáře, kde na severním doplňují čelo menzy na koso položené štítky zleva s *pětilistou růží*, *břevnem*, následuje *otlučený štít*, *dva vinné listy* nepodložené štítem, *znak s břevnem*, další *otlučený štít* a na jižním boku se zachoval *hladký* a vedle *polcený štít*, *znak s pětilistou růží* a v neúplné arkádě při zdi *jeden vinný list* nepodložený štítem. Na jižním oltáři vidíme z boku zleva v neúplné arkádě 2/3 *písmene M* bez štítu, *polcený štít* a *štít s břevnem*, na čele menzy pokračuje *štít s pětilistou růží*, *hladký štít*, dále *dvojitá pětilistá růže* a sousední *šesticípá hvězda*, které nejsou podloženy štítem, pak pokračuje *štít dělený posíkem* a poslední *štít je otlučený*.

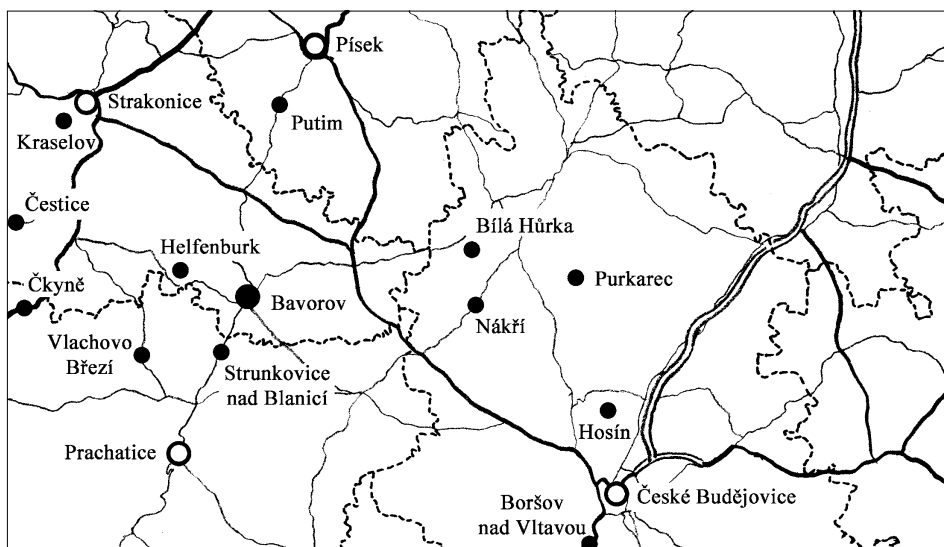
Rožmberkové získali město Bavorov s hradem v roce 1351 a krátce na to začali se svolením krále Karla IV. od roku 1355 budovat nový hrad Helfenburk. Roku 1369 na

Obr. 80: Bavorov, kostel Nanebevzetí Panny Marie, menza severního bočního oltáře, stav 2016.

Obr. 81: Bavorov, kostel Nanebevzetí Panny Marie, menza jižního bočního oltáře, stav 2016.

Mapa 3: Skupina křtitelnic kolem kostela Nanebevzetí Panny Marie v Bavorově se znakovými štítky doplněnými místy liturgickými symboly.

hradě vydali donační listinu pro kostely v Blanici, Bavorově, špitálu tamtéž a k založení kaple sv. Markéty ve Vitějovicích. Tehdy rovněž směnili svůj dvůr s dvěma lány v Bavorově za půl lánu záduší v Blanici, přičemž měl blanický farář povinnost sídlit v Bavorově.¹⁴⁴⁾ Vzhledem ke snaze přesídlit faráře od mateřského kostela v nedaleké Blanici do významnějšího Bavorova lze předpokládat, že v té době se začal budovat nový chrám, který byl z větší části dokončen zřejmě za života Jana I. z Rožmberka († 1389). Výstavbu kostela můžeme tedy klást přibližně do let 1369–1389, což potvrzuje i dnes zakrytý nápis v interiéru, podle kterého bylo kněžiště vysvěceno roku 1373.¹⁴⁵⁾ O dokončení se zdá napovídat rovněž nadační listina z roku 1384,¹⁴⁶⁾ v které Rožmberkové stanovili při kostele kaplanství, důchody kněžím, učitelům i špitálu.¹⁴⁷⁾ To ostatně potvrzují

erby donátorského páru s pětilistou růží Jana I. z Rožmberka († 1389) a s břevnem jeho manželky Elišky z Halsu († 1384), na hlavním portálu.¹⁴⁸⁾

Interpretace výzdoby oltářních menz v severní a jižní boční lodi je omezena ztrátou figur na několika znakových štítech. Shodou okolností jsou na obou oltářích zachovány štítky s rožmberskými růžemi, břevnem a po jednom polceném štítku. Lze se tedy oprávněně domnívat, že je zde, stejně jako na hlavním vstupu zastoupen uvedený manželský pár. V případě polcených štítků můžeme usuzovat na erb pánů z Vartenberka, tedy rod Janovy matky Kateřiny

(† 1355),¹⁴⁹⁾ ale také švagrové Elišky († 1387), manželky Oldřicha I. z Rožmberka († 1390). Na oltářních menzách tak mohou být prostřednictvím erbů připomenuty oba rožmberští bratři s manželkami a není vyloučeno, že jeden z polcených štítků zastupuje zesnulou matku Kateřinu řečenou z Vartenberka, manželku Petra I. z Rožmberka († 1347) a matku Jana I. a Oldřicha I. z Rožmberka, za niž se v kostele měly rovněž sloužit zádušní mše. Celebující duchovní tak měl prostřednictvím erbu její osobu takřkajíc na očích, stejně jako týmž způsobem trvale zpřítomněné osoby dalších fundátorů.¹⁵⁰⁾

Nevíme, zda a jestli vůbec byla stejným způsobem zdobena menza hlavního oltáře, dnes skrytá pod barokním nástavcem. Nápadná je zde rovněž absence středověké křtitelnice, snad proto, že kostel v Bavorově byl ještě roku 1384 filiálním mateřského kostela v Blanici,¹⁵¹⁾ nebo

144) Josef Braniš, Zakládací listina kostela vitějického a stavby v ní jmenované, in: Devatenáctá roční zpráva c. k. státní české reálky v Českých Budějovicích za školní rok 1903. České Budějovice 1903, s. 3–20, zde s. 6, 13.

145) D. Líbaľ, o. c. v pozn. 116, s. 12.

146) LE II: Clemens Borovj ed., Libri erectionum archidioecesis pragensis saeculo XIV et XV. Liber II (1375–1388). Praeae 1878, s. 230–235, č. 390 (1384).

147) Tamtéž.

148) August Sedláček, Hradý, zámky a tvrže království Českého VII. Písecko. Praha 1890, s. 92–93.

149) R. Šimůnek – R. Lavička, o. c. v pozn. 76, s. 56 – známe pouze její křestní jméno, původ z rodu Vartenberků uvádí výslovně až Václav Březan, což dokládá spíše snahu posílit vztahy mezi Rožmberky a Vartenberky.

150) Tamtéž, s. 60–61.

151) LE II, s. 230–235, č. 390 (1384).

Obr. 82: Strunkovice nad Blanicí (okres Prachatice), kostel sv. Dominika, křtitelnice v lodi, stav 2016.

došlo k jejímu zničení při zřícení klenby po požáru roku 1649.¹⁵²⁾ Kostel původně založený na křížovém půdorysu, jako současně upravovaný mateřský kostel v Blanicích, byl nakonec dokončen jako dvoulodní. Přibližně dvě desetiletí (1369–1389) probíhala výstavba svatyně, která tak umožnila v poslední čtvrtině 14. století soustavnou práci skupině kameníků. Z bavorovské dílny pak vyšlo několik válcových dioritových křtitelnic, jejichž výzdoba reflektuje svým tvaroslovím především znakovou výzdobu obou bočních oltářů a hlavního vstupu kostela.

Strunkovice nad Blanicí (PT), kostel sv. Dominika (1380–1390)

Křtitelnice (v. 69 cm, Ø 65 cm) má na svém plášti čtyři znaky – *pětilistou růží, polcený štít, břevno pošikem a břevno na štítu*. Díky stejnému charakteru zpracování erbů jako v případě bavorovských oltářních menz a hlavního portálu lze tento artefakt zařadit do bavorovské skupiny, byť postrádá křestní symboly jako jeden z typických znaků.

Vesnici vlastnil v roce 1290 Vok ze Strunkovic pocházející z rodu pánů z Krumlova. V roce 1376 je zde doložen farní kostel, jehož podací drželi bratři z Rožmberka.¹⁵³⁾ Ti opakovaně prezentovali kněze na zdejší faru v letech 1376, 1383 a 1388.¹⁵⁴⁾ V roce 1407 vyslovil souhlas s novým farářem Jindřich III. z Rožmberka¹⁵⁵⁾ a v roce 1418 pak Oldřich II. z Rožmberka.¹⁵⁶⁾

152) J. Soukup, o. c. v pozn. 118, s. 2–26, zde s. 6. Křtitelnice měla být používána především ve farním kostele, aby se tak upevňovaly vazby v celé farnosti.

153) August Sedláček, *Místopisný slovník historický království Českého*. Praha 1909, s. 844.

154) LC III–IV, s. 57 (1376), s. 158 (1383), s. 203 (1388).

155) LC VI, s. 217, 218 (1407).

Obr. 83: Strunkovice nad Blanicí, kostel sv. Dominika, křtitelnice – detail znaku s pětilistou růží, stav 2016.

Nalézáme zde, rovněž jako v Bavorově erby Jana I. z Rožmberka a Elišky z Halsu, a třetí polcený znak lze opět připisat Elišce z Vartenberka, manželce Oldřicha I. z Rožmberka nebo matce obou bratrů, zesnulé Kateřině z Vartenberka. Neurčený dosud zůstává čtvrtý erb s břevnem pošikem na štítu. Zmíněné obsazování strunkovické fary Rožmberky potvrzuje v patronační linii spřízněnost, respektive podobný osud obou církevních staveb a vysvětluje tedy i výběr erbů a totožné zpracování reliéfních znaků. Není tedy s podivem, že v případě potřeby křtitelnice ve Strunkovicích byla díky stejnému patronu¹⁵⁷⁾ zhotovena ve stejné době někdy v letech 1380–1390 v kamenické dílně, huti realizující výstavbu kostela v nedalekém Bavorově.

Boršov nad Vltavou (CB), kostel sv. Jakuba Většího (konec 14. století)

Ve stejné, s největší pravděpodobností bavorovské dílně vznikla křtitelnice (v. 89 cm, Ø 94 cm), kde nalézáme na osmi štítech reliéfní figury – *pětilistá růže, břevno na štítu, písmeno M, půlměsíc, dva vinné listy, šesticípá hvězda, polcený štít a břevno na štítu*.

Patronátní právo k boršovské faře držel od roku 1290 cisterciácký klášter ve Vyšším Brodě¹⁵⁸⁾ a v roce 1383

156) LC VII, s. 258 (1418).

157) A. Sedláček, o. c. v pozn. 148, s. 93 – „Do Blаницe dal Jan (podle zdání našeho) obraz svatého Havla a do kostela Strunkovského kamennou křtitelnici.“

158) August Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze království Českého III. Budějovsko*. Praha 1884, s. 256, 296; *týž*, o. c. v pozn. 153, s. 49.

Obr. 84: Boršov nad Vltavou, kostel sv. Jakuba Většího, křtitelnice v lodi u vítězného oblouku, stav 2018.

Obr. 86: Nákří, kostel sv. Petra a Pavla, křtitelnice v lodi, stav 2016.

Obr. 85: Boršov nad Vltavou, kostel sv. Jakuba Většího, křtitelnice – detail polceného štítu, stav 2018.

zde došlo k výměně farářů za souhlasu vyšebrodského opata Otty.¹⁵⁹⁾ Kvalitní kamenické zpracování znaků a jejich heraldické figury se prakticky shodují s provedením erbů a symbolů na bočních oltářích a hlavním vstupu kostela v Bavorově. Erb s pětistrou růží, břevno na štítu

Obr. 87: Nákří, kostel sv. Petra a Pavla, křtitelnice – detail znaku s hvězdou, stav 2016.

(2x) a polcený štít by nás mohly vést k předpokladu, že je zde, jako v případě Bavorova zastoupen opět vladařský pár Jan I. z Rožmberka a jeho manželka Eliška z Hal-

¹⁵⁹⁾ LC III–IV, s. 200 (1388).

su, polcený štít by pak zastupoval Kateřinu nebo Elišku z Vartenberka, zbývá pak jeden erb s břevnem. Ostatní znaky pak vyjadřují církevní symboliku, stejně jako na oltářích v Bavorově. Zde však není známa žádná filiacní, a ani patronátní vazba Rožmberků, Boršov navíc leží cca 33 km jihovýchodně od Bavorova a patří tak k nejvzdálenějšímu výskytu tohoto typu křtitelnice. Dodnes tak zůstává záhadou, kdy a proč se tento typ křestní nádoby dostal až do Boršova? Navíc sem musel být vzhledem k použitému dioritu dopraven ze vzdálenosti několika desítek kilometrů.

Nákří (CB), kostel sv. Petra a Pavla (konec 14. století)

Zdejší dioritová křtitelnice (v. 95 cm, Ø 80 cm) je téměř totožná s boršovskou. Na její kupě nalezneme rovněž osm štítů s reliéfními motivy – *písmeno M*, *pětিলístá růže*, *půlměsíc*, *šesticípá hvězda*, *pošíkem dělený štít*, *polcený štít*, následuje otlučený štít a nepřístupný štít. Horní okraj nádrže je ukončen vodorovným páskem s obloučkovým spodním lemem.¹⁶⁰⁾

Kněze ke zdejšímu kostelu podávali v roce 1357 společně Jindřich z Vidova (Vidopole), Svatoň z Němčic, Tomáš z Robčic a Petronel z Nákří.¹⁶¹⁾ V roce 1370 a 1372 prezentovali nového faráře Mikuláš a Onšo, bratři z Vlhav a Tomáš z Dívčic.¹⁶²⁾ Od konce 14. století drželi zboží v Nákří Řepičtí a Dívčičtí ze Sudoměře. Z tohoto rodu pocházeli bratři Nedamír a Kunášek, kteří drželi Dívčice s Nákřím společně roku 1398, kdy zde svým manželkám věnovali díl svého majetku. Nedamír roku 1398 na Německé Lhotě a Nákří a Kunášek roku 1404 na Dívčicích a Nákří.¹⁶³⁾ Ještě roku 1412 po smrti kněze uplatnili oba zmínění bratři ze Sudoměře své patronátní právo v Nákří.¹⁶⁴⁾

Vzhledem k historii patronátu nad kostelem a farou v Nákří se v tomto případě nezdá být pravděpodobné, že by nějaký ze znaků (jeden je však otlučený a druhý zakrytý) zastupoval některého z uvedených majitelů a je proto se třeba přiklonit k výkladu symbolů na štítcích v mariánsko-christologickém významu.

Bílá Hůrka (CB), kostel sv. Štěpána (konec 14. století)

Na křtitelnici (v. 100 cm, Ø 83 cm) vytesané z dioritu a zazděné v jižní zdi lodi kostela je ze souvislé řady osmi štítů částečně patrný jen pět znaků se symboly – *prázdný štít* (zřetelná pouze ½ štítu), *polcený štít*, *lilie*, *půlměsíc* a *pětिलístá růže* (patrná pouze ⅓ štítu).

Farní kostel v Bílé (Větší) Hůrce je doložen roku 1350, přičemž podací právo vykonával klášter benediktýnek na Pražském hradě.¹⁶⁵⁾ Roku 1377 sem byl uveden nový kněz se souhlasem abatyše a konventu při pražském kostele sv. Jiří.¹⁶⁶⁾ Ves s okolím snad vlastnil roku 1404 Dobeš

Obr. 88: Bílá Hůrka, kostel sv. Štěpána, křtitelnice zazděná v jižní zdi lodi, stav 2016.

Obr. 89: Bílá Hůrka, kostel sv. Štěpána, křtitelnice – detail znaku s půlměsícem, stav 2016.

z Libějovic a jeho potomci z rodu Malovců drželi zdejší podací právo ke svému statku v Heřmani.¹⁶⁷⁾

Ani v tomto případě nemůžeme viditelné znaky (zbývající tři jsou zazděné) ztotožnit s některým z patronů farního kostela nebo majitelů Nákří a vysvětlení jejich významu nabízí pouze výše uvedená křesťanská ikonografie.

160) J. Braniš, o. c. v pozn. 19, s. 110.

161) LC I/1: František Antonín Tingl ed., Liber primus confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensis per archidioecesim nunc prima vice typus editus. Inchoans ab anno 1354 usque 1362. Tomus primus. Pragae 1867, s. 34 (1357).

162) LC II: František Antonín Tingl ed., Liber secundus confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensis per archidioecesim nunc prima vice typus editus. Inchoans ab anno 1369 usque 1373. Pragae 1868, s. 28 (1370), s. 75 (1372).

163) A. Sedláček, o. c. v pozn. 148, s. 261; *týž*, o. c. v pozn. 153, s. 631.

164) Tamtéž.

165) A. Sedláček, o. c. v pozn. 153, s. 301.

166) LC III–IV, s. 65 (1377).

167) A. Sedláček, o. c. v pozn. 153, s. 301; Johann Trajer, Historisch-statistische Beschreibung der Diöcese Budweis. Budweis 1862, s. 118 – uvádí faru až k roku 1384.

Obr. 90: Čkyně (okres Prachatice), kostel sv. Máří Magdaleny, křtitelnice v lodi u vítězného oblouku, stav 2016.

Čkyně (PT), kostel sv. Máří Magdaleny (konec 14. století)

Nikoliv kvůli charakteru heraldické výzdoby, ale především díky totožné válcové konstrukci, podobě znakových štítů a použitému dioritu lze zařadit křtitelnici (v. 86 cm, Ø 70 cm) rovněž do skupiny ovlivněné hutí kostela v Bavorově.¹⁶⁸⁾ Na vnějším obvodu válcové kupy je vytesáno devět znakových štítů, z nichž jeden má poloviční šířku, pět z nich nese obecnou heraldickou figuru – *břevno po šikem*, *pilorež* (na úzkém štítu), *klín*, *polcený štít*, *břevno* a zbývající znaky jsou prázdné.

Farní kostel je doložen¹⁶⁹⁾ již roku 1369, ale farnost byla natolik chudá, že byla několikrát osvobozena od placení papežských desátků.¹⁷⁰⁾ V letech 1359–1396 drželi zdejší statek Ondřej s Bozděchem z Čkyně.¹⁷¹⁾ Roku 1377 se dozvídáme o sporu Petra Lodhře, faráře ve Čkyni s Buzkem z Čejkovic¹⁷²⁾ a v roce 1385 zde působil farář Václav.¹⁷³⁾ V roce 1412 stvrdil Jan z Čkyně nového faráře v Lázu (Svatá Máří)¹⁷⁴⁾ a o dva roky později (1414) po rezignaci faráře Ondřeje prezentoval Ondřej z Čkyně na zdejší faru nového kněze Jana z Uhřetěvsi.¹⁷⁵⁾

I v tomto případě se zatím nepodařilo zjistit pravý význam heraldických figur, respektive znaků, které navíc

Obr. 91: Čkyně, kostel sv. Máří Magdaleny, křtitelnice – detail znaků s pilorežem a klínem, stav 2016.

nejdou řazeny za sebou, nýbrž prokládány prázdnými štíty.

Další znakové křtitelnice ze širšího „bavorovského“ okruhu

Hosín (CB), kostel sv. Petra a Pavla (přelom 14. a 15. století)

Žulová křtitelnice (v. 74 cm, Ø 90 cm) stála počátkem 20. století „v sínci k severní straně kostela připojeném“, ¹⁷⁶⁾ pak se přesunula do předsíně při západním průčelí transeptu a před deseti lety našla své místo v kapli uvnitř, v pozůstatku románského kostela s nástěnnými malbami, kde spočívá v nice zazděného vstupu. Na vnějšku kupy se nalézají celkem devět štítků, z nichž pouze čtyři mají vytesán symbol – *rozeta v kruhu*, *pětilistá růže*, *lilie*, *písmeno M* a pod ním *segmentový útvar*.

Hosín náležel k nedalekému hradu Hluboká, jehož držitelé měli pravděpodobně také patronátní právo ke zdejší farnosti doložené roku 1330.¹⁷⁷⁾ Během druhé poloviny 14. a počátkem 15. století se zde vystřídala řada kněží, přičemž roku 1394 došlo ke sporu o obsazení fary.¹⁷⁸⁾

Hosínská křestní nádoba se liší od předchozích jak svým materiálem, neboť byla vytesána ze žuly místo charakteristického dioritu, tak i celkovým zpracováním, které je očividně zhrublé a nedosahuje kvalit výše uvedených exemplářů. Ani zde se nedaří provázat zjištěné znaky s majiteli, či patrony kostela, a i přes evidentní vznik v jiné dílně nás vedou zjištěné symboly opět k obecnému výkladu znaků z hlediska křesťanské ikonografie.

168) F. Mareš – J. Sedláček, o. c. v pozn. 74, s. 31, 32.

169) Václav Vladivoj Tomek ed., *Registra decimarum papalium*. Praha 1873, s. 63.

170) Tamtéž, s. 63.

171) August Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze království Českého XI. Prachensko*. Praha 1897, s. 277; *týž*, o. c. v pozn. 153, s. 122; Ferdinand Tadra ed., *Soudní akta konsistoře pražské. Část VII (1420–1424 a Dodatky)*. Praha 1901, s. 232 (1394).

172) F. Tadra ed., o. c. v pozn. 171, s. 190, 192.

173) V. V. Tomek ed., o. c. v pozn. 169, s. 63.

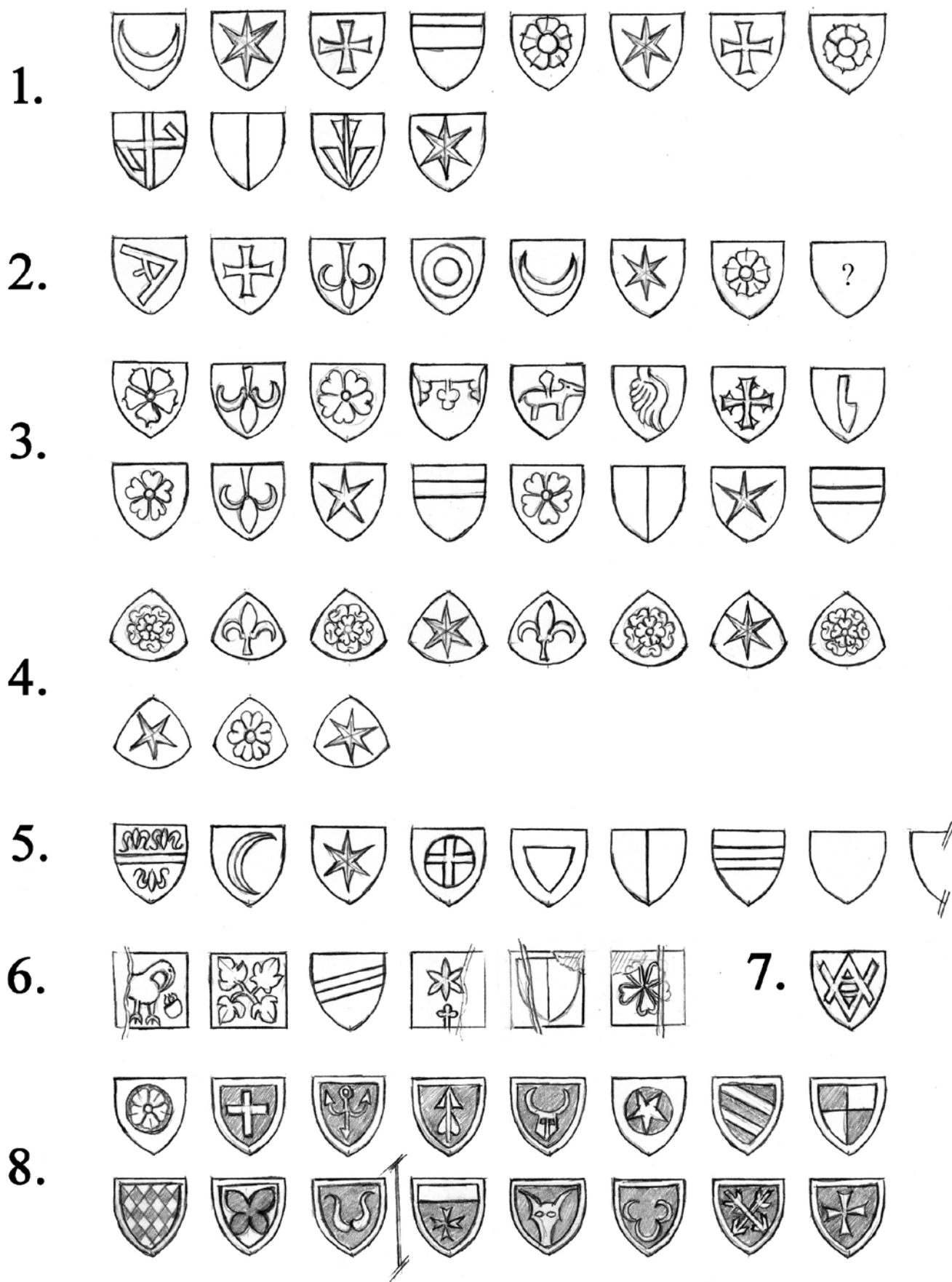
174) LC VII, s. 70 (1412).

175) Tamtéž, s. 134 (1414).

176) J. Braniš, o. c. v pozn. 19, s. 99.

177) A. Sedláček, o. c. v pozn. 153, s. 249; J. Braniš, o. c. v pozn. 19, s. 98.

178) LC I/2: Josef Emler ed., *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensis per archidioecesim. Libri primi pars altera ab anno 1363 usque ad annum 1369*. Praha 1874, s. 83 (1367); Ferdinand Tadra ed., *Soudní akta konsistoře pražské. Část II (1380–1387)*. Praha 1893, s. 76, č. 502 (1380); s. 78, č. 12 (1381); *týž*, o. c. v pozn. 171, *dodatek z roku 1394* – s. 153, č. 4 (1394); s. 155, č. 12 (1394); s. 158–159, č. 19 (1394); s. 163, č. 40 (1394); s. 167–168, č. 54 (1394); s. 171–172, č. 71 (1394); s. 173, č. 75 (1394); s. 174, č. 79 (1394); LC VI, s. 97–98 (1403); LC VII, s. 130 (1414), s. 171 (1415).

Obr. 92: Křtitelnice, znaková výzdoba II. – 1. Horažďovice, kostel sv. Petra a Pavla; 2. Zavlekov, kostel Nejsvětější Trojice; 3. Chrástany, kostel sv. Bartoloměje; 4. Jinín, kostel Nanebevzetí Panny Marie; 5. Řepice, kostel sv. Máří Magdaleny; 6. Laziště, kostel sv. Mikuláše; 7. Zbytiny, kostel sv. Víta; 8. Radomyšl, kostel sv. Martina, posledních pět, dnes nepřístupných znaků podle O. Fibicha, o. c. v pozn. 253 (kresba 2023).

Obr. 93: Hosín (okres České Budějovice), kostel sv. Petra a Pavla, křtitelnice v boční kapli, stav 2019.

Horáždovice (KT), kostel sv. Petra a Pavla – johanité, Jindřich z Hradce (1404/09–1421)

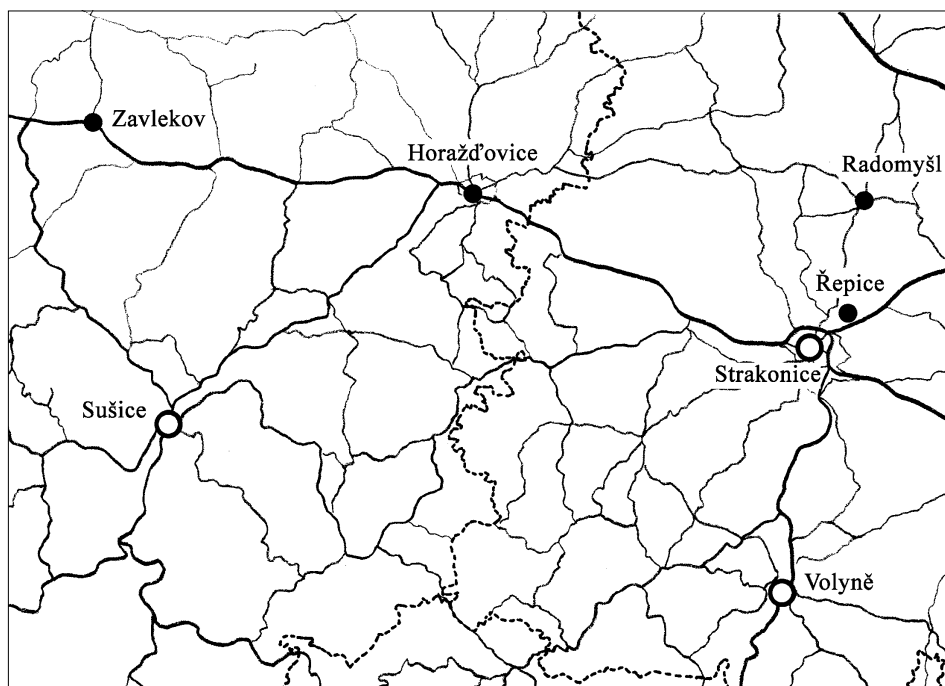
Křtitelnice (v. 106 cm, Ø 102 cm) vytesaná ze žuly dnes stojí v jihozápadní části trojlodí na zvýšeném kruhovém stupni. Nižší kupa je na vnějším obvodu doplněna dvanácti znaky s novodobým nátěrem červené a bílé barvy, které zvýrazňují vytesané symboly – půlměsíc, šesticípá

Obr. 94: Hosín, kostel sv. Petra a Pavla, křtitelnice – detail znaku s písmenem M, stav 2019.

hvězda, tlpatý kříž, břevno, pětistá růže, šesticípá hvězda, tlpatý kříž, pětistá růže, kamenická značka (?), půlený štít, střela obrácená dolů a šesticípá hvězda.

Páni ze Strakonice založili Horáždovice v letech 1250 až 1260¹⁷⁹⁾ a Bavor III. ze Strakonice († 1317) věnoval zdejší farní kostel řádu sv. Jana Jeruzalémského.¹⁸⁰⁾ Po smrti posledního Bavora Břeňka († 1404) získali Horáždovice před rokem 1409 páni z Hradce.¹⁸¹⁾ Faru v Horáždovicích spravovali Johanité ze Strakonice, kteří sem dosazovali v letech 1380–1425 řádové kněze, jejichž post schvaloval většinou generální převor řádu.¹⁸²⁾

Mapa 4: Znakové křtitelnice na pomezí jižních a západních Čech ovlivněné duchovní správou řádu johanitů.

179) Alžběta Birnbaumová, Horáždovice. Praha 1941, nestr.

180) A. Sedláček, o. c. v pozn. 153, s. 236.

181) Tamtéž, s. 236; A. Sedláček, o. c. v pozn. 171, s. 206.

182) LC III–IV, s. 148 (1380); LC VI, s. 105 (1403); LC VIII–X: Josef Emler ed., Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensis per archidioecesim. Liber octavus, notus et decimus ab anno 1421 usque ad annum 1436. Pragae 1889, s. 104 (1425).

Obr. 95: Horažďovice (okres Klatovy), kostel sv. Petra a Pavla, křtitelnice v jižní boční lodi, stav 2016.

V případě Horažďovické křtitelnice stojí jistě za připomenutí, že se některé symboly opakují – šesticípá hvězda (3x), pětilistá růže (2x), tlapatý kříž (2x). Zde bychom mohli vzhledem k historii města a patronátu soudit, že tlapatý kříž tady zastupuje řád Johanitů, kteří jej měli ve znaku. Štrela obrácená dolů snad poukazovala na zakladatele, vymřelý rod Bavorů ze Strakonice, neboť ti užívali uvedenou heraldickou figuru položenou diagonálně, ale špičkou nahoru.¹⁸³⁾ Pětilistou růží lze pak přisoudit pánům z Jindřichova Hradce, kteří získali Horažďovice mezi lety 1404–1409, což by mohlo představovat období postavení pro vznik křtitelnice. Navíc generálním převorem johanitského řádu byl právě v letech 1401–1421 Jindřich z Hradce. Půlený štít a štít s břevnem by pak bylo možno připsat dosud neurčeným donátorům z řad šlechticů, či jejich manželék. Zvláštností zůstává štít s geometrickým symbolem, který připomíná kamenickou značku. Ta by zde však stála na roveň příslušníkům velmi významných rodů, což by bylo v této době velmi neobvyklé a v této pozici až nemyslitelné, pokud se však nejedná o osobní znak dnešního neznámého řádového kněze z počátku 15. století? Opakující se šesticípá hvězda a půlměsíc budou svým významem náležet pravděpodobně do oblasti křesťanské ikonografie. I když nelze přesvědčivě a s jistotou určit zbývající znaky na křtitelnici, můžeme díky figuře tlapatého štítu soudit, že se zde prolíná šlechtická heraldika s církevními symboly a koncept výzdoby pochází pravděpodobně od řádového kněze spravujícího zdejší faru.

183) August Sedláček, *Českomoravská heraldika. Část zvláštní*. Praha, 1925, s. 33–34.

Obr. 96: Horažďovice, kostel sv. Petra a Pavla, křtitelnice – detail znaku s pětilistou růží, stav 2016.

Zavlekov (KT), kostel Nejsvětější Trojice – páni z Velhartic a Herštejna (1400–1410)

Žulová křtitelnice (v. 100 cm, Ø 79 cm) stála koncem 19. století u hřbitovní zdi před kostelem, kam se dostala zřejmě při výstavbě nynější barokní svatyně v roce 1773 a byla tam ještě v druhé polovině 20. století.¹⁸⁴⁾ Kamenické dílo se zřetelnými stopami zvětrávání se dnes nalézá v lodi kostela. Na kupě má vytesáno osm štítků, z nichž jeden zůstal prázdný, nebo jeho reliéf setřel čas a na ostatních nalezneme symboly – diagonálně položené písmeno A, tlapatý kříž, lilie obrácená dolů, kruh (kotouč), půlměsíc, šesticípá hvězda a pětilistá růže.

Při cestě z Horažďovic do Klatov se v Zavlekově nalézá tvrz, kterou zřejmě v první čtvrtině 14. století postavil Dluhomil z Vilhartic (Velhartic), doložený roku 1334 s bratrem Půtou. Ti drželi rovněž podací právo k blízkému farnímu kostelu.¹⁸⁵⁾ V letech 1375 a 1377 vykonávali podací právo Dluhomil ze Zavlekova, bratři Jan, Dluhomil, Břeněk a Bušek bratři z Letova, jinak řečení z Vilhartic.¹⁸⁶⁾ V roce 1398 zde byl zabit kněz Pavel¹⁸⁷⁾ a po sporu o obsazení fary se stal roku 1402 novým knězem Hašek.¹⁸⁸⁾ V roce 1394 vlastnili tvrz Bušek z Vilhartic s manželkou Eliškou, která již jako vdova roku 1404 prodala Zavlekov

184) F. Vaněk – K. Hostaš, o. c. v pozn. 121, s. 186–188; E. Poche ed., o. c. v pozn. 121, s. 342 – uvádí pozici křtitelnice stále na hřbitově.

185) August Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze Království českého IX. Domažlicko a Klatovsko*. Praha 1893, s. 260; *týž*, o. c. v pozn. 153, s. 1008.

186) LC III–IV, s. 47 (1375), s. 68 (1377).

187) Ferdinand Tadra ed., *Soudní akta konsistoře pražské. Část III (1392–1393, 1396–1398)*. Praha 1896, s. 355, č. 144 (1398).

188) Ferdinand Tadra ed., *Soudní akta konsistoře pražské. Část IV (1401–1404)*. Praha 1898, s. 101–102, č. 80 (1402); s. 175, č. 368 (1402).

Obr. 97: Zavlekov (okres Klatovy), kostel Nejsvětější Trojice, křtitelnice v lodi, stav 2019.

Obr. 98: Zavlekov, kostel Nejsvětější Trojice, křtitelnice – detail znaků s písmenem A a tlapatým křížem, stav 2019.

s právem podacím ke kostelu Janovi z Herštejna jinak Vilhartic, který držel část zboží již rok 1402.¹⁸⁹⁾

Jelikož páni z Velhartic a Herštejna mívali ve znaku (v klenotu) dva hořící kotouče a pak prostý kotouč,¹⁹⁰⁾ lze štít s kruhem na křtitelnici připsat právě jim, neboť od počátku 15. století byli patrony kostela. Tlapatý kříž vzhledem k blízkým Horažďovicím a tamější křtitelnici by snad vyjadřoval jistou formu sepjetí s johanitským řádem. Upravené písmeno A by pak mohlo patřit některému ze zdejších farářů, snad Haškovi, který po dlouhém sporu získal v roce 1402 zdejší faru. Lilie, půlměsíc, hvězda a pě-

tilistá růže, které se stále opakují na tomto typu křtelnic, budou s velkou pravděpodobností náležet do skupiny křestních symbolů. Vzhledem k identifikovanému erb patrona kostela, pánů z Velhartic a Herštejna, lze hledat vznik artefaktu v 1. desetiletí 15. století.

Znakové křtelnice s kombinovanou výzdobou na Budějovicu, Strakonicku a Prachaticku

Chrástany (CB), kostel sv. Bartoloměje (poslední čtvrtina 14. století)

Jedním z nemnoha pozůstatků středověkého kostela, který byl v letech 1911–1912 prakticky celý nahrazen novostavbou,¹⁹¹⁾ je kamenná nádrž znakové křtelnice (kupa v. 55 cm, Ø 103 cm). Válcová kupa se sférickou spodní částí je při horním okraji zdobena pásem složeným z šestnácti štítků s reliéfními figurami – *pětিলistá růže*, *lilie obrácená dolů*, *pětídílná rozeta*, *koruna obrácená dolů*, *kůň s jezdcem*, *křídlo*, *tlapatý kříž*, *čepel nože* (kopí?), *pětídílná rozeta*, *lilie obrácená dolů*, *pětícípá hvězda*, *pětídílná rozeta*, *polcený štít*, *pětícípá hvězda* a *břevno*. Stejně jako v případě křtelnic v Horažďovicích a Jiníně tu vidíme opakování stejných základních symbolů – *pětídílná rozeta* (3x), *pětícípá hvězda* (2x) a *lilie obrácená dolů* (2x).

Již v roce 1364 stál v Chrástanech farní kostel, jehož podací náleželo proboštům kapituly v Týně nad Vltavou, ale část patronátu patřila ke hradu v Újezdci.¹⁹²⁾ V roce 1387 daroval rytíř Theodorik z Chrástán kostelu desátek na čtyři aniversaria.¹⁹³⁾ V roce 1383 slíbil farář Ondřej vyměnit svou chráštanskou faru za jinou,¹⁹⁴⁾ rok na to pronajal plebán Petr zdejší faru knězi Mořici z Týna nad Vltavou.¹⁹⁵⁾ V roce 1389 si kněz Petr vyměnil faru v Chrástanech s knězem v Oslově.¹⁹⁶⁾ Roku 1401 se připomíná Dětrich z Újezdce, který sedí v Chrástanech a je dlužen Janovi z Třemošnice za papežské listy.¹⁹⁷⁾ V roce 1406 je doložen Mikuláš z Třeboně jako vikář v Chrástanech.¹⁹⁸⁾

Opakovaný výskyt reliéfů *pětिलisté růže*, *pětícípé hvězdy* a *lilie obrácená dolů* nám i s ohledem na již zjištěné příklady dovolují soudit, že alespoň tato část znaků má křesťanskou symboliku. Ostatní heraldické figury se ani s ohledem na zachované informace o výkonu patronátních práv zatím nepodařilo ztotožnit s konkrétním šlechtickým rodem nebo osobností.

Jinín (ST), kostel Nanebevzetí Panny Marie – vladykové z Kruhu (kolem r. 1400)

Dioritová křtelnice (v. 100 cm, Ø 87 cm) má polygonální kupu s dvanácti fazetami, na nichž je ve střední části vytesáno jedenáct neobvyklých sférických znakových štítků a jedno pole zůstalo volné. Nalézáme zde reliéfní figury – *dvojitá pětिलistá růže*, *lilie*, *dvojitá pětिलistá růže*, *šesticípá hvězda*, *lilie*, *dvojitá pětिलistá růže*, *šesticípá hvězda*, *dvo-*

191) SOKA ČB, fond MNV Chrástany, o. c. v pozn. 111, s. 34; SOKA ČB, fond Národní škola Chrástany, o. c. v pozn. 111, s. 82, 87; E. Poche ed., o. c. v pozn. 51, s. 536.

192) A. Sedláček, o. c. v pozn. 153, s. 333.

193) J. Trajer, o. c. v pozn. 167, s. 621.

194) F. Tadra ed., o. c. v pozn. 171, s. 188, č. 1.

195) Tamtéž, s. 265–266, č. 115.

196) LC III–IV, s. 209 (1389).

197) F. Tadra ed., o. c. v pozn. 188, s. 32, č. 78.

198) Ferdinand Tadra ed., *Soudní akta konsistoře pražské*. Část V (1406–1407). Praha 1899, s. 246, č. 979.

189) August Sedláček, o. c. v pozn. 185, s. 260; *týž*, o. c. v pozn. 153, s. 1008.

190) A. Sedláček, o. c. v pozn. 183, s. 119, 261.

Obr. 99: Chrástany (okres České Budějovice), kostel sv. Bartoloměje, křtítnice u vítězného oblouku, stav 2017.

Obr. 101: Jínín (okres Strakonice), kostel Nanebevzetí Panny Marie, křtítnice v lodi, stav 2018.

Obr. 100: Chrástany, kostel sv. Bartoloměje, křtítnice – detail znaku s jezdcem na koni, stav 2017.

Obr. 102: Jínín, kostel Nanebevzetí Panny Marie, křtítnice – detail znaku s dvojitou pětilistou růží a lilí, stav 2018.

Obr. 103: Řepice (okres Strakonice), kostel sv. Máří Magdaleny, křtitelnice v loďi, stav 2019.

jítá pětিলistá růže, pětícípá hvězda, pětिलistá růže, šestícípá hvězda. Stejně jako v případě křestní nádoby z Horažďovic a Chrástán se tu opakují použité symboly – zdvojená pětिलistá růže (3×), šestícípá hvězda (3×) a lilie (2×).

Farní kostel v Jiníně je doložen již roku 1316.¹⁹⁹⁾ V roce 1342 se Bohuněk z Mladějovic přel s Vilémem ze Strakonice o podací právo ke zdejšímu kostelu.²⁰⁰⁾ Zdeněk z Rožmitálu je v letech 1367–1388 doložen jako spolupatron kostela v Jiníně.²⁰¹⁾ V letech 1388–1408 byl bratr Vlaška z Kruhu farářem v Jiníně.²⁰²⁾ V roce 1407 daroval Jan, kněz kostela v Jiníně 7 kop grošů na spásu duše své a svého bratra Vlaška, rytíře z Kruhu, pána na Jindřichovicích.²⁰³⁾ V letech 1408–1412 se Vlašek jinak Vlastěj z Kruhu připomíná jako pán na Jiníně.²⁰⁴⁾ V roce 1413 byl rektorem zdejšího kostela Jan z Dubé, kanovník kostela sv. Jiří na Pražském hradě.²⁰⁵⁾

V případě jinínské křtitelnice s vícekrát zobrazenými symboly růže, hvězdy a lilie navíc zjišťujeme, že se znaky do jisté míry rytmicky opakují, takže je zde svým způsobem kladen důraz na určitou formu dekorativnosti. I díky informacím o osobách vykonávajících patronátní právo ke kostelu lze oprávněně předpokládat, že smysl těchto znaků vysvětluje pouze křesťanská ikonografie.

Řepice (ST), kostel sv. Máří Magdaleny – Kunášové z Machovic (1.–2. desetiletí 15. století)

Masivní válcová křtitelnice (v. 65 cm, Ø 81 cm) z dioritu má v horní části kupy vytesán po obvodu pásek a ve spodní části pak řadu dvanácti štítků, z nichž pět je prázdných a sedm má heraldické figury – 3 *lilie dělené břevnem*, *půlměsíc*, *šesticípá hvězda*, *latinský kříž v kruhu*, *štíť s klínem*, *polcený štít* a *zvýšené břevno*.

199) A. Sedláček, o. c. v pozn. 153, s. 373.

200) A. Sedláček, o. c. v pozn. 171, s. 242.

201) Tamtéž, s. 194.

202) Tamtéž, s. 243.

203) J. Trajer, o. c. v pozn. 167, s. 557.

204) A. Sedláček, o. c. v pozn. 171, s. 243.

205) Jaroslav Eršil ed., Monumenta vaticana (Acta summorum pontificum) VI/1. Praha 1980, s. 457, č. 786.

Obr. 104: Řepice, kostel sv. Máří Magdaleny, křtitelnice – detail erbu Kunášů z Machovic s trojicí lilí, stav 2019.

V Řepici stál již ve 14. století farní kostel a tvrz, kde sídlili vladkové z Řepic.²⁰⁶⁾ Kolem roku 1359 zdědili tvrz a související majetek bratři Ctibor, Předota, Martin a Všebor. Pak se mladší dva oddělili, a starší Ctibor a Předota zůstali na Řepici,²⁰⁷⁾ kde ještě roku 1364 prezentovali kněze Jarka ze Sedlce.²⁰⁸⁾ Roku 1370 se jako patronové kostela připomínají Mikuláš a Oneš, bratři z Vihav, a Jan a Purkart, batři z Chynovic (?).²⁰⁹⁾ Roku 1399 následoval Nedamír z Machovic, který prezentoval na zdejší faru kněze Jana z Budějovic.²¹⁰⁾ Po něm drželi řepický statek bratři Chval, Buzek a Kunáš z Machovic a Řepic, pravděpodobně jeho synové.²¹¹⁾ V roce 1412 věnovali roční plat devět kop grošů pro dvě kaplanská místa v řepickém kostele. Po šesti letech (1418), kdy se bratři dali k husitům, byla tato nadace jimi samými zase zrušena.²¹²⁾

Mezi štítky nalézáme erb s třemi lillemi dělenými břevnem, který užívali Kunášové z Machovic a ti byli majiteli Řepice s právem podacím nejpozději od roku 1399. Opět se tu, jako u řady dalších křtitelnic objevuje na štítcích hvězda, půlměsíc a latinský kříž v kruhu, které lze bezpochyby zařadit mezi symboly mariánské a christologické. Zbývající prázdný štít s lemem, polcený štít a zvýšené břevno by mohly náležet neznámých příslušníků drobné šlechty vystupujícím zde rovněž v roli patronů kostela.

206) A. Sedláček, o. c. v pozn. 153, s. 761.

207) A. Sedláček, o. c. v pozn. 171, s. 239.

208) LC I/2, s. 34–35 (1364).

209) A. Sedláček, o. c. v pozn. 171, s. 239.

210) LC VI, s. 9 (1399).

211) A. Sedláček, o. c. v pozn. 171, s. 239.

212) J. Trajer, o. c. v pozn. 167, s. 577.

Obr. 105: Lazišťe (okres Prachatice), kostel sv. Mikuláše, zazděná kupa křtitelnice v předsíni, vpravo znak s šikmým břevnem – erb Zikmunda Hulera, stav 2016.

Lazišťe (PT), kostel sv. Mikuláše – Zikmund Huler (1392–1405)

V jižní předsíni lodi je zazděna dioritová kupa (v. 58 cm, Ø 95 cm) válcové křtitelnice, jejíž obvod zdobí pás čtvercových polí s reliéfními znaky – *pelikán krmí svou krví mláďata* (část), *čtyři vinné listy*, *štítek s šikmým břevnem*, *šesticípá hvězda s latinským křížkem* při spodním okraji (část),²¹³⁾ nově nalezený *polcený štítek a pěticípá rozeta*. Z nevelkého úseku přístupné výzdoby je zřejmé, že se tu mimo dvou štítků jedná o christologické symboly s odkazem na význam křtu.

Ves Lazišťe stejně jako nedaleké Záblatí, obě s patronátem nad tamějšími farními kostely, patřily k příslušenství hradu Hus. Jako podací páni v Lazišti vystupují z pozice majitele uvedeného zboží roku 1360 Petr z Janovic, v roce 1363 Anna, vdova po Herbortovi z Janovic, roku 1372 bratři Hynek, Petr a Vilém z Malovic a v roce 1404 Zikmund Huler.²¹⁴⁾ *Štítek s šikmým břevnem*, představující jediný identifikovatelný heraldický prvek na křtitelnici kostela v Lazišti, reprezentuje zmíněného Zikmunda Hulera. Stejně znamení se totiž objevuje na pečeti jeho předka Konráda z roku 1316. U Zikmunda ovšem existuje k roku 1400 i doklad užití erbu se zkříženými sekerami, přičemž důvod této „anomálie“ není znám.²¹⁵⁾ Zikmund Huler pocházel z chebské měšťanské rodiny. Stal se oblíbencem Václava IV., který ho 7. listopadu 1387 ustanovil královským podkomořím,²¹⁶⁾ přičemž je současně roku 1388 uváděn též jako nejvyšší notář královské komory.²¹⁷⁾ Ve svých funkcích se obohacoval na úkor panovníka a zmocnil se několika hradů, zejména Orlíka, který si vybral za své venkovské sídlo, po němž se psal. Když jeho zpronevěry vyšly najevo, byl 23. června 1405 na Staroměstské radnici stat.²¹⁸⁾

213) F. Mareš – J. Sedláček, o. c. v pozn. 74, s. 100–102.

214) LC I/1, s. 31, 133; LC I/2, s. 33; LC II, s. 76; LC VI, s. 132.

215) A. Sedláček, o. c. v pozn. 183, s. 133.

216) František Palacký ed., *Über Formelbücher*, zunächst in Bezug auf böhmische Geschichte. Praha 1847, s. 126, 127, č. 149a, b.

217) Tamtéž, s. 150, č. 189.

218) Jaroslav Porák – Jaroslav Kašpar edd., *Ze starých letopisů českých*. Praha 1980, s. 29, 470.

Obr. 106: Lazišťe, kostel sv. Mikuláše, kropenka s kružbovou výzdobou v předsíni, stav 2016.

Kdy přesně a za jakých okolností nabyl Zikmund Huler hrad a panství Hus, není známo. Dá se nicméně předpokládat, že se tak stalo nejdříve poté, co roku 1387 získal podkomořský úřad, nejpozději však roku 1392, kdy již vykonával podací právo při obsazení uprázdněné fary v Záblatí.²¹⁹⁾ Že právě on stál za porizením křtitelnice pro farní kostel v Lazišti, je vcelku logické, neboť na tuto akci měl, byť též díky nekalým finančním praktikám, dostatek prostředků a s ohledem na relativně nižší společenský původ zřejmě cítil potřebu upozornit touto formou na svou osobu a význam.

Křtitelnice s čistě šlechtickou heraldikou

Křtitelnice v Ledenicích a Jílovicích na Česko-budějovicku – páni z Rožmberka a z Landštejna (poslední čtvrtina 14. století)

Na žulové křtitelnici (pouze kupa v. 58 cm, Ø 96 cm) v Ledenicích nacházíme jeden vodorovně položený štít s pětistlou, detailně propracovanou růží. Vzhledem k tomu, že je část kupy zazděna, nelze vyloučit existenci druhého znaku v protilehlé poloze. V Jílovicích jsou na křtitelnici (pouze kupa v. 49 cm, Ø 90 cm) vytesané ze žuly dva k sobě přivrácené erby s reliéfem zjednodušené pěti-

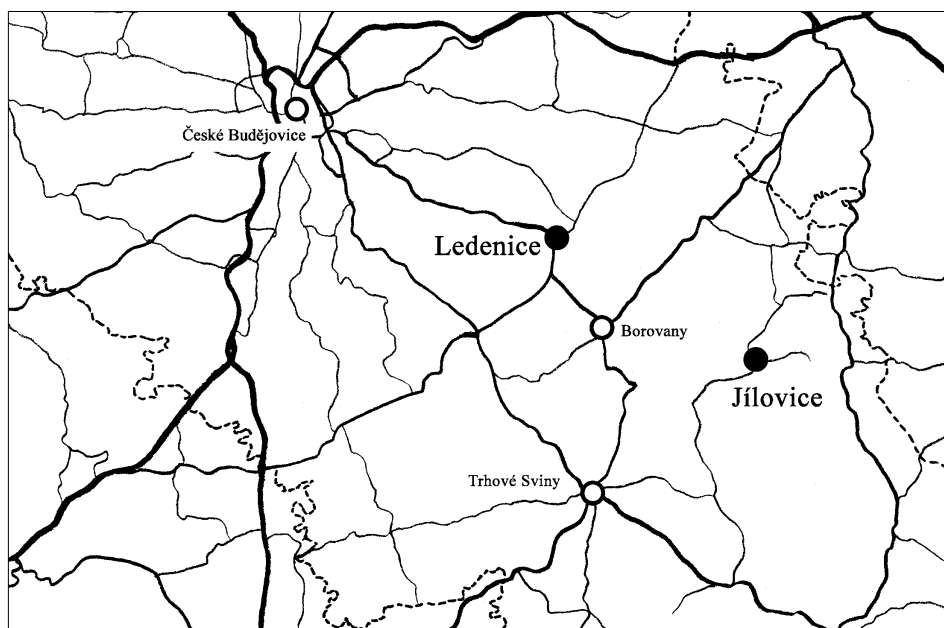
219) LC V: František Antonín Tingl ed., *Libri quinti confirmationum ad beneficia ecclesiastica per archidioecesin pragenam nunc prima vice in vulgus prolata annus 1390*. Pragae 1865, s. 112.

Obr. 107: Ledenice (okres České Budějovice), kostel sv. Vavřince, křtitelnice s erbem pětिलisté růže zazděná v předsíni, stav 2023.

Obr. 108: Jílovce, kostel sv. Jakuba většího, křtitelnice s dvěma erby pětिलisté růže nalezena roku 2007 jako sokl křížku před kostelem, v roce 2018 přenesena do předsíně, stav 2023.

Mapa 5: Křtitelnice s erby pánů z Landštejna nebo Rožmberka v Ledenicích a Jílovicích na Českokobudějovicku.

listé růže. Pochopitelnou otázkou zůstává, který rod stál při zrodu obou křesťanských nádob, jež musely kvůli tvarové podobnosti vzniknout současně, nebo v nevelkém časovém odstupu.

Městečko Ledenice držel kolem poloviny 14. století Smil z Ledenic, bratr Viléma z Landštejna.²²⁰⁾ Zřejmě jeho synové Jan, Mikuláš a Vítek, bratři z Ledenic podávali roku 1359 kněze ke zdejšímu kostelu²²¹⁾ a krátce nato městečko prodali. Po nich následoval v držení zboží Vchyna z Lede-

220) A. Sedláček, o. c. v pozn. 158, s. 190; AČ XLI: Lenka Blechová – Eva Doležalová – Martin Musílek – Jana Zachová – Daniel Polakovič – Tamás Visi, *Prameny k dějinám Židů v Čechách a na Moravě ve středověku. Od počátku do roku 1347*. Archiv český XLI. Praha 2015, s. 154–155, list č. 173.

221) LC I/1, s. 94 (1359).

nic,²²²⁾ z rodu vladyků z Březnice,²²³⁾ jenž byl roku 1362 patronem kostela²²⁴⁾ a roku 1364 svědčil při obdarování dominikánského kláštera v Českých Budějovicích.²²⁵⁾ Od něj koupil Ledenice před rokem 1369 Vítek z Landštejna, neboť tehdy prezentoval ke kostelu nového kněze²²⁶⁾ a roku 1376 obdaroval zdejší faru.²²⁷⁾ Po jeho smrti zdědil Ledenice syn Vilém,²²⁸⁾ který v roce 1398 jako nejvyšší komorník království Českého udělil obyvatelům městečka právo volně odkazovat movitý i nemovitý majetek²²⁹⁾ a krátce na to zemřel. Poručníkem jeho malých dětí se stal Jindřich III. z Rožmberka,²³⁰⁾ který jménem sirotků v roce 1404 prezentoval kněze na ledenickou faru,²³¹⁾ aby nakonec mezi

lety 1408–1412 zakoupil Ledenice i s místním hrádkem Landštejnem.²³²⁾ Část majetku v městečku držela zřejmě

222) A. Sedláček, o. c. v pozn. 158, s. 190.

223) August Sedláček, *Českomoravská heraldika. II. část zvláštní*. Praha 1925, s. 99–100.

224) LC I/1, s. 188, 189 (1362).

225) A. Sedláček, o. c. v pozn. 158, s. 190.

226) LC II, s. 12 (1369).

227) A. Sedláček, o. c. v pozn. 153, s. 502.

228) A. Sedláček, o. c. v pozn. 158, s. 190.

229) CIM IV/1: Antonín Haas ed., *Privilegia nekrálovských měst českých z let 1232–1452. Codex iuris municipalis regni Bohemiae IV/1*. Praha 1954, s. 239, č. 163.

230) A. Sedláček, o. c. v pozn. 158, s. 190.

231) LC VI, s. 133 (1404).

232) R. Šimůnek – R. Lavička, o. c. v pozn. 76, s. 32.

Vilémova sestra Eliška z Landštejna, manželka Borše z Oseka a po smrti její synové.²³³⁾ Bratři Jan a Vilém řečení Boršové z Oseka prodali v roce 1419 jako dědictví po matce Elišce roční platy v městečku Ledenice Janovi Tožici z Vidova.²³⁴⁾

Ves Jílovice nedaleko Borovan se ve 14. století označovala jako Jílovice Větší na rozdíl od Jílovičky nebo Jílovice Menší, zvané později jen jako Veska (víska).²³⁵⁾ Bratři Petr, Jošt, Oldřich a Jan z Rožmberka koupili roku 1366 od Jana z Landštejna mimo jiné celou ves Jílovici a Jílovičku,²³⁶⁾ která se tak stala vlastnictvím Rožmberků. Kostel v Jílovici náležel od 14. století jako filiální k nedalekému chrámu v Borovanech, odkud byla vykonávána duchovní správa.²³⁷⁾ O nevelkém významu jílovické svatyně však svědčí absence záznamů v knihách církevní správy od poloviny 14. století až do roku 1436.²³⁸⁾ Uvědomíme-li si, že křtít se mělo zpravidla jen ve farních kostelech, je tu na místě otázka, zda nalezená křtelnice před kostelem v Jílovici byla určena ve středověku právě sem? Její původ bychom proto mohli hledat spíše v některém z rožmberských patronátních kostelů a nejlépe v mateřském kostele v Borovanech. Ty náležely ve 13. století Vítkovcům, z nichž tu sídlili Vok z Třeboně (1261–1300) se synem Jaroslavem (1327–1339). Jeho sestra Ludmila obdarovala roku 1339 oltář v borovanském kostele. Později vlastnili Borovany bratři Vilém a Smil z Landštejna, následně jeho dcera Keruše ze Stráže. Roku 1359 koupili Borovany bratři Petr, Jošt, Oldřich a Jan z Rožmberka, kteří měli také podací právo. Mezi lety 1379–1390 získali Borovany příslušníci drobné šlechty.²³⁹⁾

Vzhledem k patronátním právům k uvedeným kostelům ve 14. století lze předpokládat, že nositeli erbů na ledenické a jílovické křtelnici byli buď páni z Landštejna, nebo z Rožmberka, ale vzhledem k nemožnosti zařadit vznik obou křestních nádob přesněji než do poslední čtvrtiny 14. století musí zůstat tato otázka prozatím nezodpovězena.

Svatá Máří /Láz (PT), kostel sv. Máří Magdaleny – vladykové z Čestic, z Kraselova a Oldřich z Pačejova (1378–1380)

V nice severní zdi lodi kostela stojí dioritová křtelnice (v. 95 cm, Ø 92 cm) válcového typu, na jejímž obvodu je vytesáno dvanáct obdélných polí s reliéfní výzdobou, z nichž je přístupno pouze sedm.²⁴⁰⁾ Ve třech z nich jsou diagonálně položeny štíty s heraldickou figurou – kapr s hlavou vzhůru, kotouč (kolo) a dva klíče.

233) A. Sedláček, o. c. v pozn. 153, s. 502.

234) A. Sedláček, o. c. v pozn. 158, s. 190; František Beneš – Karel Beránek edd., *Soupis česky psaných listin a listů do roku 1523. Díl I., Originály listin, svazek 1/1, 1378–1471.* Praha 1974, s. 121, list č. 447.

235) A. Sedláček, o. c. v pozn. 153, s. 371.

236) Adolf Ludvík Krejčík ed., *Urbář z roku 1378 a účty kláštera Třeboňského z let 1367–1407.* Praha 1949, s. VI.

237) Josef Kalousek ed., *Dodatek ke sbírce dopisův rodu Rosenberského do roku 1526,* in: *Archiv český XIV,* Praha 1895, s. 147, list č. 1819; R. Šimůnek – R. Lavička, o. c. v pozn. 76, s. 144.

238) R. Šimůnek – R. Lavička, o. c. v pozn. 76, s. 173.

239) A. Sedláček, o. c. v pozn. 153, s. 48; Herbert Pexa, *Borovany 1186–1477,* in: S. Malik ed., *Borovany 1186–1986. Vlastivědný sborník k osmistému výročí prvé zprávy o obci.* Borovany 1986, s. 49–64, zde s. 49–52.

240) F. Mareš – J. Sedláček, o. c. v pozn. 74, s. 135.

Obr. 109: Svatá Máří / Láz (okres Prachatice), kostel sv. Máří Magdaleny, křtelnice při severní zdi lodi se znakem dvou klíčů a kotouče, erbů pánů ze Štítkova a z Pačejova, stav 2018.

Obr. 110: Svatá Máří / Láz, kostel sv. Máří Magdaleny, křtelnice – detail znaku s rybou, erb vladyků z Čestic, stav 2018.

Farní kostel v Lázu (Svatá Máří) je doložen roku 1352.²⁴¹⁾ Patronátní právo náleželo roku 1378 bratrům Rynartovi, Přechovi, Janovi a Vícemilovi z Čestic, kteří k místnímu beneficiu konfirmovali sourozence, klerika Štěpána z Čes-

241) V. V. Tomek ed., o. c. v pozn. 169, s. 63.

Obr. 111: Žimutice (okres České Budějovice), kostel sv. Martina, křtitelnice v podvěží se znaky poloviny koně ve skoku a křídla, erbů vladýků ze Žimutic a Sobětic, stav 2020.

tic. Na prezentaci se podílel také Oldřich z Pačejova, který se o toto právo přihlásil krátce předtím u arcibiskupského soudu se zdůvodněním, že je majitelem osminy zboží v Lázu.²⁴²⁾ Při další změně faráře u Svaté Máří roku 1380 vystupují jako patroni již jen bratři z Čestic, bez Oldřicha z Pačejova. Roku 1407 prezentovali nového duchovního Štěpán, Rynart, Přeč a Štěpán z Čestic, jinak též z Lčovic, stejně jako v roce následujícím, kdy se k nim připojil ještě Sulek ze Zálezl.²⁴³⁾ Roku 1412 se již v této roli setkáváme s další generací rodu, totiž s bratry Štěpánem, Vilémem a Mikulášem z Čestic.²⁴⁴⁾ Ti pak zde zřídili na podzim roku 1414 kaplanství dotované platy z Lázu a Smrčné, k němuž byl na jejich prezentaci konfirmován samostatný kněz Velislav, rodem z blízkých Bohumilic.²⁴⁵⁾

Erbovním znamením rodu z Čestic byl kapr, který je zde užít v souladu s patronátním právem, jež zde vykonávalo vždy společně několik jeho členů. Zřejmě tedy za ním nelze hledat jednu konkrétní osobu. Erb se znamením kotouče s největší pravděpodobností reprezentuje Oldřicha z Pačejova.²⁴⁶⁾ Ten měl o výkon patronátního

Obr. 112: Žimutice, kostel sv. Martina, křtitelnice – detail znaku s dvěma klíči, erb vladýků ze Štítkova, stav 2020.

práva eminentní zájem, neboť se o něj neopomněl přihlásit, třebaže jeho podíl byl jen osminový. Poslední z trojice erbovních štítů obsahuje znamení dvou klíčů. V obvodu svatomařské farnosti, konkrétně ve Štítkově, sídlil Jan ze Štítkova, připomínaný v pramenech až v letech 1390 a 1393. Toho roku je přitom nazýván Jan Černín z Kraselova („*Jan rzeczeny Czernyn z Krassyelowa*“).²⁴⁷⁾ Vlastnil tedy majetek na Prachaticku i Strakonicku a obojí měl pro něj sídelní význam. Na dvou dochovaných exemplářích jeho pečeti vidíme přilbu s klenotem dvou klíčů, nejprve s oušky, pak bez nich.

V tomto případě se podařilo určit nejen erby všech tří rodů vykonávajících patronátní právo ke kostelu ve Svaté Máří, ale díky osobě Oldřicha z Pačejova, který prezentoval kněze roku 1378, ale v roce 1380 již chyběl, lze vznik popsane křtitelnice klášť právě jen do tohoto krátkého období.

Žimutice (CB), kostel sv. Martina – vladýkové ze Žimutic, Jan ze Sobětic a Jan ze Štítkova (kolem r. 1400)

V podvěží kostela je dnes deponována kamenná osmiboká kupa (v. 74 cm, Ø 85 cm), vytesaná ze žuly a zdobená na bocích kružbovými reliéfy a třemi erby s heraldickou figurou – *polovina koně ve skoku, křídlo, dva klíče*.

242) LC III–IV, s. 92 (1378); *Ferdinand Tadra ed.*, Soudní akta konsistoře pražské. Část I (1373–1379). Praha 1893, s. 276, č. 186.

243) LC III–IV, s. 128 (1380); LC VI, s. 234 (1407), s. 237 (1408).

244) LC VII, s. 70 (1412).

245) Archiv Pražského hradu, Archiv metropolitní kapituly, *Libri erectionum*, sign. X, fol. D 2. Ke konfirmaci kaplana viz LC VII, s. 134 (1414). Podobné aktivity jsou známy i u jejich předků, konkrétně darování platů z Jaroškova a Drážova farářů ve Vacově Rynartem, Janem a Přechem roku 1384 a podíl Přecha z Čestic na zřízení kaplanství v Němčicích (u Netolic) spolu s Janem Hružou z Vihlav roku 1393. Srov. *Bartoloměj Paprocký z Hlohol*, *Diadochos, id est successio*: jinak posloupnost knížat a králů českých, biskupů i arcibiskupův pražských a všech třech stavů slavného Království českého, to jest panského, rytířského a městského krátce sebraná a vydaná. O stavu rytířském. Praha 1602, s. 388; LE IV: *Clement Borovj ed.*, *Libri erectionum archidiecesis pragensis saeculo XIV. et XV. Liber IV* (1390–1397). Pragae 1883, s. 393–394, č. 547.

246) *August Sedláček* (Vladimír Růžek ed.), *Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty*. Svazek 2. Praha 2002, s. 192–195.

247) SOA v Třeboni, Velkostatek (dále jen Vs.) Český Krumlov, sign. I 1 Aa n. 19; sign. I 1 Aa n. 19a; *Mathias Pangerl ed.*, *Urkundenbuch des ehemaligen Cisterciensstiftes Goldenkron in Böhmen*. Wien 1872, s. 202–203, č. CVI, s. 214, č. CXI.

Obr. 113: Radomyšl (okres Strakonice), kostel sv. Martina, v předšní zazděná křtitelnice se znakovou galerií zahrnující erb generálního převora johanitského řádu Jindřicha z Hradce (1402–†1421) a řady dalších šlechticů, stav 2016.

V Žimuticích je farní kostel doložen k roku 1352.²⁴⁸⁾ Prvním známým farářem tu byl Jan, který sem přišel roku 1365 záměnou z Lišova se souhlasem patronů obou kostelů. V Žimuticích to byli Bláha ze Žimutic a Bohuslav z Kněžeklad.²⁴⁹⁾ Další změna duchovního správce nastala v Žimuticích roku 1395, kdy sem byl confirmován kněz Mikuláš Bohuňkův z Vyntířova prezentovaný bratry Příbíkem a Držkrajem ze Žimutic. Dotyčný ale zřejmě vůbec úřad nenastoupil, neboť ještě téhož roku byl do Žimutic na návrh těchto bratrů potvrzen Jiří z Rakovníka.²⁵⁰⁾

Rod ze Žimutic, který v průběhu 14. a až do počátku 15. století vykonával patronát nad kostelem, nosil ve svém erbu znamení polovičního koně s opratí. Majetek vladkyň z Žimutic, tvořil ucelenou enklávu mezi Týnem nad Vltavou a Dolním Bukovskem. Jeho správní středisko představovala tvrz v Žimuticích, kde se nacházel i farní kostel co by duchovní centrum okolí. Při hledání nositele znakového štítu s figurou polovičního koně přichází v úvahu nejspíše bratři Příbík ze Žimutic (dříve též z Bečic) a jeho bratr Držkraj ze Žimutic (dříve též z Bečic a nakonec z Kněžeklad), připomínání společně v letech 1375–1411, při uplatňování podacího práva pak zcela bezpečně od roku 1395.

V případě erbu s figurou křídla v klenotu, lze díky zachovaným pečetím soudit na Jana ze Sobětic, který v roce 1414 svědčil při postoupení platu v Končanech Ondřejem z Bošilce, seděním ve Bzí, bošileckému kostelu dle ustanovení testamentu jeho otce Mikuláše.²⁵¹⁾ Na Vltavotýnsku není v dané době znám žádný rod, který by užíval znamení dvou vztyčených klíčů. Hojně rozšířen byl naopak na Prácheňsku, jak bylo uvedeno v případě křtitelnice ze Svaté Máří. Svým ztvárněním je navíc totožný s vyobrazením na tamější křtitelnici, kde jej lze hypoteticky přisoudit Janovi ze Štítkova, jinak též zvanému Černín z Kraselova. Pouze souvislost s Kraselovem, odkud se

Obr. 114: Radomyšl, kostel sv. Martina, křtitelnice – detail z části zazděného znaku s pětistlou růží, stav 2016.

psali rovněž Vojtěch a Lipolt, pravděpodobní příbuzní, od roku 1396 též společníci žimutických vladkyň v držbě Žimutic a příslušejícího zboží, posléze v osobě Lipolta i jeho přímí vlastníci, nabízí hypotézu, že také Jan ze Štítkova, či někdo další z jeho rodu mohl mít zájem se podílet na financování křtitelnice v Žimuticích.

Radomyšl (ST), kostel sv. Martina – johanité, Jindřich z Hradce (kolem 1410)

Známa křtitelnice (pouze kupa v. 53 cm, Ø 88 cm) skončila svou pouh staletími po svém vyřazení z liturgického užívání²⁵²⁾ zazděná v jižní předšni. Polygonální kalich zhotovený z dioritu doplňuje při horním okraji řada šestnácti znaků, z nichž je pět skryto ve zdi. Na zbývajících jedenácti štítcích s vytesaným lemem po obvodu nalezneme heraldické figury – *pětistá růže v kruhu, heroldský kříž, kotva, střela postavená vzhůru, helm s rohy, pěticipá hvězda v kruhu, štít pětkrát kosmo dělený, štít čtúrcený, štít routovaný, na koso postavený čtyřlíst, dva dole spojené rohy*. Pět dnes nepřístupných znaků – *maltézský kříž, zkřížené ostrve, třílístá rozeta, oslí hlava, oddělená hlava a pod ní maltézský kříž*.²⁵³⁾

252) Bohumír Lífka, Radomyšl. Dějiny jihočeského městečka a okolí. Radomyšl 1993, s. 73 – popis kostela v protokolu visitace 21. června 1610 – „kamenná křtitelnice (baptis lapideum)“, tedy pevně zapuštěná do podlahy, její místo uvnitř chrámu není určeno.

253) Ondřej Fibich, Rytíři sv. Jana aneb duše jihočeské krajiny kolem Radomyšle. Písek 2004, s. 200–208.

248) V. V. Tomek ed., o. c. v pozn. 169, s. 60.

249) LC I/2, s. 62 (1365).

250) LC V, s. 218 (1395), s. 221 (1395).

251) SOA v Třeboni, Vs. Třeboň, sign. IA 3 K n. 29 (nová sign. L 352).

Vilém ze Strakonice odevzdal řádu sv. Jana Jeruzalémského 3. září 1320 podací práva ke kostelu sv. Martina „chtíce, aby ony kostely (Radomyšl, Pičín) nikdo jiný než strakonický převor, ať jím bude kdokoliv buď bratřími řádu, nebo jinými vhodnými kněžskými světskými, kteří by je spravovali, osazoval nebo jim svěřoval podle rady svého konventu jako oprávněný pán a patron“ se všemi příslušnými majetky a platy.²⁵⁴⁾ Roku 1359 věnoval Vilém ze Strakonice johanitskému řádu i městečko Radomyšl.²⁵⁵⁾ V letech 1359–1436 bylo na zdejší faru postupně dosazeno několik kněží, kteří většinou náleželi k příslušníkům řádu a byli sem obvykle uvedeni se souhlasem generálního převora a celého konventu ve Strakonici.²⁵⁶⁾

Lze víceméně souhlasit s obecným konstatováním, že heraldická výzdoba křtitelnice reprezentuje johanitský řád jako majitele Radomyšle a patrona kostela, pak fundátorský rod Bavorů a konečně okolní šlechtu.²⁵⁷⁾ Přepokládáme-li na základě tvarosloví štítků její vznik v době kolem roku 1400, nabízí se další možnosti interpretace alespoň některých konkrétních erbů. První tři zřetelné figury, totiž růže, heroldský kříž a kotva se objevují na pečetích nejvyššího mistra (generálního převora) české řádové provincie Jindřicha z Hradce, jenž svůj úřad vykonával v letech 1402–† 1421. Během svého funkčního období používal dva typáře. Ten reprezentativnější obsahoval čtvrcený štít, v jehož 1. poli byl heroldský kříž, ve 2. pětilistá růže, ve 3. kotva a 4. pole mělo oddělenou hlavu.²⁵⁸⁾ Tři z těchto prvků jsou tedy na křtitelnici v Radomyšli viditelně zastoupeny, čtvrtý se podle výsledků průzkumu nalézá na dnes nepřístupné části křestní nádoby.²⁵⁹⁾

Figura střely může být reminiscencí na rod Bavorů, jak je obecně přijímáno, třebaže v době předpokládaného vzniku křtitelnice již neměl k Radomyšli žádný přímý vztah. V nejbližším okolí Strakonice však nacházíme střelu v erbu i dalších osob, a to z řad drobné šlechty, jež nejspíše přijala toto znamení za své nikoli kvůli příbuzenství se strakonickými velmoži, ale jako vyjádření klientského či přímo služebního vztahu k nim. Jde především o rod ze Štěkně a jeho nesporné potomky vladky z Drahonice (u Vodňan), dále o nejspíše také spřízněné rody pišící se po svých sídlech v okolí Štěkně ze Srdova či ze Dvořce

(dnes Slaníku), vesměs připomínané ve druhé polovině 14. století.²⁶⁰⁾ Uvedené lokality sice nespádaly přímo do radomyšlské farnosti, ale ležely v jejím blízkém sousedství. Navíc vazby zmíněných rodů na strakonické johanity jsou nesporné. Není tedy nepravděpodobné, že se někteří jejich příslušníci mohli podílet na pořízení křtitelnice a být zde tudíž zvěčnění svým erbem.

Znamení rohů patřilo v českých zemích zvláště ve středověku asi k nejrozšířenějším heraldickým figurám. Na radomyšlské křtitelnici se objevuje hned dvakrát. Může souviset s rodem z Kladrubec (později užívajícího příjmení Sádlo), jenž se psal po Kladrubcích (dnes Kladruhy na Horažďovicích) a ve druhé půli 14. a na počátku 15. století měl velmi úzké vztahy k johanitskému řádu, nebo o genealogicky i oblastí původu spřízněný rod z Kalenic. Někteří jeho představitelé pečtili ve sledované době znamením přílby s rohy, jiní prostým štítem se stejnou figurou. Přímou v radomyšlské farnosti pak sídlil roku 1482 Oldřich z Malé Turné, který užíval za erb prostý štít se dvěma rohy.²⁶¹⁾ Ten sice s křtitelnicí sotva souvisí, možná ale některý z jeho předků ano.²⁶²⁾

Z ostatních erbů již nelze za daného stavu poznání přisoudit konkrétnímu rodu či osobě žádný. Snad jediné u čtvrceného štítu můžeme uvažovat o rodu z Doubravice. Za jeho predikátní sídlo je nicméně považována Doubravice nedaleko Volyně.²⁶³⁾ Doklad podoby rodového erbu je značně pozdní. Pochází až z roku 1498 a pojí se k osobě Markvarta z Doubravice. Tvořil jej čtvrcený štít a v klenotu roh.²⁶⁴⁾ K roku 1410 máme ovšem zprávu o jiném Markvartovi z Doubravice, toho času služebníkov johanitů a dříve purkrabího u Bavorů, jenž tehdy vypovídal spolu s Janem Kočkou z Miloňovic a Strážkem z Nebřehovic ve věci solního obchodu.²⁶⁵⁾ Připomínán je také roku 1406 se svým příbuzným Bohuňkem z Doubravice.²⁶⁶⁾ Stejně jméno s Markvartem připomínaným roku 1498 umožňuje domněnku o genealogické spojitosti obou a tím i o nepřímém dokladu výše popsaného erbu již pro dobu kolem roku 1400.

Ondřej Fibich v roce 2004 publikoval kresbu dalších pěti, dnes nepřístupných znaků – *maltézský kříž*, *zkrřížené ostrve*, *třílístá rozeta*, *oslí hlava*, *oddělená hlava* a *pod ní maltézský kříž* – které připsal s ohledem na dosud předpokládaný vznik křtitelnice v druhé polovině 14. století johanitům, Anežce z Březnice (ostrve), znak s trojlístem určil jako symbol světla, další znak pak Konrádovi ze Lnář (oslí hlava) a poslední přiřadil Strakonickému komturovi.²⁶⁷⁾ A právě znak v podobě štítu s oddělenou hlavou a ve spodním poli s kotvový křížem, lze určit jako součást erbu

254) RBM III: Josef Emler ed., Regesta diplomata nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars III (1311–1333). Praeae 1890, s. 257–258, č. 611; B. Lífka, o. c. v pozn. 252, s. 58.

255) RBM VII/1: Bedřich Mendl – Milena Linhartová edd., Regesta diplomata nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars VII, Fasc. 1, 1358–1363, 1358–1359. Praha 1954, s. 179–180, č. 275 – Johanité se zavazují platit roční plat 6 kop grošů dominikánským klášterům v Českých Budějovicích, Klatovech a Písku; A. Sedláček, o. c. v pozn. 153, s. 750.

256) LC I/1, s. 90 (1359); F. Tadra ed., o. c. v pozn. 171 (dodatek roku 1394), s. 160, č. 21 (1394); (dodatky 1392–1393, 1396–1398), s. 360, č. 159; LC VI, s. 16 (1400), s. 160 (1405); LC VII, s. 129 (1414); LC VIII–X, s. 8 (1422), s. 104 (1425), s. 260 (1436).

257) B. Nechvátal, Středověká křtitelnice..., o. c. v pozn. 9, s. 253. Přímou v okruhu radomyšlské farnosti lze pro období vrcholného a pozdního středověku doložit existenci šlechtických sídel v Domanicích, Kbelnici, Klínovicích, Malé Turné, Oseku, Petrovicích a Rohozně. Srov. František Kašíčka – Bořivoj Nechvátal, Hradý, hrádky a tvrze na Strakonicku, Blatensku a Vodňansku. Strakonice 2014, s. 93, 154, 160, 224, 231, 250, 365.

258) K pečeti Jindřicha z Hradce srov. Lukáš Peška – Miroslav Svoboda, Příspěvek k problematice pečeti johanitských generálních převorů ve 14. a 15. století, in: Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, Řada C, č. 46, Brno 1999, s. 55–56.

259) O. Fibich, o. c. v pozn. 253, s. 204, obr. 1.

260) Blíže k sfragistickým dokladům těchto rodů August Sedláček (ed. Václav Růžek), Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty. Svazek 3. Praha 2002, s. 284.

261) Přehled sfragistických dokladů těchto rodů srov. A. Sedláček (ed. V. Růžek), o. c. v pozn. 260, s. 173–175.

262) Roku 1372 seděl v Malé Turné Matěj, zjevně ovšem jiného rodu. Pečetil přílbou s figurou loďky v klenotu. Srov. A. Sedláček (ed. V. Růžek), o. c. v pozn. 246, s. 47.

263) A. Sedláček, o. c. v pozn. 171, s. 276.

264) A. Sedláček (ed. V. Růžek), o. c. v pozn. 260, s. 376.

265) František Palacký ed., Paběrky písemností rozličných z r. 1401–1420, in: Archiv český VI, Praha 1872, s. 5–44, zde s. 19.

266) Kartotéky Augusta Sedláčka. Skřín D, řada D04, zásuvka D04C, lístek č. 700, dostupné on-line: <http://www.augustsedlacek.cz/apps/#search> [14. 03. 2023]

267) O. Fibich, o. c. v pozn. 253, s. 200–208.

generálního převora Jindřicha z Hradce, který jej užíval na pečetích v letech 1407 a 1412.²⁶⁸⁾

Tvarosloví heraldické výzdoby odpovídá spíše počátku 15. století než starším obdobím, jak se v literatuře soudí.²⁶⁹⁾ Lze přitom vyslovit domněnku, že křtitelnice vznikla až po roce 1402, kdy se generálním představitelem českého převorství johanitského řádu stal Jindřich z Hradce († 1421), na jehož pečetích se objevují hned tři z figur zde vyobrazených. Nebo s ohledem na publikovaný nálezný znak s variantou erbu, který užíval v letech 1407–1412, lze její vznik posunout do doby kolem roku 1410. Ostatní viditelné erby reálně rozsáhlejšího souboru s velkou pravděpodobností skutečně reprezentují okolní šlechtice, a to dost možná nejen z vlastní radomyšlské farnosti, ale i z jejího sousedství, kteří se patrně na pořízení křtitelnice spolu s řádovými představiteli jakožto patrony kostela a majiteli Radomyšle podíleli. Vzhledem k značné různorodosti zastoupených erbových figur můžeme víceméně vyloučit, že by některá znamení měla význam spojený se svátostí křtu. Jde tedy o doklad rodové heraldiky, byť ve většině případů nelze jednotlivé erby pro nedostatek srovnávacího materiálu spojit s konkrétními osobami či alespoň rody. Méně pravděpodobné se přitom jeví, že štítek se střelou musí nutně reprezentovat rod Bavorů ze Strakonice a spíše nereálný je předpoklad, že štítek s pěticípou hvězdou připomíná Markétu ze Šternberka, neboť tento rod užíval ve znaku hvězdu s osmi hroty.

Zbytiny (PT), kostel sv. Víta – zlatokorunský klášter (1. čtvrtina 15. století)

Stejný kameník, z jehož dílny vyšla křtitelnice sloužící ještě v první polovině 20. století jako ozdobný květináč v zahradě nového zámku v Libějovicích,²⁷⁰⁾ zhotovil z dioritu křestní nádobu (v. 92 cm, Ø 77 cm) farního kostela ve Zbytinách. Její polygonální kupu zdobí dvanáct znakových štítků, mírně soudkovitého tvaru charakteristického pro dobu kolem roku 1400. Jedenáct štítů je prázdných a pouze jeden člení symbol složený ze dvou vzájemně převrácených velkých písmen A.

Ves patřila zlatokorunskému klášteru, který zde měl hospodářský dvůr a byl zde i podací pánem. Chybí si ce záznamy o zdejším kostele v registrech papežského desátku z pražské arcidiecéze, vedených od roku 1352, a dlouho o něm není zmínka ani v konfirmačních knihách pražského arcibiskupství, ale i přesto se můžeme domnívat, že již ve 14. století měl status farního chrámu a byl spravován řádovým duchovenstvem. Teprve k roku 1395 se jako farář ve Zbytinách uvádí Ondřej.²⁷¹⁾ Po jeho rezignaci presentoval opat Adam a celý konvent zlatokorunského kláštera roku 1414 na uprázdněné místo kněze Oldřicha z řezenské diecéze.²⁷²⁾

Obr. 115: Zbytiny (okres Prachatice), kostel sv. Víta, křtitelnice v lodí, pochází ze stejné dílny jako křestní nádoba nalezená v zámeckém parku v Libějovicích, stav 2017.

Obr. 116: Libějovice, nový zámek – křtitelnice podle tradice z kostela v Sedlci (okres České Budějovice), dnes v expozici Jihočeského muzea v Trocnově (okres České Budějovice). Byla vytesána ve stejné dílně jako křtitelnice ve Zbytinách, stav 2020.

Nabízí se tu dvě možnosti výkladu, buď je litera „A“ iniciálou jména, popřípadě i titulu. Pak přichází v úvahu dvě osoby známé z historie kostela v dané době. Jednou je farář Ondřej (latinsky *Andreas*), nejspíše člen cisterciáckého řádu, jenž vykonával duchovní správu ve Zbytinách minimálně devatenáct let a měl tudíž dost času na různé úpravy kostela a jeho vybavení, včetně objednání křtitelnice.²⁷³⁾ Druhou osobou by pak mohl být zlatoko-

268) Vladimír Červenka, *České převorství johanitů – maltézských rytířů a jejich heraldika*, Jihočeský herald, časopis o historii a pomoci vědách historických, č. 2, 2006, s. 5–24, zde s. 8–9.

269) František Skřivánek, *Rytíři sv. Jana Jerusálémského u nás*, Praha 1998, s. 45; O. Fibich, o. c. v pozn. 253, s. 200–208.

270) F. Mareš – J. Sedláček, o. c. v pozn. 74, s. 117 – obr. 124, s. 118 – obr. 125.

271) M. Pangerl ed., o. c. v pozn. 247, s. 300, č. CXXII, s. 360–361, č. CLVI.

272) LC VII, s. 119 (1414).

273) M. Pangerl ed., o. c. v pozn. 247, s. 361, č. CLVI.

Obr. 117: Dolní Dvořiště, kostel sv. Jiljí, křtitelnice v kněžišti – detail jednoho z osmi erbů s pětistlou růží, stav 2005.

runský opat Adam, jenž jako statutární zástupce svého řeholního domu uplatňoval ve Zbytinách roku 1412 podací právo. Do čela konventu byl zvolen většinou mnichů roku 1406, ale fakticky svůj úřad začal vykonávat od roku 1407 díky podpoře krále Václava IV. a zákroku plaského opata Gottfrieda proti předchozímu opatu Štěpánovi a jeho stoupencům. Do té doby měl v klášteře funkci celleraria (sklepníka).²⁷⁴⁾ Možná je rovněž totožný s Adamem, jehož dokládají prameny roku 1390 jako převora.²⁷⁵⁾ Opat roku 1412 získal od papeže Jana XXIII. privilegium propůjčit či rezervovat kterékoli z šesti farních beneficií zlatokorunského kláštera jakémukoli světskému, tedy neřeholnímu knězi bez ohledu na počet jím již užívaných obročí.²⁷⁶⁾ V případě Zbytin tuto výsadu zřejmě využil právě při obzazování fary roku 1414. Opatem zůstal až do své smrti roku 1419. Patrně nebyl šlechtického původu, neboť jeho opatská pečeť je pouze pontifikální, bez heraldických prvků.²⁷⁷⁾ Připustíme-li, že to byl on, kdo objednal křtitelnici do Zbytin (a měl k tomu ze své pozice prostředky), dala by se dvojitá litera „A“ vyložit jako iniciály jeho jména a titulu – *Adamus Abbas* (Adam opat). Nebo se jednalo o společnou donaci opata Adama a faráře Ondřeje a zprítomnění byli daným způsobem oba – *Adamus Andreas*.

274) Jaroslav Kadlec, *Dějiny kláštera Svaté Koruny*. České Budějovice 1949, s. 46.

275) M. Pangerl ed., o. c. v pozn. 247, s. 201, č. CV.

276) J. Kadlec, o. c. v pozn. 274, s. 35.

277) Srov. vyobrazení pečeti opata Adama z roku 1408 v obrazové příloze publikace J. Kadlec, o. c. v pozn. 274.

Obr. 118: Dolní Dvořiště, kostel sv. Jiljí – detail svorníku s pětistlou růží na klenbě jižní předsíně, stav 2015.

Obr. 119: Dolní Dvořiště, kostel sv. Jiljí – detail svorníku s pětistlou růží na klenbě trojlodí dokončené před rokem 1508, stav 2013.

Dolní Dvořiště (CK), kostel sv. Jiljí – město, farnost, vyšebrodský klášter a páni z Rožmberka (1500–1510)

Při dokončování trojlodí kostela v prvním desetiletí 16. století byla zhotovena ze žuly již zmíněná žebrovaná křtitelnice (v. 90 cm, Ø 98 cm), která má na plasticky členěné kupě ve vpadlých polích vytesáno osm stejných erbových štítků s reliéfními pětistými růžemi. Jak máme v tomto případě interpretovat zachované erby? V situaci, kdy se zejména na stavbách zachovalo více stejných erbů s pětistlou růží, zjišťujeme tendenci připisovat je jednotlivým sourozencům z příslušné generace pánů z Růže. Prohlédneme-li si architekturu dolnodvořišského kos-

Obr. 120: Jindřichův Hradec, kostel Nanebevzetí Panny Marie, křtitelnice z adnetského vápence v jižní boční lodi, stav 2020.

tela pozorněji, zjišťujeme, že stejné erby jsou užity v jižní předsíni, na hlavním jižním vstupu, a především v mnoha exemplářích na svornících síťové klenby trojlodí. Stavba vznikala za společné účasti města, farnosti, církevního patrona, jímž byl cisterciácký klášter ve Vyšším Brodě a světského patrona, jímž byli rožmberští vladařové. V tomto případě erby s pětistou růží nejen na křtitelnici, ale i na klenbě trojlodí a dalších částech stavby nezapustují jednotlivé osoby, ale hned několik institucí, které užívali erb vladaře s jeho svolením např. v městském nebo klášterním znaku.

Jindřichův Hradec (JH), kostel Nanebevzetí Panny Marie – město, páni z Hradce (dat. 1525)

V mnoha ohledech výjimečná křtitelnice (v. 116 cm, Ø 95 cm) dnes stojí ve výklenku jižní zdi v jižní boční lodi kostela.²⁷⁸⁾ Na kupě vytesané z červeného vápence se v deseti segmentově promutovaných bočních polích nalézá mimo polopostav světců rovněž několik donátorských znaků.

Erby na křtitelnici mají renesančně profilované štíty s dvakrát obloukovitě vyklenutým horním okrajem, obloukovitě prohnutými boky a půlkruhovou patou. První erb mezi sv. Janem evangelistou a klečícím andělem je čtvercový se srdečním štítkem španělského tvaru, který je dělený a v horní polovině ještě třikrát dělený. V 1. a 4. poli hlavního štítu pak vidíme doleva hledící orlici s perisoniem,

278) Jan Novák, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém XIV. Politický okres jindřichohradecký*. Praha 1901, s. 232, 233.

Obr. 121: Jindřichův Hradec, kostel Nanebevzetí Panny Marie, křtitelnice – detail erbu Anny, kněžny Münsterberské (†1547), čtvrté manželky Jindřicha IV. z Hradce, stav 2020.

2. a 3. pole je třikrát šikmo dělené. Jedná se o münsterberský erb, který tu upomíná na Annu, kněžnu Münsterberskou, hraběnkou Kladskou a paní z Kunštátu (* asi 1471 – † 1547), čtvrtou manželku Jindřicha IV. z Hradce (*1442 – † 1507), matku jeho dědice Adama I. z Hradce. Druhý štít mezi klečícím andělem a sv. Tomášem obsahuje dva lvy, držící mezi sebou pětistou růží převýšenou korunovanou literou W. Jde o znak města Jindřichův Hradec po jeho polepšení králem Vladislavem II. Jagellonským roku 1483.²⁷⁹⁾ Napravo od sv. Tomáše se nalézá poslední viditelný erb, který má v 1. a 4. poli hlavního štítu doprava hledící kančí hlavu, 2. a 3. poli pak vpravo jdoucí lvici. Znak zde připomíná paní Annu z Rožmitálu (* asi 1500, † 1563), manželku Adama I. z Hradce (*1494 – † 1531). Tomu již soupis památek přisuzuje čtvrtý, ale dnes nepřístupný znakový štít.²⁸⁰⁾ V této době by měl mít podobu čtvrceného štítu, v jehož 1. poli je pětistá růže, ve 2. oddělená hlava, ve 3. korunovaná gotická majuskulní litera M a ve 4. kotva.²⁸¹⁾ Sňatek Adama a Anny se uskutečnil nejpozději roku 1516, kdy se pak 7. prosince manželům narodil první známý potomek – dcera Voršila.

Pokud hypoteticky a zřejmě oprávněně připustíme, že na devátém nepřístupném poli je vytesán erb Adama I. z Hradce, pak zcela nepoznaná zůstává výzdoba posledního desátého pole, které je uvnitř niky. Nevíme tak, ani zda se zde nalézá ještě jeden znak nebo další vyobrazení světce?

279) Jiří Čarek, *Městské znaky v českých zemích*. Praha 1985, s. 186.

280) J. Novák, o. c. v pozn. 278, s. 233.

281) Tak například na Adamových pečetích z 30. září 1524 či 15. dubna 1529 ve SOA v Třeboni, fond Cizí rody I, inv. č. 376, sign. z Rožmberka 24/7 b; Národní archiv (dále jen NA) Praha, fond České gubernium – listiny, inv. č. 926.

Obr. 122: Hořice na Šumavě (okres Český Krumlov), kostel sv. Kateřiny, křtitelnice s cechovními znaky v kněžišti při vstupu do boční kaple, stav 2011.

Křtitelnice byla pořízena roku 1525 za patronátu města a rodiny vladaře Adama I. z Hradce do hlavního kostela, který sloužil rodu zároveň jako pohřební místo. Z hlediska tvarosloví se jedná již o raně renesanční práci, která má však ještě mnoho z pozdně středověké tradice zejména v zobrazení světců.

Cechovní a další znaky

Hořice na Šumavě (CK), kostel sv. Kateřiny (kolem 1490)

V kněžišti najdeme snad jediný zachovaný příklad křtitelnice nebo snad kropenky (kupa v. cca 20 cm, Ø 30 cm), která je zdobena cechovními znaky. Na válcovém sloupku spočívá nevelká kamenná osmiboká kupa, kterou na bocích zdobí minimálně čtyři reliéfní kolčí štítky s reliéfními cechovními figurami. Na kamenické práci pokryté silnou vrstvou vápenných nátěrů lze rozeznat ve směru hodinových ručiček pouze okraj z větší části zazděného štítku, dále preclík jako znak cechu pekařů, podkovu jako symbol cechu kovářů a podkovářů a třetí znak nelze přesně určit, ale podle rytiny čepele nože (?) vedle nejasného plastického prvku se lze domnívat, že náležel cechu nožířů a pasířů? Podle velikosti by bylo možné uvažovat, zda popsaná nádoba nesoužila jako kropenka, ale vzhledem k umístění, respektive zazdění do severní zdi kněžiště a cechovním znakům, se můžeme přiklonit k názoru, že kamenické dílo sloužilo spíše jako křtitelnice. Kropenka

Obr. 123: Hořice na Šumavě, kostel sv. Kateřiny, křtitelnice – detail znaků s podkovou cechu kovářů a podkovářů a vpravo preclíku jako znaku cechu pekařů, stav 2011.

by se jistě nalézala v blízkosti vchodu a tento v principu jednoduchý prvek by zřejmě nezdobily donátorské erby, které odpovídají spíše významově důležitější křtitelnici.

Štěpánovice (CB), kostel Nanebevzetí Panny Marie (dat. 1515)

Žulová křtitelnice (v. 86 cm, Ø 61 cm) s letopočtem 1515 na kupě patří k nemnoha datovaným pozdně středověkým křestním nádobám na jihu Čech.²⁸²⁾ Na bocích osmiboké nádrže jsou dvě obdélná pole zdobena *diamantováním*, dvěma navzájem odlišnými *střelami*, ležícím *latinským křížkem*, *párem geometrických symbolů* (kamenických značek?), reliéfem ve tvaru *písmene H* a letopočtem 1515, který je však vytesán vzhůru nohama.

Roku 1419 koupil část vesnice Štěpánovic vladka Jan Tožice z Vidova a od roku 1456 byl držitelem téhož dílu Jan Koňata z Olešnice.²⁸³⁾ Další část vesnice získali před polovinou 15. století Rožmberkové, kteří ji však kvůli dluhům zastavovali. V letech 1458–1466 měl Štěpánovice v zástavě bohatý jindřichohradecký měšťan Hanuš Knaur od Hory († 1461) s manželkou Dorotou.²⁸⁴⁾ Po něm zástavu převzal zřejmě synovec Alex Knaur, který byl v 70. letech 15. století rovněž věřitelem Rožmberků.²⁸⁵⁾ Během 16. století se za Petra IV. z Rožmberka († 1523) v držení Štěpánovic opět střídali zástavci a majitelé, část zboží získala Eliška dcera Jiřího Majnuše z Březnice, provdaná za Heřmana Lhotského ze Zásmyk.²⁸⁶⁾

Křtitelnice byla vytesána roku 1515 a stejného roku v pondělí po sv. Apoleně (12. února) podal farář Jan zprávu, že mu na úsvitě minulou sobotu vyhořela stodola se vším, co v ní bylo a některé chlívky.²⁸⁷⁾ Vzhledem k roztržiš-

282) J. Braniš, o. c. v pozn. 19, s. 131.

283) Daniel Kovář, Českobudějovicko II. pravý břeh Vltavy. České Budějovice 2008, s. 262.

284) Václav Vašek, Historie kraje lišovského. Praha 1941, s. 70.

285) František Teplý, Dějiny města Jindřichova Hradce. Část všeobecná, díl 1., sv. 2: Dějiny města za vlády pánů z Hradce linie Telecké (1453–1604). Jindřichův Hradec 1927, s. 14; Josef Pelikán ed., Rožmberské dluhopisy z let 1457–1481. Praha 1953, s. 242, č. 673; J. Kalousek ed., o. c. v pozn. 237, s. 245, č. 2059.

286) V. Vašek, o. c. v pozn. 284, s. 71.

287) Tamtéž.

Obr. 124: Štěpánovice, kostel Nanebevzetí Panny Marie, křtitelnice v kněžišti, stav 2016.

Obr. 125: Štěpánovice, kostel Nanebevzetí Panny Marie, křtitelnice – detail grafických znaků s významem tzv. měšťanské merky?, stav 2016.

těné držbě vesnice a minimu zpráv o tom, kdo vykonával podací právo, lze soudit, že křtitelnici do kostela věnoval jeden z mnoha dočasných držitelů vesnice, snad některý menší šlechtic nebo měšťan, jehož by na křtitelnici mohly zastupovat grafické symboly, tzv. měšťanská merka.

Křtitelnice s figurální a ostatní výzdobou

Figurální motivy

Jen velmi vzácně nalézáme v souboru zachovaných křtelnic při jejich výzdobě užity figurální motivy, které nejsou součástí heraldických figur na obvyklých erbech.

Kájov (CK), kostel Panny Marie – farář Michael Pils (1490–1500)

Pozoruhodnou křtitelnici (v. 81 cm, Ø 90 cm) z červeného adnetského vápence najdeme ve velkém kostele u vítězného oblouku blízko severního bočního oltáře. Na dvanáctiboké kalichové kupě člení jednotlivé fasety vpadlá obdélná pole s motivem jeptišky. Pouze jedno, dvanácté pole zdobí reliéf nahého Ježíška sedícího na polštářku. Malý Spasitel bez svatozáře drží v levé ruce jablko a v pravé začátek prázdné nápisové pásky.²⁸⁸⁾ Grafické listy z let 1480–1490 s vyobrazením Ježíška ve stejné pozici sloužily jako přání k Novému roku, jehož text byl uveden právě na nápisové pásce. První leden byl v církevním kalendáři svátkem Obřezání a rovněž připomínkou křtu Páně. Obřezání se zároveň chápalo jako znamení očištění dětí od dědičného hříchu stejně jako křest, proto zde byl k výzdobě křestní nádoby užit na první pohled netradiční novoroční motiv.²⁸⁹⁾ Nejen výzdo-

Obr. 126: Novoroční přání se sedícím Ježíškem, který drží stehlíka (1480–1490), dřevorez sign. „michel“ (F. Kobler, o. c. v pozn. 9).

288) F. Mareš – J. Sedláček, o. c. v pozn. 20, s. 145, 148.

289) F. Kobler, o. c. v pozn. 9, s. 81–84; Roman Lavička, *Osudy kájovských kostelů ve středověku*, in: Jiří Havlice – Robert Šimůnek – Roman Lavička – Petr Pavelec – Zdena Paloušová – Zdeňka Prokopová – Semecká Libuše, *750 let Kájova*. České Budějovice 2013, s. 93–131, zde s. 109, 127–128.

Obr. 127: Kájov, kostel Panny Marie, křtitelnice – detail reliéfu sedícího Ježíška s jablkem a nápisovou páskou, stav 2018.

Obr. 128: Sedící Ježíšek s jablkem (kolem 1480), dřevorez (F. Kobler, o. c. v pozn. 9).

ba, ale i nezvyklý tvar kájovské křtitelnice ukazuje na její původ v sousedním Horním nebo Dolním Rakousku, kde bychom našli desítky podobných exemplářů, většinou však s projmutými boky. Nejblíže srovnatelný příkladem je křtitelnice v kostele sv. Kateřiny v hornorakouském Freistadtu, která byla vytesána z adnetského vápence roku 1478.²⁹⁰⁾ Kájovskou křtitelnici nechal pořídit někdy v letech 1490–1500 nepochybně tehdejší farář Michael Pils († 1503), který stál nejen za výstavbou většího poutního kostela Panny Marie (1471–1485), ale i jeho vybavením. Ze stejného materiálu byla nad hlavním vstupem vytesána ztracená nápisová deska o výstavbě kostela, a pamětní kámen z roku 1488, dnes zazděný v nice okna za hlavním oltářem kaple Smrti Panny Marie.²⁹¹⁾ Farář si nechal rovněž z červeného vápence zhotovit nedochovaný figurální náhrobek, pod kterým spočinul na čestném místě uprostřed kněžiště, před hlavním oltářem a před zraky Panny Marie.²⁹²⁾

Jindřichův Hradec (JH), kostel Nanebevzetí Panny Marie – město, páni z Hradce (dat. 1525)

Na výše zmíněné křtitelnici²⁹³⁾ (v. 116 cm, Ø 95 cm) zjišťujeme mimo donátorských erbů jinak velmi vzácnou figurální výzdobu v podobě vyobrazení světců. Ústředním motivem je *polopostava Panny Marie*, která drží na levé ruce *nahého Ježíška*. Shledáváme zde variantu něžně milující matky, k níž se Kristus tiskne tváří a objímá ji ru-

Obr. 129: Jindřichův Hradec, kostel Nanebevzetí Panny Marie, křtitelnice – reliéf klečícího anděla se svíčkou a zvonkem, stav 2020.

290) R. Christiner, o. c. v pozn. 10, Band 2 – Fresitadt (OÖ), obr. 343.

291) F. Mareš – J. Sedláček, o. c. v pozn. 20, s. 118.

292) Tamtéž, s. 118–119.

293) J. Novák, o. c. v pozn. 278, s. 232, 233.

kama.²⁹⁴⁾ V polích po stranách uvedeného výjevu nalézáme postavy *klečících andělů*, ti svírají v ruce svíčku a obracejí se v adoraci k obrazu matky se synem. Anděl na levé straně navíc drží zvoneček. Pak přichází na každé straně ob jedno pole vyplněné šlechtickým erbem polo-postavy apoštolů – na východní straně *sv. Jan evangelista s kalichem* a na opačné straně *sv. Tomáš s kopím*, kterého doprovází ještě jedno erbovní pole. Zbylé dvě strany křestní nádrže jsou dnes nepřístupné.

Křtitelnice z roku 1525 je v konstrukci ještě pozdně gotická práce pokrytá renesančním dekorem ve formě akanťových listů a puklic. Zatímco znakové štíty a klečící andělé mají již renesanční tvarosloví, Pana Maria s Ježíškem a polo-postavy apoštolů se ještě drží zejména v traktování draperie pozdně středověkých předloh.

Zoomorfní a vegetabilní výzdoba

Ve studovaném regionu se podařilo nalézt pouze dvě křtitelnice se zcela ojedinělou zoomorfní výzdobou, jejíž význam nám prozatím uniká.

Zdíkovec (PT), kostel sv. Petra a Pavla (1. čtvrtina 15. století)

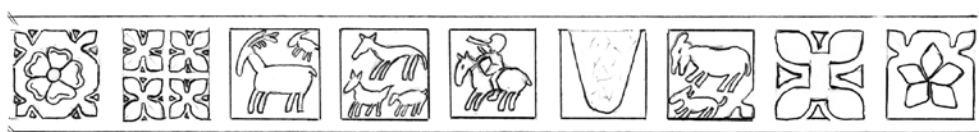
Křtitelnice (v. 74 cm, Ø 76 cm) z dioritu patří do nevelké skupiny křestních nádob, které měly vytesán z vnějšku

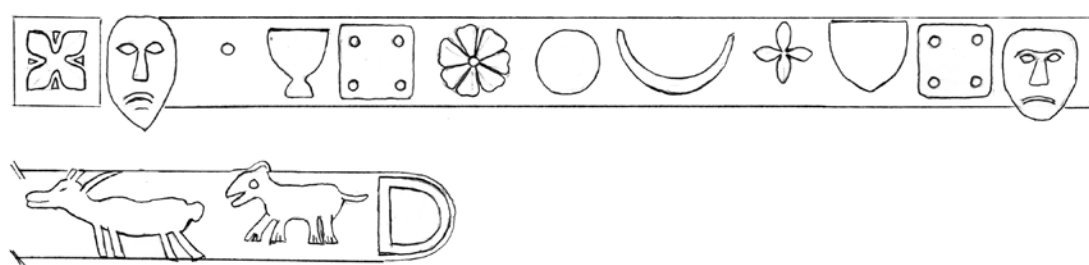
Obr. 130: Jindřichův Hradec, kostel Nanebevzetí Panny Marie, křtitelnice – reliéf Panny Marie s Ježíškem, po stranách klečící andělé se svíčkami, stav 2020.

plastický svícen na paškál v podobě vystupující konzoly. Na válcové kupě je po obvodu mimo uraženou svícnovou konzolu vytesáno osm obdélných polí s reliéfní výzdobou – *pětistá růže v kružbovém rámu*, *kružbová výplň se čtyřmi čtyřlísty*, *dvojice zvířat s paroží* (jelen?), *trojice zvířat* (kůň), *muž na koni troubí na roh* (lovec?), následuje *odsekaná konzola na svícen*, dále *dvojice zvířat* (kráva?), *kružbový čtyřlíst a pětistá květina v kružbovém rámu*. Mimo dvou polí inspirovaných kružbovými motivy a dvou vyplněných stylizovaným květem zde nacházíme čtyři výjevy se zvířaty. V jednom bychom mohli spatřovat lovce, který troubí na roh, ve zbývajících pak lesní a hospodářská zvířata – jelen, kůň a kráva?

1.

2.

Obr. 131: Křtitelnice, znaková výzdoba III. – 1. Zdíkovec, kostel sv. Petra a Pavla; 2. Paračov, kostel sv. Petra a Pavla.

294) Jan Royt, Zahrada Mariánská. Mariánská úcta ve výtvarném umění od středověku do 20. století. Kašperské Hory 2000, s. 21.

Obr. 132: Zdíkovec (okres Prachatice), kostel sv. Petra a Pavla, křtitelnice v lodi, stav 2019.

Obr. 133: Paračov (okres Strakonice), kostel sv. Petra a Pavla, křtitelnice v lodi, stav 2019.

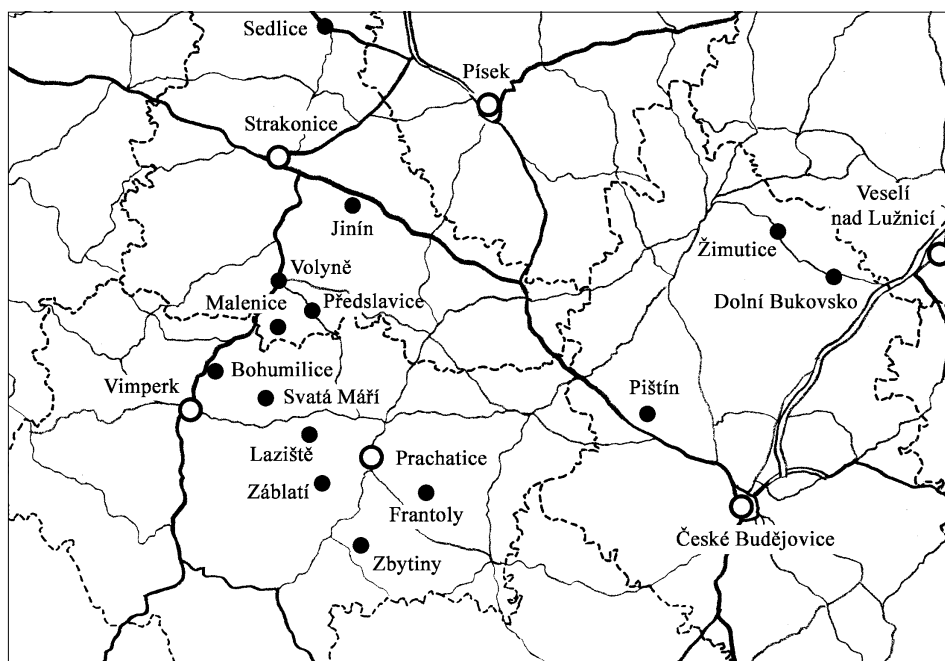
Paračov (ST), kostel sv. Petra a Pavla (1. čtvrtina 15. století)

Kalichovitá křtitelnice (v. 66 cm, Ø 88 cm) má na horním okraji po obvodu pás vyplněný řadou reliéfních symbolů – kružba, maskaron, vypuklý bod, kalich, reliéfní čtverec s kruhy v rozích, sedmilistá květina, kruhový terč, půlměsíc, čtyřlíst, prázdný štítek, reliéfní čtverec s kruhy v rozích, maskaron, zvíře s rohy, zvíře bez rohů a písmeno (?) D.

Identifikaci popsaných symbolů, respektive vyobrazení zvířat brání nejen hrubé zpracování reliéfů, ale i navíc ztracený kontext, který je bez písemných pramenů zřejmě blíže neuchopitelný.

Zdrobnělá architektura – kružbové motivy, diamantování, tordování

Na skupině křtelnic a s nimi souvisejících křepenek původem z konce 14. století nalezneme užito jako zdobný motiv reliéfní zpracování kružbových motivů v dvou a trojdiálních oken s lomeným záklekem, obvykle v každém poli s odlišným motivem. Jedná se o zdrobnělou citaci výplní kružbových oken, která tou dobou vznikala na stavbách budovaných kostelů nejen na jihu Čech. Motivy, které se šířily a přenášely formou kreseb ve skicářích a nákresech putujících kameníků – Žimutice (CB), Dolní Bukovsko (CB), Malenice (ST) křepenka a křtitelnice (dnes muzeum ve Volyni), Volyně (ST), Laziště (PT), Stráž nad Nežárkou (JH), Bohumilice (PT), Frantoly (PT), Zbytiny (PT) nebo Záblatí (PT) a patří sem i křepenka z Pištína (CB). V případě pozdně středověkých křtelnic se objevuje motiv stáčení většinou na nohách křtelnic – Střížov (CB), Štěpánovice (CB), Velešín (CK), nebo prvek diamantování obvyklý na portálech a typický pro sklípkové klenby přelomu 15. a 16. století – Horní Stropnice (CB), Štěpánovice (CB).

Mapa 6: Válcové a polygonální křtelnice nebo křepenky, k jejichž výzdobě byly použity kružbové motivy.

Draperie

Součástí vybavení středověkých kostelů byly rovněž textilie, jak na oltářích, tak při výzdobě interiéru. Z našeho prostředí máme jejich existenci a užití doloženo prakticky jen ve zbytcích nástěnných maleb, které zachycují nepochybně ob-

Obr. 134: Volyně (okres Strakonice), kostel Všechných svatých, křtílnice v kněžišti zdobená kružbovými motivy, stav 2018.

Obr. 136: Malenice (okres Strakonice), kostel sv. Jakuba většího, dnes Městské muzeum ve Volyni (ST), křtílnice zdobená kružbovými motivy, stav 2020.

Obr. 135: Volyně, kostel Všechných svatých, křtílnice – detail reliéfní kružby, stav 2018.

Obr. 137: Malenice, kostel sv. Jakuba většího, dnes Městské muzeum ve Volyni, křtílnice – detail reliéfní kružby, stav 2020.

vyklé užití látky nařasené a zavěšené na skobách zejména v kněžišti.²⁹⁵⁾ Naprosto ojedinělý doklad užití textilu v liturgické praxi během středověku představuje křtílnice (v. 86 cm, Ø 86 cm) v kostele v *Blanici* (ST). Ta byla integrální částí sloupu plánovaného a zřejmě nedokončeného centrálního zaklenutí, které vznikalo současně s přestav-

295) Roman Lavička, Středověké umění mezi iluzí a realitou, in: E. Doležalová – P. Sommer edd., Středověký kaleidoskop pro muže s hůlkou. Praha 2016, s. 377–394, zde s. 377–378.

bou nedalekého kostela v Bavorově v letech 1369–1389. Na povrchu kupy je vytesán stylizovaný nařasený látkový záves s výraznou meandrovou linií při spodním okraji, který by se mohl zdát starší prací. V bývalé márnici na severní straně lodi se však zachovaly ještě dva kamenné bubny plánovaného válcového sloupu, z nichž jeden nese torzo baldachýnu se zbytkem drobného vimperku na boku. Jeho podoba vychází především z tvarosloví tympanonu přeneseného záklenku portálu sakristie v jižní stěně kněžiště

Obr. 138: Blanice, kostel sv. Jiljí, křtitelnice – detail iluzivní draperie vytesané po obvodu kupy, stav 2014.

Obr. 139: Blanice (okres Strakonice), kostel sv. Jiljí, křtitelnice jako součást plánované klenební podpory v lodi, stav 2014.

kostela v Bavorově. Tento náález potvrzuje, že sloup, a tedy i křtitelnice v Blanici vznikaly současně s výstavbou kostela v Bavorově v poslední čtvrtině 14. století. Na blanicke křtitelnici tak nepochybně shledáváme doklad běžné praxe, kdy byla především tvarově jednoduchá nádoba pro příležitost křestního obřadu ozdobena látkou.²⁹⁶⁾

296) Tamtéž, s. 379.

Imitace dřevěné konstrukce

Při snaze o základní utřídění fondu zachovaných středověkých křtiteľnic zároveň nacházíme řadu exemplářů, které nelze alespoň v této fázi výzkumu dost dobře zařadit do zjištěných skupin a podskupin. I zde se projevuje nepředstavitelný rozsah imaginace v umění a tvorbě středověku.

Za všechny uvedme alespoň příklad z kostela v Nedvědicích (TA) na dohled od Soběslavi, kde v sakristii nalézáme křtitelnici (v. 85 cm, Ø 75 cm) se soudkovitou kupou a stejně pojatou nohou, navzájem oddělenými vodorovně běžícím válcovým profilem. Celý povrch křestní nádoby člení v pravidelném rozestupu svislá plastická, ale přesto velmi subtilní žebra. Celek působí, jako by se provádějící kameník inspiroval dřevěným soudkem složeným

z prken, která jsou stažena obručí. Snad se tu setkáváme ze situací, kdy si středověcí malíři při úkolu zobrazit křtitelnici vzali za vzor liturgický kalich, není tedy vyloučeno, že zde kameník prostě jen převedl běžně známou a užívanou nádobu stejného účelu – dřevěný soudek na vodu, do podoby kamene.

Obr. 140: Nedvědice (okres Tábor), kostel sv. Mikuláše, křtitelnice v sakristii inspirovaná dřevěným soudkem, stav 2011.

ZÁVĚR

I když středověké kamenné křtitelnice patří k nezbytnému vybavení každého farního kostela již několik století, a mnozí z nás díky nim vstoupili na křesťanskou cestu ke spáse, přesto stojí, a to někdy doslova, stranou našeho zájmu i studia dějin umění. Příčin současného stavu je hned několik. Někdy prosté předměty základních geometrických tvarů, často neúplné nebo s řadou šrámů spočívají občas jakoby skryté v podvěží, pod kruchtou nebo v sakristii. Jelikož se křtitelnice nepoužívají často, obvykle jen několikrát do roka, nebývá na ně soustředěna hlavní pozornost během pravidelných bohoslužeb tak, jako např. u pohledově exponovaných sanktuářů nebo tabernáklů na hlavním oltáři.

Právě tvarová prostota a absence výzdoby u většiny křtitelnic vedla k tomu, že se dosud prakticky nalézají mimo větší a soustřednou pozornost historiků umění. Další překážkou je vedle absence písemných pramenů a složitého přístupu do interiéru kostelů rovněž velmi jednoduchá, nebo mnohdy chybějící soupisová evidence, která by napomáhala k jejich vyhledávání a studiu. Hlubší poznání je tak vždy podmíněno časově náročným průzkumem v terénu, který zahrnuje nejen identifikaci zachovaných artefaktů, ale i jejich základní evidenci. V případě této studie bylo zjištěno a dokumentováno během dvaceti let více jak sto středověkých kamenných křtitelnic v jižních a jihozápadních Čechách, ale tento počet není jistě konečný. Teprve takovýto soubor však dovoluje rozpoznat a definovat příbuzné skupiny z hlediska tvarosloví, členění, nebo výzdoby a vyvodit obecnější závěry.

I když je sledovaná oblast vymezena pomocí moderních hranic, ve středověku velkou většinu tohoto území ovládal rod Rožmberků, jehož přičiněním došlo k velkém rozvoji celé oblasti i z hlediska výtvarného umění a architektury, jehož nepřehlédnutelným pozůstatkem je řada středověkých kostelů se specifickou a v regionu častou dvoulodní dispozicí. Není proto divu, že se na jihu a jihozápadě Čech zachovalo několik desítek kamenných křtitelnic převážně z přelomu 14. a 15. století. V rozpoznaném fondu je nápadné minimum starších, tedy raně středověkých nebo přímo románských exemplářů a rovněž jen několik kusů křestních nádob původem z konce středověku, tedy přelomu 15. a 16. století.

Důvodem, proč zde převládají křtitelnice svým původem z druhé poloviny 14. a počátku 15. století, je více. V roce 1344 byla Praha povýšena na sídlo samostatného a nezávislého arcibiskupství a jeho první představitel arcibiskup Arnošt z Pardubic († 1364) reorganizoval církevní správu v celé arcidiecézi. V roce 1349 se konal v Praze první církevní sněm, který na závěr přijal soubor nařízení ve funkci zákoníku pod název synodální statuta. Zde byl především určen správný způsob křestního obřadu včetně závazné slovní formulace. V dalším odstavci se objevila povinnost zabezpečit svátosti včetně svěcené vody proti zneužití k pověrečným účelům se stanovením trestu v případě jejího nedodržení.

Nejen reforma církevní správy, ale i hospodářský vzestup vedly v druhé polovině 14. století k rekonstrukci a výstavbě kostelů, které byly opatřovány novým vybavením. Důsledkem boje proti latentně přežívající pověrečnosti a lidovým čarodějným praktikám se stalo zřizování kamenných zamřížovaných, a především uzamykatelných

schránek na Nejsvětější Svátost – sanktuářů. Ty měly obvykle podobu hranolové, do zdi vložené niky s trojúhelným tympanonem nabízejícím prostor pro tematicky související sochařskou nebo malířskou výzdobu později rozváděnou na okolní stěnu. V případě křestních nádob zřejmě došlo k vyřazení starších exemplářů, které mohly být v menších a hospodářsky slabších farnostech ještě zhotoveny ze dřeva. Na jejich místo byly zhotovovány většinou nákladem patronů s podacím právem nové kamenné křtitelnice někdy s dekorativní, ale často i se znakovou výzdobou. Kvůli požadovanému zabezpečení svěcené vody proti zneužití byly nádrže opatřovány většinou dřevěnými, dnes již nedochovanými víky. Ta se upevňovala a zamykala na horním okraji za dvě kovová oka, která jsou dnes jediným viditelným pozůstatkem ve své době nezbytného zabezpečení. Mnohdy však místo nich nalézáme jen v různé míře poškozená, či odlomená místa v protilehlé poloze a někdy také drážku pro lepší a pevnější osazení ochranného krytu.

Jelikož křest představuje první a nejdůležitější svátost a podmiňuje udělení všech ostatních včetně Nejsvětější svátosti, byl a stále je tento iniciační obřad v životě křesťana velmi důležitý a s ním i všechny náležitosti. Poptávka po nových a reprezentativních křtitelnicích byla nepochybně z části důsledkem celkové reformy církve. Jejich velikost a výzdoba závisela nejen na finančních možnostech donátora, ale poskytovala mu rovněž prostor pro reprezentaci v rámci farnosti a svého patronátního práva. Zatímco erbovní výzdoba prozrazuje světského donátora, řada znaků s christologickým či mariánským kontextem dokládá účast duchovního při stanovování koncepce výzdoby. Vrchol v množství pořizovaných křestních nádob spadá na jihu a jihozápadě Čech do období přelomu 14. a 15. století, neboť tehdy se přestavovala nebo dokončovala řada kostelů a bylo je potřeba vybavit rovněž křtitelnicemi. Vzhledem k doporučenému materiálu – kameni, rozvoji kamenického řemesla a velikosti křestních nádob se jevílo jako logické jejich zhotovení z materiálu používaného běžně na stavby kostelů, protože starší, někde snad ještě dřevěné varianty už dosluhovaly a technologie kovolijického řemesla v regionu nebyla dosud na patřičné úrovni, jakou zaznamenáváme na konci středověku v souvislosti s rozvojem odlévání velkých zvonů. Útlum, respektive pokles počtu nových křtitelnic pozorujeme s nástupem husitství nepochybně kvůli postoji nového náboženského hnutí k průběhu a podobě křestního obřadu. Ten měl být co nejjednodušší, mohl se odehrát i mimo kostel, tedy bez nutnosti křestní nádoby jen za pomoci čisté vody. Z dobových pramenů vyplývá, že radikální křídlo husitů podněcovalo ničení křtitelnic, nebo vedlo alespoň k jejich znesvěcení vykonáním velké potřeby. Počet zachovaných středověkých artefaktů na jihu Čech však dokládá, že se zřejmě jednalo o ojedinělé excesy, a dodnes se nám tak zachovala většina křtitelnic z předhusitského období. Na konci středověku, kdy nastupuje v souvislosti s hospodářským oživením nová vlna výstavby či rekonstrukce kostelů, však zjišťujeme již jen málo nových křtitelnic. Jejich počet a forma z období vrcholného středověku zřejmě saturovala potřebu tohoto typu vybavení a v řadě kostelů tak nebyl ani po rekonstrukci důvod pořizovat novou. První kovové křtitelnice zprvu v podobě obrácených zvonů zaznamenáváme na jihu Čech až na přelomu 15. a 16. století v souvislosti s rozvojem kovolijec-

kého řemesla, které dosáhlo vrcholu převážně v 16. století, ale již v renesančních formách.

Na základě studia a srovnání více jak stovky zachovaných exemplářů na jihu Čech lze stanovit několik obecných závěrů. Pro středověké kamenné křtitelnice byl vzhledem k účelu, tedy nádoby na tekutinu zvolena zvětšená forma liturgického kalichu s jeho klasickým členěním na obvyklé části – nohu, ořech a kupu, přičemž v naprosté většině došlo k redukci nebo úplnému vypuštění ořechu, jinak nodu, neboť postrádal praktickou funkci jako v případě lepšího uchopení a držení kalichu. Nevelkou, avšak významnou skupinu představují křtitelnice, jejichž integrální součástí je navíc kamenná konzola na boku kupy jako náhrada za samostatný svícen pro paškál.

Velká část křtitelnic je vytesána jako sestava válcových modulů různé velikosti, druhou skupinu představují polygonální křestní nádoby obvykle s osmi fazetami na povrchu kupy. Vyskytují se však exempláře s vyšším i lichým počtem fazet, který dosahuje nejvýše dvojnásobku základního členění, tedy 16 stran. Nádrže křtitelnic mohou být i sférické nebo výsledkem kombinace obou typů se sférickou spodní částí. Řada středověkých artefaktů dnes postrádá nohu nebo byla po vyřazení z užívání přesunuta pod kruchtu, do předsíně, případně zazděna jako kroupenka vedle vchodu. Velká představivost a nápaditost středověkých umělců i řemeslníků však mnohdy znamená, že snaha o typologické rozřazení je a bude vždy omezená, prostě proto, že některé exempláře zůstanou svým tvarem či podobou navždy originální a nesrovnatelné.

Početný soubor křtitelnic má kupu zdobenou znakovými štítky, které jsou buď prázdné, nebo s reliéfními figurami a v naprosté většině bývají chápány jako šlechtické erby dnes neznámých rodů. Systematická dokumentace však prokázala, že skupina symbolů – růže, hvězda, půlměsíc, lilie, vinné listy a písmeno M vyskytující se na různých typech křtitelnic a v odlišných lokalitách nesou mariologický a christologický význam podtrhující důležitost křtu. Mezi znaky lze samozřejmě identifikovat i šlechtické erby, které poukazují na donátory z řad urozených osob, patronů kostela. Není však výjimkou, že při koncepci výzdoby došlo ke kombinaci šlechtických erbů a křestních znaků na jednom exempláři. Zjišťujeme také příklady zdobené architektonickými motivy, převážně kružbovými obrazci inspirovanými stavbami soudobých kostelů. Velmi vzácným námětem je pak figurální výzdoba zobrazující vybrané světce (Kájov, Jindřichův Hradec) a ve třech případech (Paračov, Zdíkovce a Chrástany) byly užity k výzdobě zvířecí motivy, jejichž význam nám dosud uniká.

Jen minimum (ve sledované oblasti pouze tři) ze zachovaných artefaktů má exaktně určenou dobu vzniku, a to až z období konce středověku. Některá díla lze rámcově datovat podle charakteru dekorativní výzdoby nebo identifikovaných erbů, ale v řadě případů nám kvůli jednoduchosti základních tvarů nezbyvá než velmi neurčité časové zařazení jen v rámci jednotlivých století. Zatímco v několika případech se podařilo určením heraldické výzdoby přesvědčivě identifikovat donátory z řad drobné šlechty, případně velkých rodů, jakými byli páni z Hradce a Rožmberka nebo představitelé johanitského řádu, ohledně jejich skutečných tvůrců, tedy kameníků nemáme žádné konkrétní zprávy. Na rozdíl od soudobých architektonických

prvků se nepodařilo na křtitelnicích nalézt kamenické značky, které by blíže, byť stále anonymně identifikovaly jejich autory. Jen na základě formálních souvislostí lze prokázat, že několik křestních nádob vzniklo v souvislosti s výstavbou některého z kostelů, např. v Bavorově na Strakonicku nebo v Dolním Dvořišti na Českokrumlovsku a k jejich zhotovení byl v naprosté většině použit místně dostupný druh kamene. Velké oblíbenosti se těšil zejména prachatický diorit, který se ve velkém používal na stavbách kostelů a transportoval ve formě bloků nebo hotových stavebních prvků na vzdálenosti několika desítek kilometrů. Značná část křestních nádob je však zhotovena z místního druhu žuly nebo pískovce. Pouze dva identifikované exempláře (Kájov, Jindřichův Hradec) byly vytesány adnetského vápence charakteristické červené barvy. Ten se k nám v pozdním středověku dovážel z lomů v okolí Salzburgu jako luxusní materiál především na zhotovení náhrobků významných šlechticů nebo opatů, později i kněží a movitých měšťanů. Zachované stopy dokládají, že většina ostatních křtitelnic byla velmi pravděpodobně opatřena polychromií ve formě vápenného nátěru, případně s malovanými znaky na dnes prázdných štítcích. Prakticky všechny křestní nádoby, stejně jako ostatní středověké kamenné artefakty prošly v 19. až 20. století razantním očištěním v rámci puristického hnutí s cílem navrátit středověku jeho domnělou původní reznou podobu.

Nakolik je soubor křtitelnic zachovaných na jihu a jihozápadě Čech výjimečným nebo naopak standardním projevem řešení této potřeby ve středověku v rámci Českého království, nelze zodpovědět prostě proto, že nemáme k dispozici srovnatelnou dokumentaci z jiných regionů. Výsledky předložené studie bude jistě možné a nadále potřebné doplňovat o nově identifikované exempláře, nebo o zjištěná fakta a bude jistě přínosné i korigování, případně zpřesnění atribuce erbů šlechtickým donátorům. Základem dalšího poznání však stále zůstává terénní výzkum a dokumentace, která je pro nás díky moderním informačním technologiím a digitální fotografii mnohem snazší než pro generace předchozích badatelů.²⁹⁷⁾

Tato studie vznikla v rámci dílčího cíle „Tematické průzkumy památek“ financované z institucionální podpory Ministerstva kultury na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace (IP DKRVO).

Tato studie využila databázi Czech Medieval Sources online, kterou poskytuje výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ (<https://lindat.cz>) podporovaná MŠMT ČR (projekt č. LM2018101)

PHDR. ROMAN LAVIČKA, PH.D. – NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV, ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVNÍŠTĚ V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH, SENOVÁŽNÉ NÁM. 6, ČESKÉ BUDĚJOVICE
LAVICKA.ROMAN@NPU.CZ
ORCID ID: 0000-0002-5978-8715

²⁹⁷⁾ Na závěr je potřeba vyjádřit velké a upřímné poděkování mnoha duchovním správcům, kostelníkům a stavebním technikům Českobudějovické diecéze, kteří mi byli během minulých let velmi nápomocní při vyhledávání a dokumentaci mnohdy zapomenutých křtitelnic a bez jejich přičinění by tato studie sotva vznikla.

PŘÍLOHA

SEZNAM IDENTIFIKOVANÝCH STŘEDOVĚKÝCH KAMENNÝCH
KŘTITELNIC NA JIHU A JIHOZÁPADĚ ČECH**okres České Budějovice**

Bílá Hůrka, kostel sv. Štěpána
 Boršov nad Vltavou, kostel sv. Jakuba Většího
 Čakov, kostel sv. Linhart
 Dolní Bukovsko, kostel Narození Panny Marie
 Doudleby, kostel sv. Vincence
 Horní Stropnice, kostel sv. Mikuláše
 Hosín, kostel sv. Petra a Pavla
 Chrástany, kostel sv. Bartoloměje
 Jílovice, kostel sv. Jakuba Většího – 2x
 Kamenný Újezd, kostel Všechny svatých
 Ledenice, kostel sv. Vavřince
 Modrá Hůrka, kostel Nanebevzetí Panny Marie
 Nákrší, kostel sv. Petra a Pavla
 Purkarec, kostel sv. Jiří
 Rychnov u Nových Hradů, kostel sv. Jiljí
 Sedlec / Libějovice, nový zámek – pův. snad Němčice (PT),
 kostel sv. Mikuláše
 Strýčice, kostel sv. Petra a Pavla
 Střížov, kostel sv. Martina – 2x
 Štěpánovice, kostel Nanebevzetí Panny Marie
 Žimutice, kostel sv. Martina

okres Český Krumlov

Blansko, kostel sv. Jiří
 Černice, kostel sv. Máří Magdaleny – 2x, jedna ztracena
 Dolní Dvořiště, kostel sv. Jiljí – 2x
 Hořice, kostel sv. Kateřiny
 Kájov, kostel Panny Marie – 2x
 Ktiš, kostel sv. Bartoloměje
 Malonty, kostel sv. Bartoloměje
 Polná, kostel sv. Martina
 Přídolí, kostel sv. Vavřince
 Rychnov nad Malší, kostel sv. Ondřeje
 Slavkov, kostel sv. Bartoloměje – 2x
 Soběnov, kostel sv. Mikuláše
 Svěráz, kostel sv. Petra a Pavla
 Velešín, kostel sv. Václava
 Zátoň, kostel sv. Jana Křtitele

okres Jindřichův Hradec

Bílkov, kostel sv. Jana Křtitele
 Český Rudolec, kostel sv. Jana Křtitele
 Číměř, kostel sv. Jiljí
 Horní Pěna, kostel sv. Michaela
 Jindřichův Hradec, kostel Nanebevzetí Panny Marie
 Lidéřovice, kostel sv. Linhart
 Staré Hobzí, kostel Nanebevzetí Panny Marie
 Stráž nad Nežárkou, kostel sv. Petra a Pavla
 Strmilov, náměstí – květináč, pův. kostel sv. Jiljí
 Třeboň, ambit bývalého kláštera augustiniánů

okres Klatovy

Horaždovice, kostel sv. Petra a Pavla
 Strašín, kostel Narození Panny Marie
 Zavlekov, kostel Nejsvětější Trojice

okres Písek

Albrechtice nad Vltavou, kostel sv. Petra a Pavla
 Čížová, kostel sv. Jakuba Většího
 Krč, kostel sv. Václava
 Putim, kostel sv. Vavřince

okres Plzeň – jih

Kasejovice, kostel sv. Jakuba

okres Prachatic

Bohumilice, kostel Nejsvětější Trojice
 Čkyně, kostel sv. Máří Magdaleny
 Dobruška, kostel Zvěstování Panny Marie
 Frantolý, kostel sv. Filipa a Jakuba
 Chroboly, kostel Narození Panny Marie
 Laziště, kostel sv. Mikuláše
 Prachatic, kostel sv. Jakuba Většího
 Strunkovice nad Blaníci, kostel sv. Dominika
 Svata Máří (Láz), kostel sv. Máří Magdaleny
 Vlachovo Březí, kostel Zvěstování Panny Marie
 Záblatí, kostel sv. Jana Křtitele
 Zbytiny, kostel sv. Víta
 Zdikovec, kostel sv. Petra a Pavla

okres Strakonice

Bělčice, kostel sv. Petra a Pavla
 Blanice, kostel sv. Jiljí
 Blatná, kostel Nanebevzetí Panny Marie
 Čestice, kostel sv. Jana Křtitele
 Jinín, kostel Nanebevzetí Panny Marie
 Kocelovice, kostel sv. Bartoloměje, románská kupa?
 Kraselov, kostel sv. Vavřince
 Lnáře, kostel sv. Mikuláše
 Malenice, kostel sv. Jakuba Většího – křtitelnice uložena
 v Městském muzeu ve Volyni
 Paračov, kostel sv. Petra a Pavla
 Paštiky, kostel sv. Jana Křtitele
 Předslavice, kostel sv. Václava
 Radomyšl, kostel sv. Martina
 Řepice, kostel Máří Magdaleny
 Sedlice, kostel sv. Jakuba Většího
 Volenice, kostel sv. Petra a Pavla
 Volyně, kostel Všechny svatých

okres Tábor

Borotín, kostel Nanebevstoupení Páně
 Drahov, kostel Nanebevzetí Panny Marie
 Drákov, kostel sv. Václava

Janov u Mladé Vožice, kostel Všech svatých
 Malšice, kostel Nejsvětější Trojice
 Nedvědice, kostel sv. Mikuláše
 Pohnání, kostel sv. Prokopa
 Rataje u Bechyně, kostel Nejsvětější Trojice
 Skalice, kostel sv. Šimona a Judy
 Sudoměřice u Bechyně, kostel Všech svatých
 Tábor, kostel Proměnění Páně

Gotické cínové křtitelnice

Dačice (JH), kostel sv. Vavřince
 Soběslav (TA), kostel sv. Petra a Pavla

Tábor (TA), kostel Proměnění Páně

Renesanční kamenné křtitelnice

Nové Hradky (CB), nový zámek – kašna v zahradě, renesanční dat. 1594
 Trhové Sviny (CB), kostel Nanebevzetí Panny Marie – renesanční dat. 1569

Dřevěné křtitelnice

Hroby (TA), kostel Nanebevzetí Panny Marie – použit deskový obraz

LITERATURA

- Angermann, N. ed. 1993: Lexikon des Mittelalters VI. Lukasbilder bis Plantagenët. München – Zürich.
- Angermann, N. ed. 1997: Lexikon des Mittelalters VIII. Stadt (Byzantinische Reich) bis Werl. München.
- Anonym 1863: Mistr Jan z Příbrami o životě kněží Táborských, Časopis katolického duchovenstva IV, č. 6, s. 420–450.
- Anonym 1878: Ordinariátní list Budějovické diecése, č. 17, 25. července, České Budějovice, s. 66.
- Anonym 1886: Křestní pověry, Kroměřížské noviny, roč. III, č. 99, 10. prosince, s. 3.
- Anonym 1910: Myslivecké a pytlácké praktiky, Lovecký obzor, roč. XIII, č. 7, 15. června, s. 109.
- Anonym 1914: Neveklovsko. Nešetřnost k historickým památkám, Vltavské proudy I, č. 5, 27. června, s. 5.
- Bautirer, R.-H. ed. 1991: Lexikon des Mittelalters V. Hiera-Mittel bis Lukanien. München.
- Benešová, K. – Kubínová, K. edd. 2007: Emauzy. Benediktinský klášter Na Slovanech v srdci Prahy. Praha.
- Blesík, J. 1948: Z pamětí Libějovic. Libějovice u Netolic.
- Birnbaumová, A. 1941: Horažďovice. Praha.
- Braniš, J. 1900: Soupis památek historických a uměleckých v království Českém VIII. Politický okres česko-budějovický. Praha.
- Braniš, J. 1903: Zakládací listina kostela vítěžického a stavby v ní jmenované, in: Devatenáctá roční zpráva c. k. státní české reálky v Českých Budějovicích za školní rok 1903. České Budějovice, s. 3–20.
- Browe, P. 1967: Die Verehrung der Eucharistie im Mittelalter. Rom. Herder.
- Buchberger, M. ed. 1935: Lexikon für Theologie und Kirche VII. Freiburg im Breisgau.
- Cechner, A. 1921: Soupis památek historických a uměleckých v království Českém XLII. Politický okres kaplický. Praha.
- Corblet, J. 1882: Histoire dogmatique, liturgique et archéologique du sacrement de baptême. Tome second. Paris – Bruxelles.
- Čapek, F. M. 1908: Feuileton. Trocnov, Budějov. XLIV, č. 47, 12. června.
- Čapek, F. M. 1910: Český Krumlov, Studie kult. hist. a slovospytná (Vznik, osazení, pojmenování a děj). České Budějovice.
- Čarek, J. 1985: Městské znaky v českých zemích. Praha.
- Červenka, V. 2006: České převorství johanitů – maltézských rytířů a jejich heraldika, Jihočeský herald, časopis o historii a pomocných vědách historických, č. 2, s. 5–24.
- Dvořáková, V. 1961: Karlštejnské schodiškové cykly. K otázce jejich vzniku a slohového zařazení. Umění IX, č. 2, s. 109–171.
- Erben, K. J. ed. 1868: Výbor z literatury české, díl druhý. Od počátku XV. až do konce XVI. století. Žaloby na husity I – III, sl. 239–252. Praha.
- Fährnrich, V. 1916: Jihočeské křtitelnice, Památky archaeologické a místopisné XXVIII, s. 122–123, s. 158–159.
- Fajt, J. 2006: Od napodobení k novému císařskému stylu, in: J. Fajt ed., Karel IV. císař z boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310–1437. Praha, s. 40–135.
- Fajt, J. 2009: Nürnberg als Kunstzentrum des Heiligen Römischen Reichs. Höfische und städtische Malerei in der Zeit Kaiser Karls IV. 1346–1378. Berlin – München.
- Fibich, O. 2004: Rytíři sv. Jana aneb duše jihočeské krajiny kolem Radomyšle. Písek.
- Forstner, D. 1967: Die Welt der Symbole. Innsbruck – München.
- Gaži, M. – Pánek, J. – Šimůnek, R. edd. 2011: Rožmberkové, rod českých velmožů a jeho cesta dějinami. České Budějovice.
- Gaži, M. – Pavelec, P. edd. 2010: Český Krumlov, Od rezidenčního města k památce kulturního dědictví. České Budějovice.
- Heřmanský, F. – Bláhová, M. – Čapek, J. B. edd. 1979: Husitská kronika, Píseň o vítězství u Domažlic. Praha.
- Hille, J. P. 1928: Staré křtitelnice na Písecku, Otavan, Obrazkový měsíčník pro národní, kulturní a hospodářské zájmy města Písku a kraje Prácheňského XI (XXXXVI), č. 2, 30. listopadu, s. 23.
- Höfler, J. – Rahner, K. edd. 1962: Lexikon für Theologie und Kirche. Siebter Band, Marcellinus bis Paleotti. Freiburg.
- Höfler, J. – Rahner, K. edd. 1964: Lexikon für Theologie und Kirche. Neunter Band, Rom bis Tetzl. Freiburg.
- Horníčková, K. 2010: kat. č. VI/3, Mistr Šimon, Cínová křtitelnice z Tábora, in: K. Horníčková – M. Šroněk edd., Umění české reformace (1380–1620). Praha, s. 192–193.
- Hostaš, K. – Vaněk, F. 1900: Soupis památek historických a uměleckých v království Českém XII. Politický okres sušický. Praha.
- Hradilová, M. 2014: K dějinám knihovny minoritů v Českém Krumlově. Praha.
- Chlíbec, J. 2011: Renesanční sochařství v rožmberském dominiu, in: M. Gaži – J. Pánek – R. Šimůnek edd., Rožmberkové, rod českých velmožů a jeho cesta dějinami. České Budějovice, s. 554–563.
- Chlíbec, J. – Roháček, J. 2000: Šlechtické nekropole doby jagellonské a raného novověku – jejich význam a funkce: Bechyně a Němčice, Zprávy památkové péče 80, č. 2, s. 200–208.
- Christner, R. 1993: Mittelalterliche Taufbecken in Österreich, Eine formalgeschichtliche und ikonographische Untersuchung. Band 1: Text und Katalog, Band 2: Abbildungen. Graz.
- Chvátal, T. 2011: XXVII. 44, Křtitelnice, Jan Konvář (Cantarista) z Nového Města pražského, in: M. Gaži – J. Pánek – R. Šimůnek edd., Rožmberkové, rod českých velmožů a jeho cesta dějinami. České Budějovice, s. 552.
- Kadlec, J. 1949: Dějiny kláštera Svaté Koruny. České Budějovice.
- Kašička, F. – Nechvátal, B. 2014: Hradky, hrádky a tvrze na Strakonicku, Blatensku a Vodňansku. Strakonice.
- Kobler, F. 1999: Der Taufstein von Gollau/Kájov, in: Ostbairische Grenzmarken. Passauer Jahrbuch für Geschichte, Kunst und Volkskunde XLI, Passau, s. 81–84.
- Kořálka, J. 1996: Nálezy ze Sezimova ústí v soukromé sbírce Josefa Pachla z první poloviny 19. století, in: Táborský archiv 7, Tábor, s. 219–232.
- Kovář, D. 2008: Českobudějovicko II. pravý břeh Vltavy. České Budějovice.
- Kroupa, P. – Varhaník, J. – Zavřel, J. 2020: Nález fragmentu kamenné rané gotické křtitelnice v obci Křešín, Průzkumy památek XXVII, č. 2, s. 131–135.
- Křivská, A. 2007: Interiér děkanského kostela sv. Václava ve Světlé nad Sázavou a jeho proměny během uplynulých sedmi století, in: Havlíčkovobrodsko, vlastivědný sborník, sv. 21, Havlíčkův Brod, s. 109–138.
- Kubínová, K. 2012: Emauzský cyklus. Ikonografie středověkých nástěnných maleb v ambitu kláštera Na Slovanech. Praha.
- Kubínová, A. – Lavička, R. 2010: Kameník Michal Rubík a jeho rodina, in: M. Gaži – P. Pavelec, Český Krumlov. Od rezidenčního města k památce kulturního dědictví. České Budějovice, s. 681–690.

- Kühnel, H. ed. 1986: Alltag im Mittelalter. Graz – Wien – Köln.
- Kuthan, J. – Royt, J. 2011: Katedrála sv. Víta, Václava a Vojtěcha. Svatyně českých patronů a králů. Praha.
- Lavička, R. 2013: Pozdně gotické kostely na rožmberském panství. České Budějovice.
- Lavička, R. 2013: Osudy kájovských kostelů ve středověku, in: J. Havlice – R. Šimůnek – R. Lavička – P. Pavelec – Z. Paloušová – Z. Prokopová – S. Libuše, 750 let Kájova. České Budějovice, s. 93–131.
- Lavička, R. 2014: Středověká symbióza kamene, omítky a barvy na jihu Čech, Zprávy památkové péče 74, č. 5, s. 379–392.
- Lavička, R. 2016: Mistr trojlodí kostela v Dolním Dvořišti a architektura 90. let 15. století na rožmberském dominiu, in: Jihočeský sborník historický 85, České Budějovice, s. 30–53.
- Lavička, R. 2016: Středověké umění mezi iluzí a realitou, in: E. Doležalová – P. Sommer edd., Středověký kaleidoskop pro muže s hůlkou. Praha, s. 377–394.
- Lavička, R. 2023: Dvě křtitelnice husitského vojevůdce Jana Žižky, legendy a skutečnost, Památky, Jižní Čechy, v tisku.
- Libal, D. 2001: Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek. Praha.
- Líjka, B. 1993: Radomyšl. Dějiny jihočeského městečka a okolí. Radomyšl.
- Liszka, J. 1995: „Szent képek tisztelte”. Dolgozatok a népi vallásosság köréből. Dunaszerdahely [Dunajská Streda].
- Lurker, M. ed. 1991: Wörterbuch der Symbolik. Stuttgart.
- Mareš, F. – Sedláček, J. 1913: Soupis památek historických a uměleckých v království Českém XXXVIII. Politický okres prachatický. Praha.
- Mareš, F. – Sedláček, J. 1918: Soupis památek historických a uměleckých v království Českém XLI. Politický okres krumlovský. Svazek první: okolí Krumlova. Praha.
- Nechvátal, B. 1997: Heraldika středověké křtitelnice v Radomyšli u Strakonice, Heraldika a genealogie 30, č. 3–4, s. 181–188.
- Nechvátal, B. 1997: Středověká křtitelnice v Radomyšli u Strakonice, Výběr, časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 34, č. 4, s. 253–257.
- Novák, J. 1901: Soupis památek historických a uměleckých v království Českém XIV. Politický okres jindřichovhradecký. Praha.
- Novák, M. 2004: Príspevok k výskumu stredovekých kamenných křtiteľnic na Slovensku, Archaeologia historica 29, č. 1, s. 507–522.
- Nebešský, V. 1852: Dvě satyry (Z první čtvrti XV. století), Časopis českého museum 26, č. 2, s. 75–80.
- Nußbaum, O. 1979: Die Aufbewahrung der Eucharistie. Bonn.
- Oettinger, K. 1949: Das Taufwerk von St. Stephan in Wien. Wien.
- Palacký, F. ed. 1847: Über Formelbücher, zunächst in Bezug auf böhmische Geschichte. Praha.
- Paprocký z Hlohov, B. 1602: Diadochos, id est successio: jinak posloupanost knížat a králův českých, biskupův i arcibiskupův pražských a všech třech stavův slavného Království českého, to jest panského, rytířského a městského krátce sebraná a vydaná. O stavu rytířském. Praha.
- Pavelec, P. 2013: Nástěnné malby v kostele stětí sv. Jana Křtitele v Žumberku jako médium paměti a „Institutio Christianae religionis”, Průzkumy památek XX, č. 1, s. 81–92.
- Paulátová, M. – Ehrlich, M. a kol. 2004: Zahrady a parky jižních Čech. Praha.
- Peška, L. – Svoboda, M. 1999: Příspěvek k problematice pečeti johanitských generálních převorů ve 14. a 15. století, in: Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada C, č. 46, Brno, s. 55–56.
- Pexa, H. 1986: Borovany 1186–1477, in: S. Malík ed., Borovany 1186–1986. Vlastivědný sborník k osmistému výročí prvé zprávy o obci. Borovany, s. 49–64.
- Podlaha, A. 1903: Soupis památek historických a uměleckých. Knihovna kapitulní v Praze. Praha.
- Poche, E. ed. 1977: Umělecké památky Čech 1 (A–J). Praha.
- Poche, E. ed. 1978: Umělecké památky Čech 2 (K–O). Praha.
- Poche, E. ed. 1982: Umělecké památky Čech 4 (T–Ž). Praha.
- Porák, J. – Kašpar, J. edd. 1980: Ze starých letopisů českých. Praha.
- Reinle, A. 1988: Die Ausstattung deutscher Kirchen im Mittelalter. Darmstadt.
- Royt, J. – Šedivová, H. 1998: Slovník symbolů. Kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii. Praha.
- Royt, J. 2000: Zahrada Mariánská. Mariánská úcta ve výtvarném umění od středověku do 20. století. Kašperské Hory.
- Sedláček, A. 1876: Příběhnice. Otisk z „Českého Jihu“ (Týdeník pro poučení a zábavu, pro potřeby obecné a společenské). Tábor.
- Sedláček, A. 1884: Hrad, zámky a tvrze království Českého III. Budějovsko. Praha.
- Sedláček, A. 1890: Hrad, zámky a tvrze království Českého VII. Písecko. Praha.
- Sedláček, A. 1893: Hrad, zámky a tvrze království Českého IX. Domažlicko a Klatovsko. Praha.
- Sedláček, A. 1897: Hrad, zámky a tvrze království Českého XI. Prachensko. Praha.
- Sedláček, A. 1909: Místopisný slovník historický království Českého. Praha.
- Sedláček, A. 1925: Českomoravská heraldika. Část zvláštní. Praha.
- Sedláček, A. 1925: Českomoravská heraldika. II. část zvláštní. Praha.
- Sedláček, A. 2002: Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty. Svazek 2. Praha (V. Růžek ed.).
- Sedláček, A. 2002: Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty. Svazek 3. Praha (V. Růžek ed.).
- Schlegel, S. 2012: Mittelalterliche Taufgefäße. Funktion und Ausstattung. Köln.
- Schmidt, G. – Unterkircher, F. edd. 1967: Krumauer Bildercodex. Österreichische Nationalbibliothek Codex 370. Facsimile-Band, Textband zu der Facsimile-Ausgabe. Graz.
- Schulin, B. 2022: Taufbecken in Deutschland. Form und Ikonographie. Münster.
- Skopec, J. 2022: Vybrané části středověkého zařízení a vybavení, in: J. Skopec ed., Středověké kostely v okrese Louny. Ústí nad Labem, s. 155–163.
- Skřivánek, F. 1998: Rytíři sv. Jana Jerusálémského u nás. Praha.
- Soukup, J. 1910: Soupis památek historických a uměleckých v království Českém XXXIII. Politický okres písecký. Praha.
- Srovnal, F. 2021: Nástěnné malby s legendou o sv. Eligiovi v norimberské kapli sv. Mořice, Umění LXIX, č. 3, s. 298–309.
- Staročeský slovník, [seš.] 1–26. Praha: Academia 1968–2008.
- Šimůnek, R. – Lavička, R. 2011: Páni z Rožmberka 1250–1520. Jižní Čechy ve středověku. České Budějovice.
- Šturm, L. 2008: Chrám svatého Mikuláše ve Znojme. Brno.
- Tecl, R. 2001: Církevní správa a náboženské poměry v Táboře během druhé poloviny 15. a na počátku 16. století s edicí účtu tábořských kostelníků z let 1509–1510, in: Tábořský archiv 10, Tábor, s. 213–279.
- Teplý, F. 1927: Dějiny města Jindřichova Hradce. Část všeobecná, díl 1., sv. 2: Dějiny města za vlády panů z Hradce linie Telecké (1453–1604). Jindřichův Hradec.
- Tiray, J. 1926: Vlastivěda Moravská, II. Místopis. Slavonický okres. Brno.
- Trajer, J. 1862: Historisch-statistische Beschreibung der Diöcese Budweis. Budweis.
- Vacek, F. 1902: heslo: Paškál, in: Ottův slovník naučný. Devatenáctý díl. Praha.
- Vaněk, F. – Hostaš, K. 1899: Soupis památek historických a uměleckých v království Českém VII. Politický okres klatovský. Praha.
- Vašek, V. 1941: Historie kraje lišovského. Praha.
- Vizner, J. – Šmerák, V. – Kibic, K. – Němeček, J. – Jiroušek, J. 2018: Vysoký Újezd u Netvořic a okolí: unikátní fotografie kostela Narození Panny Marie, zaniklá ves Honojedy, středověká tvrzíště, vrch Holý a Keltové. Krňany.
- Všetecková, Z. 2006: Schodištní cykly na Karlštejně – Legenda sv. Ludmily, Průzkumy památek XIII – Příloha: Schodištní cykly Velké věže hradu Karlštejna, s. 37–49, obrazová příloha 193–203.
- Walch, K. – Zech, W. 1988: Ein Taufstock von 1505, in: Jahrbuch der bayerischen Denkmalpflege 42, s. 96–100.

PRAMENY (EDICE)

- AČ XLI: L. Blechová – E. Doležalová – M. Musílek – J. Zachová – D. Polakovič – T. Vísí, Prameny k dějinám Židů v Čechách a na Moravě ve středověku. Od počátku do roku 1347. Archiv český XLI. Praha 2015.
- F. Beneš – K. Beránek edd., Soupis česky psaných listin a listů do roku 1523. Díl I. Originály listin, svazek 1/1, 1378–1471. Praha 1974.
- CIM IV/1: A. Haas ed., Privilegia nekrálovských měst českých z let 1232–1452. Codex iuris municipalis regni Bohemiae IV/1. Praha 1954.
- J. Eršil ed., Monumenta vaticana (Acta summorum pontificum) VI/1. Praha 1980.
- J. Kalousek ed., A. XXVIII. Dodavek ke sbírce dopisův rodu Rosenberského do roku 1526, in: Archiv český XIV, Praha 1895, s. 1–323.
- A. Ludvík Krejčík ed., Urbář z roku 1378 a účty kláštera Třeboňského z let 1367–1407. Praha 1949.
- LC I/1: F. Antonín Tíngl ed., Liber primus confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensis per archidioecesim nunc prima vice typus

- editus. Inchoans ab anno 1354 usque 1362. Tomus primus. Pragae 1867.
- LC I/2: *J. Emler ed.*, Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensem per archidioecesim. Libri primi pars altera ab anno 1363 usque ad annum 1369. Pragae 1874.
- LC II: *F. Antonín Tingl ed.*, Liber secundus confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensem per archidioecesim nunc prima vice typus editus. Inchoans ab anno 1369 usque 1373. Pragae 1868.
- LC III–IV: *J. Emler ed.*, Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensem per archidioecesim. Liber tertius et quartus ab anno 1373 usque ad annum 1390. Pragae 1879.
- LC V: *F. Antonín Tingl ed.*, Libri quinti confirmationum ad beneficia ecclesiastica per archidioecesim pragenam nunc prima vice in vulgus prolati annus 1390. Pragae 1865.
- LC VI: *J. Emler ed.*, Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensem per archidioecesim. Liber sextus ab anno 1399 usque ad annum 1410. Pragae 1883.
- LC VII: *J. Emler ed.*, Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensem per archidioecesim. Liber septimus ab anno 1410 usque ad annum 1419. Pragae 1886.
- LC VIII–X: *Josef Emler ed.*, Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensem per archidioecesim. Liber octavus, nonus et decimus ab anno 1421 usque ad annum 1436. Pragae 1889.
- LE II: *C. Borový ed.*, Libri erectionum archidioecesis pragensis saeculo XIV et XV. Liber II (1375–1388). Pragae 1878.
- LE IV: *C. Borový ed.*, Libri erectionum archidioecesis pragensis saeculo XIV et XV. Liber IV (1390–1397). Pragae 1883.
- F. Palacký ed.*, Paběrky písemností rozličných z r. 1401–1420, in: Archiv český VI, Praha 1872, s. 5–44.
- M. Pangerl ed.*, Urkundenbuch des ehemaligen Cisterciensstiftes Goldenkron in Böhmen. Wien 1872.
- J. Pelikán ed.*, Rožmberské dluhopisy z let 1457–1481. Praha 1953.
- J. V. Polc – Z. Hledíková edd.*, Pražské synody a koncily předhusitské doby. Praha 2002.
- RBM III: *J. Emler ed.*, Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars III (1311–1333). Pragae 1890.
- RBM VII/1: *B. Mendl – M. Linhartová edd.*, Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, Pars VII, Fasc. 1, 1358–1363, 1358–1359. Praha 1954.
- F. Tadra ed.*, Soudní akta konsistoře pražské. Část I (1373–1379). Praha 1893.
- F. Tadra ed.*, Soudní akta konsistoře pražské. Část II (1380–1387). Praha 1893.
- F. Tadra ed.*, Soudní akta konsistoře pražské. Část III (1392–1393, 1396–1398). Praha 1896.
- F. Tadra ed.*, Soudní akta konsistoře pražské. Část IV (1401–1404). Praha 1898.
- F. Tadra ed.*, Soudní akta konsistoře pražské. Část V (1406–1407). Praha 1899.
- F. Tadra ed.*, Soudní akta konsistoře pražské. Část VII (1420–1424 a Dodatky). Praha 1901.
- V. Vladivoj Tomek ed.*, Registra decimarum papalium. Praha 1873.

PRAMENY (ELEKTRONICKÉ ZDROJE)

- Národní knihovna České republiky (NK ČR), digitální knihovna Manuscriptorium, <https://www.manuscriptorium.com/apps/index.php#-search>.
- Österreichische Nationalbibliothek Wien (ÖNB), Sammlung von Handschriften und alten Drucken (HAN), <http://data.onb.ac.at/rec/AC13949636>
- Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Praha, Elektronický slovník staré češtiny, <http://vokabular.ujc.cas.cz> (verze dat 1. 1. 2022, citován stav ze dne 3. 2. 2023).
- Zentralinstitut für Kunstgeschichte München, Farbdiaarchiv zur Wand- und Deckenmalerei, https://www.zi.fotothek.org/VZ/ort_index/N%C3%BCrnberg/Moritzkapelle [10. 02. 2023]

ARCHIVY

- Archiv Pražského hradu, Archiv metropolitní kapituly, Libri erectionum, sign. X, fol. D 2.
- NA Praha, fond České gubernium – listiny, inv. č. 926.
- SOA Třeboň, fond Cizí rody I, inv. č. 376, sign. z Rožmberka 24/7 b.
- SOA Třeboň, fond Vs. Český Krumlov, sign. I 1 Aa n. 19; sign. I 1 Aa n. 19a.
- SOA Třeboň, fond Vs. Třeboň, sign. IA 3 K n. 29 (nová sign. L 352).
- SOKA České Budějovice, fond MNV Chrástany (1922) 1945–1990 (1991), Pamětní kniha obce Chrástany 1922–1987.
- SOKA České Budějovice, fond Národní škola Chrástany (1768) 1831–1953, Kroniky školy Chrástany 1832–1936.

MITTELALTERLICHE TAUFSSTEINE AUS DEM 14. BIS 16. JAHRHUNDERT IN SÜD- UND SÜDWESTBÖHMEN TYPOLOGIE, FORMENSPRACHE, AUSSCHMÜCKUNG

Mittelalterliche Taufsteine stehen manchmal unberechtigt als schlichte, nicht dekorierte Gegenstände außerhalb des Interesses der Kunsthistoriker und mit Rücksicht zu ihren seltenen Gelegenheiten zur Verwendung oft auch außerhalb des Augenmerks der Gläubigen.

Die Region Süd- und Südwestböhmens ist durch moderne Grenzen definiert, aber im Mittelalter ihre Mehrheit befand sich unter Herrschaft des Geschlechts von Rosenberg, das sich auch um die Blüte der Bau- und bildenden Kunst verdient hatte. Es belegen u. a. die typischen zweischiffigen Hallenkirchen. Es ist somit kein Wunder, dass in dieser Gegend mehrere Zehn Taufsteine vor allem aus der Wende des 14. und 15. Jahrhunderts erhalten sind. Im identifizierten Ensemble ist es auffallend, dass man nur Minimum von älteren, d. h. frühmittelalterlichen oder bereits romanischen Exemplaren und ebenfalls nur selten die aus dem Spätmittelalter, also der Wende des 15. und 16. Jahrhunderts findet.

Im Jahre 1344 wurde Prag zum erzbischöflichen Sitz erklärt und der erste Erzbischof Ernst von Pardubitz († 1364) führte die Kirchenverwaltungsreform durch. In Prag wurde 1349 der erste Kirchentag gehalten, der die Synodalstatuten in Gesetzbuchform gebilligt hat. Außer anderen hat man damals die verbindliche Weise vom Ritus der Taufe bestimmt und die Pflicht das Allerheiligste Sakrament vor einer Misshandlung zu abergläubischen Zwecken zu schützen samt den Strafen im Fall ihrer Verletzung festgesetzt. Nicht nur die Kirchenverwaltungsreform, sondern auch der wirtschaftliche Aufschwung der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts führten zu Rekonstruktionen und Neubauten der Kirchen, die vor allem die Herrschaften mit Patronatsrecht mit neuer Ausstattung samt den Taufbecken gestiftet haben. Um der Sicherung des Weihwassers vor einer Misshandlung wegen wurden die Taufbecken überwiegend mit verschleißbaren Holzdeckeln versehen, nach denen heute höchstens zwei Schmiedeeisenösen zu finden sind.

Die Größe und Ausschmückung der Taufsteine hingen von den Finanzmöglichkeiten des Stifters ab, dem sie aber Raum für seine Repräsentierung durch Wappen und Dekor darboten. Mit Rücksicht zur Entwicklung des Steinmetzhandwerks und der Größe der Taufbecken erschien die Ausführung aus dem gleichen Stein wie der Kirchenbau allein als logisch, denn die älteren Holzvarianten wurden schon allmählich unbrauchbar, und die Metallgusstechnologie noch nicht genug entwickelt wie sie im Spätmittelalter mit der Glockenherstellung war. Einen Rückgang im Beschaffen von neuen Taufsteinen brachte das Hussitentum mit sich, dessen Vorstellung in der einfachsten Weise der Taufe mit reinem Wasser damit nicht einverstanden war. Der radikale Hussitenflügel stiftete das Zerstören der Taufbecken, oder ihre Entheiligung durch Verrichtung der großen Notdurft. Die Zahl der erhaltenen mittelalterlichen Kunstgegenstände in Südböhmen belegt aber, es habe sich um Einzelexzesse gehandelt; man hat heute eine Mehrzahl der vorhussitischen Taufsteine zur Verfügung.

Auf Grund des Studiums von mehr als hundert erhaltenen Werken lassen sich etliche Gemeinschaften ziehen. Für den mittelalterlichen Taufstein wählte man die vergrößerte Form vom liturgischen Kelch mit der gewöhnlichen Gliederung – Fuß, Nodus und Kuppel, wobei der Nodus überwiegend reduziert oder gänzlich ausgelassen wird. Eine kleinere, aber bedeutende Gruppe bilden die Taufsteine, an deren Kuppel-Seite sich eine Konsole als Ersatz des selbständigen Leuchters für die Osterkerze befindet. Manche Taufsteine sind in Gestalt einer Zusammenfügung von zylindrischen Modulen unterschiedlicher Größe, eine andere Gruppe stellen die polygonalen, in der Regel achteckigen Taufsteine dar, deren Seitenzahl bis 16 erreichen möge. Die Becken können auch sphärisch oder als Kombination beider Typen mit dem sphärischen Unterteil gelöst. Eine Menge mittelalterliche Taufsteine entbehrt heute des Fußes oder sie wurden nach Aufhebung unter die Orgelempore, in den Vorraum verschoben, ggf. als Weihwasserbecken neben dem Eingang eingemauert.

Ein bedeutendes Ensemble von Taufsteinen trägt an der Kuppel entweder leere oder mit Relieffiguren versehene Wappenschilder, die oft als Wappen heute unbekannter Adligen verstanden werden. Das

Studium bewies aber, dass die Gruppe der Symbole – Rose, Stern, Halbmond, Lilie, Weinlaub oder Buchstaben „M“ an verschiedenen Taufsteintypen in unterschiedlichen Ortschaften den allgemein liturgischen Inhalt mit mariologischer und christologischer Bedeutung ausdrückt und dadurch die Wichtigkeit der Taufe betont. Man kann unter ihnen natürlich auch die heraldischen Wappen identifizieren, die zu den adeligen Kirchenpatronen zeigen. Es ist aber keine Ausnahme, wenn beim Ausschmückungskonzept die Kombination der Adelswappen und liturgischen Zeichen zustande kam. Man registriert auch Beispiele der Taufsteine mit architektonischen Motiven, überwiegend den Maßwerkkornamenten als Inspiration aus den zeitgenössischen Kirchenbauten. Sehr selten sind figürliche Themen mit ausgewählten Heiligen (Kájov [Gojau, Bez. Český Krumlov-Krumau], Jindřichův Hradec [Neuhaus]), in drei Fällen (Paračov [Bez. Strakonice], Zdikovec [Klein Zdikau, Bez. Prachatic], und Chrástany [Bez. České Budějovice – Budweis]) hat sich der Autor der Tiermotive bedient, deren Bedeutung bislang für uns nicht klar ist. Nur ein Minimum der erhaltenen Werke ist genau datiert (in der erforschten Region nur drei), und zwar erst aus dem ausgehenden Mittelalter (Jahreszahlen 1484, 1515, 1525). Einige Werke lassen sich anhand des Charakters des Dekors oder der identifizierten Wappen grob datieren, aber für eine Menge Beispiele bleibt uns infolge ihrer sehr einfachen Grundformen nur eine äußerst unbestimmte Datierung im Rahmen einzelner Jahrhunderte. Während in etlichen Fällen anhand der heraldischen Ausschmückung es gelungen ist die Stifter aus den Reihen des Kleinadels, bzw. der großen Geschlechter wie die Herren von Neuhaus und von Rosenberg oder die vornehmen Mitglieder des Johanniterordens überzeugend zu identifizieren, im Fall der wirklichen Ausführungen, der Steinmetze, sind keine Nachrichten vorhanden. Im Gegensatz zu den zeitgenössischen architektonischen Gliedern ist es nicht gelungen die Steinmetzzeichen an den Taufsteinen zu finden, die hätten näher, obwohl stets anonym ihre Urheber identifizieren können. Lediglich anhand der formalen Zusammenhänge lässt es sich beweisen, dass einige Taufsteine im Zusammenhang mit dem Aufbau einer bestimmten Kirche, z. B. in Bavorov (Barau, Bez. Strakonice) und in Dolní Dvořiště (Unterhaid, Bez. Český Krumlov) entstanden sind, zu deren Herstellung weit überwiegend die lokal erreichbare Gesteinsart verwendet wurde. Einer großen Beliebtheit erfreute sich der oft an den Bauten vorkommende Prachaticer Diorit, der im Großen an Bauten in Verwendung war und in Form der Steinblöcke oder fertigen Bauglieder auch in die Entfernung von mehreren Zehn Kilometer transportiert wurde. Der erhebliche Anteil der erhaltenen Taufgefäße stammt jedoch aus der lokalen Granit- oder Sandsteinsart. Lediglich zwei Exemplare (Kájov, Jindřichův Hradec) sind aus dem Adneter (Salzburg) Kalkstein der charakteristischen roten Färbung gehauen. Erhaltene Spuren belegen, dass die erhaltenen Taufsteine meist sehr wahrscheinlich mit Polychromie in Gestalt der weißen Kalktünche, bzw. mit gemalten Wappen an heute leeren Schildern überdeckt waren. Wohl alle Taufbecken, gleich wie andere mittelalterliche Steinerzeugnisse wurden im 19. und 20. Jahrhundert im Rahmen der Bewegung des Purismus rasant mit dem Ziel dem Mittelalter seine vermeintliche raue Gestalt zurückzugeben gereinigt.

Inwieweit das Ensemble der Taufsteine Süd- und Südwestböhmens eine Ausnahme oder im Gegensatz Standardscheinung der mittelalterlichen Lösung dieses Bedürfnisses im Rahmen des Königreichs Böhmen darstellt, lässt sich einfach daher nicht beantworten, da uns keine vergleichbare Dokumentation aus anderen Regionen zur Verfügung steht. Es wird bestimmt möglich und erforderlich sein, die Ergebnisse der vorliegenden Studie weiter durch neu identifizierte Exemplare oder festgestellte Fakten zu ergänzen, und bestimmt förderlich wird auch das Korrigieren, bzw. die Präzisierung der Zuschreibung der Wappen an die adeligen Stifter sein. Den Grundsatz der weiteren Erkenntnis bleibt stets die Geländeforschung und -dokumentierung, die dank den modernen Informationstechnologien sowie dem Digitalfoto für die heutige Generation viel einfacher ist als für die vorherigen Forschergenerationen.

ABBILDUNGEN

- Abb. 1: Thomas von Štítné, s. Zit. in Anm. 2 – Illumination vom J. 1376 zum Geleit des Kapitels von der Taufe (© NK ČR [Nationalbibliothek der ČR]).
- Abb. 2: Tábor, Kirche d. hl. Verklärung Christi, Taufstein aus dem 15. Jahrhundert unter der Orgelempore, Zustand 2018 (alle Fotos des Autors, falls nicht anders angegeben).
- Abb. 3: Krč (Bez. Písek), Kirche d. hl. Wenzel, Taufstein unter der Orgelempore, Kuppel, Zustand 2012.
- Abb. 4: Český Rudolec (Böhmisches Rudolitz, Bez. Jindřichův Hradec [Neuhaus]), Kirche d. hl. Johannes d. T., Taufstein, Kuppel, Jahreszahl 1488, Zustand 2019.
- Abb. 5: Štěpánovice (Bez. České Budějovice [Böhm. Budweis]), Maria Himmelfahrtkirche Taufstein, Kuppel, Jahreszahl 1515, umgekehrt gehauen, Aufnahme um 180° gedreht, Zustand 2016.
- Abb. 6: Jindřichův Hradec (Neuhaus), Maria Himmelfahrtkirche, Taufsteinfuß, Jahreszahl 1525, Zustand 2020.
- Abb. 7: Strážov (Driessendorf, Bez. České Budějovice), Kirche d. hl. Martin, der spätmittelalterliche, sog. „Žižka-Taufstein“ in der Kirchenvorhalle, Zustand 2016.
- Abb. 8: Strážov, Kirche d. hl. Martin, spätmittelalterlicher Taufstein im Kirchenschiff, Zustand 2016.
- Abb. 9: Dolní Dvořiště (Unterhaid, Bez. Český Krumlov [Böhm.-Krumau]), Kirche d. hl. Ägidius, spätmittelalterlicher Taufstein in der südlichen Vorhalle, Zustand 2009.
- Abb. 10: Dolní Dvořiště, Kirche d. hl. Ägidius, spätmittelalterlicher Taufstein (1500-1508) im Altarraum mit Wappendekor, Zustand 2005.
- Abb. 11: Kájov (Gojau, Bez. Český Krumlov), kleine Marienod-Kirche, Taufstein im Schiff, Zustand 2018.
- Abb. 12: Kájov, große Marienkirche, Taufstein aus dem Adneter Kalkstein (1490-1500) beim Triumphbogen, Zustand 2018.
- Abb. 13: Liber depictus, ÖNB, Codex 370, fol. 45r – Taufe von Herzog Bořivoj und Herzogin Ludmila mit ihren Untertanen in einem Bottich (G. Schmidt-F. Unterkirchner Hrsg., s. Zit. in Anm. 25).
- Abb. 14: Liber depictus, ÖNB, Codex 370, fol. 92r – hl. Elisabeth badet einen Leprakranken in einem Bottich (G. Schmidt-F. Unterkirchner Hrsg., s. Zit. in Anm. 25).
- Abb. 15: Liber depictus, ÖNB, Codex 370, fol. 35v – hl. Wenzel hat die Kinder aus der Sklaverei erlöst und lässt sie im kelchförmigen Taufstein taufen (G. Schmidt-F. Unterkirchner Hrsg., s. Zit. in Anm. 25).
- Abb. 16: Liber depictus, ÖNB, Codex 370, fol. 107r – ein Weib versucht des Teufels durch Weihwasser loszuwerden (G. Schmidt-F. Unterkirchner Hrsg., s. Zit. in Anm. 25).
- Abb. 17: Bechyně (Bechin, Bez. Tábor), Klosterkirche Maria Himmelfahrt, Grabplatte von Ladislav v. Sternberg († 1521), Adneter Kalkstein, Zustand 2004.
- Abb. 18: Vyšší Brod (Hohenfurth, Bez. Český Krumlov), Abteikirche Maria Himmelfahrt, Grabmal des Abtes Christof Knoll († 1542), Adneter Kalkstein, 1520er Jahre, Zustand 2010.
- Abb. 19: Dačice (Datschitz, Bez. Jindřichův Hradec), Kirche d. hl. Laurentius, Zinn-Taufbecken, gegen 1500, Zustand 2005.
- Abb. 20: Soběslav (Bez. Tábor), Kirche d. hl. Peter und Paul, Zinn-Taufbecken vom Prager Neustädter Zinngießer Jan Konvář, 1501, Zustand 2011.
- Abb. 21: Doudleby (Teindles, Bez. České Budějovice), Kirche d. hl. Laurentius, Taufstein mit Resten der Polychromie unter der Orgelempore, Zustand 2007.
- Abb. 22: Jílovice (Gillowitz, Bez. České Budějovice), Kirche d. hl. Jakob d. Gr., Taufstein, Kuppel – Wappen mit Fünfblattrose, Detail mit Farbigkeitsresten, Zustand 2007.
- Abb. 23: Doudleby, Kirche d. hl. Laurentius, Taufstein – Detail von gemaltem rotweißem Schachbrettmotiv, Zustand 2007.
- Abb. 24: Přídolí (Priethal, Bez. Český Krumlov), Kirche d. hl. Laurentius, Taufsteinkuppel, Schichtenfolge der Farbanstriche an ihrem Teil, Zustand 2007.
- Abb. 25: Libějovice (Bez. Strakonice), Neuschloss, Anfang des 20. Jahrhunderts, Taufstein im Schlossgarten zunächst in Verwendung als Brunnen, später als dekorative Blumenschale (F. Mareš – J. Sedláček, s. Zit. in Anm. 74).
- Abb. 26: Libějovice, Neuschloss, Anfang des 20. Jahrhunderts, Taufstein im Schlossgarten, laut Überlieferung aus der nahen Kirche in Sedlec (stammend Selze, Bez. České Budějovice – F. Mareš – J. Sedláček, s. Zit. in Anm. 74).
- Abb. 27: Jílovice, Kirche d. hl. Jakob d. Gr., Taufsteinkuppel mit zwei Fünfblattrosenwappen als Kreuzfuß vor der Kirche verwendet, Zustand 2007.
- Abb. 28: Jílovice, Kirche d. hl. Jakob d. Gr., Taufsteinkuppel mit zwei Fünfblattrosenwappen als Kreuzfuß vor der Kirche verwendet – Detail, Zustand 2007.
- Abb. 29: Český Rudolec, Kirche d. hl. Johannes d. T., Taufstein im Schiff, 1488, Zustand 2019.
- Abb. 30: Černice (Bez. Český Krumlov), Kirche d. hl. Maria Magdalena, Pfarrhof, heute verschwundene Taufsteinkuppel als Blumentopf, Zustand 2002.
- Abb. 31: Černice (Bez. Český Krumlov), Kirche d. hl. Maria Magdalena, Pfarrhof, heute verschwundene Taufsteinkuppel als Blumentopf, Zustand 2002.
- Abb. 32: Strmilov (Tremles, Bez. Jindřichův Hradec), „Steinvase“ am Marktplatz, wohl Rest vom Taufstein aus der naheliegenden Kirche d. hl. Ägidius, Zustand 2021.
- Abb. 33: Nové Hradý (Gratzen, Bez. České Budějovice), Neues Schloss, Steinbecken aus dem Jahre 1594 im Brunnen vor der nördlichen Schlossfront möge Rest nach einem Taufstein aus der lokalen Pfarrkirche sein, Zustand 2004.
- Abb. 34: Nové Hradý, Neues Schloss, Steinbecken, 1594 – Detail, Zustand 2004.
- Abb. 35: Hroby (Bez. Tábor), Maria Himmelfahrtkirche, Taufbecken, Kuppel, aus Resten eines mittelalterlichen Tafelbilds hergestellt, Zustand 2011.
- Abb. 36: Hroby, Maria Himmelfahrtkirche, Teil vom mittelalterlichen Tafelbild, das zur Herstellung der Taufbeckenkuppel verwendet wurde, Zustand 2011.
- Abb. 37: Horní Stropnice (Strobnitz, Bez. České Budějovice), Kirche d. hl. Nikolaus, Taufstein – Detail vom Nodus, Zustand 2007.
- Abb. 38: Štěpánovice, Maria Himmelfahrtkirche, gedrehter Taufsteinfuß, Zustand 2016.
- Abb. 39: Strážov, Kirche d. hl. Martin, gedrehter Fuß vom spätmittelalterlichen Taufstein, Zustand 2016.
- Abb. 40: Velešín (Welleschín, Bez. Český Krumlov), Kirche d. hl. Wenzel, neue Sakristei, gedrehter Taufsteinfuß, Zustand 2016.
- Abb. 41: Předsлавice (Bez. Strakonice), Kirche d. hl. Wenzel, Taufstein mit Konsole für die Osterkerze zur Taufe, Zustand 2017.
- Abb. 42: Prachatic, Kirche d. hl. Jakob d. Gr., Taufstein mit Konsole für die Osterkerze zur Taufe, am rechten Rand, Zustand 2017.
- Abb. 43: Čakov (Groß Čekau, Bez. České Budějovice), Kirche d. hl. Leonhard, Schiff, Taufstein mit leeren Wappenschildern, Zustand 2023.
- Abb. 44: Ktiš (Tisch, Bez. Prachatic), Kirche d. hl. Bartholomäus, polygonaler Taufstein in der Kirchenvorhalle, Zustand 2006.
- Abb. 45: Třeboň (Wittingau, Bez. Jindřichův Hradec), Augustinerkloster bei der Kirche d. hl. Ägidius, Taufstein im südlichen Kreuzgangarm, Zustand 2008.
- Abb. 46: Lidéřovice (Lithersch, Bez. Jindřichův Hradec), Kirche d. hl. Leonhard, Schiff, Taufsteinkuppel, Zustand 2021.
- Abb. 47: Přídolí, Kirche d. hl. Laurentius, zugehauene Taufsteinkuppel, Zustand 2007.
- Abb. 48: Přídolí, Kirche d. hl. Laurentius, zugehauene Taufsteinkuppel – Detail, Zustand 2007.
- Abb. 49: Horní Stropnice, Kirche d. hl. Nikolaus, der aus Teilen verschiedenen Alters zusammengesetzte Taufstein, Zustand 2007.
- Abb. 50: Stráž nad Nežárkou (Platz, Bez. Jindřichův Hradec), Kirche d. hl. Peter und Paul, Taufstein, mittelalterliche Kuppel von barockem Fuß getragen, Zustand 2006.
- Abb. 51: Černice, Kirche d. hl. Maria Magdalena, Taufstein: ältere Kuppel mit jüngerem, spätmittelalterlichem Fuß, Zustand 2012.
- Abb. 52: Zátouň (Ottau, Bez. Český Krumlov), Kirche d. hl. Johannes d. T., Taufstein: Kuppel aus der Zeit gegen 1500, auf einer Pfeilertrommel mit abgehauenen Rippenausläufen, die zur Wölbung der Kirche auf den Mittelpfeiler vorbereitet wurde, Zustand 2016.
- Abb. 53: Zátouň, Kirche d. hl. Johannes d. T., Taufstein, Detail der älteren Pfeilertrommel mit abgehauenen Rippenausläufen, auf der die Kuppel aufgesetzt ist, Zustand 2016.
- Abb. 54: Kamenný Újezd (Steinkirchen, Bez. České Budějovice), Allerheiligenkirche, Taufstein, spätmittelalterlicher Fuß mit aufgesetzter älterer Kuppel, Zustand 2012.
- Abb. 55: Rychnov u Nových Hradů (Deutsch Reichenau, Bez. České Budějovice), Kirche d. hl. Ägidius, Taufstein, aus Teilen verschiedenen Alters zusammengesetzt, mit Barockpolychromie versehen, Zustand 2008.
- Abb. 56: Albrechtice nad Vltavou (Bez. Písek), Kirche d. hl. Peter und Paul, Taufstein, mittelalterliche Kuppel von späterem Fuß getragen, Zustand 2019.
- Abb. 57: Bavorov (Barau, Bez. Strakonice), Maria Himmelfahrtkirche, südlicher Seitenaltar, Mensa, Wappen mit Fünfblattrose, Zustand 2008.
- Abb. 58: Bavorov, Maria Himmelfahrtkirche, Hauptportal an der Südseite, Wappen mit Fünfblattrose, Zustand 2019.
- Abb. 59: Bavorov, Maria Himmelfahrtkirche, Fünfblattrose im Wappenschild, Schlussstein von verschwundenem Gewölbe des zweischiffigen Hallenbaus, heute am ehemaligen Hoftor der benachbarten Pfarre eingebaut, Zustand 2019.

Abb. 60: Soběslav (Bez. Tábor), Kirche d. hl. Peter und Paul, Hauptportal an der Südseite, Wappen mit Fünfblattrose, Zustand 2010.

Abb. 61: Putim (Bez. Písek), Kirche d. hl. Laurentius, zylindrischer Taufstein mit leeren Schildern am Rand, Zustand 2016.

Abb. 62: Čestice (Bez. Strakonice), Kirche d. hl. Johannes d. T., zylindrischer Taufstein mit leeren Schildern am Rand, Zustand 2019.

Abb. 63: Vlachovo Březí (Wallischbirken, Bez. Prachatic), Maria Verkündigungskirche, zylindrischer Taufstein mit leeren Schildern und Sägezahnfries am Rand, Zustand 2016.

Abb. 64: Bohumilice (Bez. Prachatic), Allerhl. Dreifaltigkeitskirche, mit Maßwerk dekorierte Taufsteinkuppa, in der Vorhalle der Kirche eingemauert, Zustand 2019.

Abb. 65: Sedlice (Bez. Strakonice), Kirche d. hl. Jakob d. Gr., mit Maßwerk dekorierte Taufsteinkuppa, in der Vorhalle der Kirche eingemauert, Zustand 2020.

Abb. 66: Malšice (Bez. Tábor), Allerhl. Dreifaltigkeitskirche, Sakristei, Taufstein, Zustand 2023.

Abb. 67: Sudoměřice u Bechyně (Bez. Tábor), Allerheiligenkirche, Taufstein unter der Orgelempore, Zustand 2023.

Abb. 68: Rataje u Bechyně (Bez. Tábor), Allerhl. Dreifaltigkeitskirche, Taufstein im Turmerdgeschoss, Zustand 2023.

Karte 1: Die „Zickzack“-Taufsteine in Rataje (Ratay), Sudoměřice und Malšice in der Umgebung der Burg Přiběnice unweit von Bechyně (alle Bez. Tábor – alle Zeichnungen des Autors, 2023).

Karte 2: Rippentaufsteine in Dolní Dvořiště, Rychnov nad Malší und Malonty (Unterhaid, Böhm. Reichenau und Meinetschlag, alle Bez. Český Krumlov) aus dem Anfang des 16. Jahrhunderts.

Abb. 69: Dolní Dvořiště, Kirche d. hl. Ägidius, Kanzel, Fuß und Unterteil, Zustand 2013.

Abb. 70: Dolní Dvořiště, Kirche d. hl. Ägidius, Altarraum, Taufstein, Zustand 2005.

Abb. 71: Rychnov nad Malší (Böhmisch Reichenau, Bez. Český Krumlov), Kirche d. hl. Andreas, Altarraum, Taufstein, Zustand 2013.

Abb. 72: Malonty (Meinetschlag, Bez. Český Krumlov), Kirche d. hl. Bartholomäus, Taufstein bei der Orgelempore, Zustand 2013.

Abb. 73: Nákří (Bez. České Budějovice), Kirche d. hl. Peter und Paul, Wappen mit Fünfblattrose am Taufstein, Zustand 2016.

Abb. 74: Bílá Hůrka (Weissshurka, Bez. České Budějovice), Kirche d. hl. Stephan, Wappen mit Lilie am Taufstein, Zustand 2016.

Abb. 75: Boršov nad Vltavou (Payreschau, Bez. České Budějovice), Kirche d. hl. Jakob d. Gr., Wappen mit Halbmond am Taufstein, Zustand 2018.

Abb. 76: Boršov nad Vltavou, Kirche d. hl. Jakob d. Gr., Wappen mit Sechszackenstern, Zustand 2018.

Abb. 77: Boršov nad Vltavou, Kirche d. hl. Jakob d. Gr., Wappen mit Weinlaub am Taufstein, Zustand 2018.

Abb. 78: Boršov nad Vltavou, Kirche d. hl. Jakob d. Gr., Wappen mit Buchstaben M am Taufstein, Zustand 2018.

Abb. 79: Taufsteine, Wappendekor I. – 1. Bavorov (Barau), Maria Himmelfahrtkirche, nördlicher Seitenaltar, Mensa; 2. ebenda, südlicher Seitenaltar, Mensa; 3. Strunkovice nad Blanicí, Kirche d. hl. Dominik; 4. Boršov nad Vltavou (Payreschau), Kirche d. hl. Jakob d. Gr.; 5. Nákří, Kirche d. hl. Peter und Paul; 6. Bílá Hůrka (Weissshurka), Kirche d. hl. Stephan; 7. Čkyně, Kirche d. hl. Maria Magdalena; 8. Hosín (Bez. České Budějovice), Kirche d. hl. Peter und Paul.

Abb. 80: Bavorov, Maria Himmelfahrtkirche, nördlicher Seitenaltar, Mensa, Zustand 2016.

Abb. 81: Bavorov, Maria Himmelfahrtkirche, südlicher Seitenaltar, Mensa, Zustand 2016.

Karte 3: Taufsteingruppe um die Maria Himmelfahrtkirche in Bavorov mit den lokal durch liturgische Symbole ergänzten Wappenschildern.

Abb. 82: Strunkovice nad Blanicí (Bez. Prachatic), Kirche d. hl. Dominik, Taufstein im Schiff, Zustand 2016.

Abb. 83: Strunkovice nad Blanicí, Kirche d. hl. Dominik, Taufstein – Detail vom Wappen mit Fünfblattrose, Zustand 2016.

Abb. 84: Boršov nad Vltavou, Kirche d. hl. Jakob d. Gr., Taufstein im Schiff beim Triumphbogen, Zustand 2018.

Abb. 85: Boršov nad Vltavou, Kirche d. hl. Jakob d. Gr., Taufstein – halbiertes Wappen, Detail, Zustand 2018.

Abb. 86: Nákří, Kirche d. hl. Peter und Paul, Taufstein im Schiff, Zustand 2016.

Abb. 87: Nákří, Kirche d. hl. Peter und Paul, Taufstein – Wappen mit Stern, Detail, Zustand 2016.

Abb. 88: Bílá Hůrka, Kirche d. hl. Stephan, Südschiff, eingemauerter Taufstein, Zustand 2016.

Abb. 89: Bílá Hůrka, Kirche d. hl. Stephan, Taufstein – Wappen mit Halbmond, Detail, Zustand 2016.

Abb. 90: Čkyně (Bez. Prachatic), Kirche d. hl. Maria Magdalena, Taufstein im Schiff beim Triumphbogen, Zustand 2016.

Abb. 91: Čkyně, Kirche d. hl. Maria Magdalena, Taufstein – Wappen mit Sägeschnitt und mit Keil, Detail, Zustand 2016.

Abb. 92: Taufsteine, Wappendekor II. – 1. Horažďovice, Kirche d. hl. Peter und Paul; 2. Zvolekov (Zamleka), Allerhl. Dreifaltigkeitskirche; 3. Chrástany, Kirche d. hl. Bartholomäus; 4. Jinín, Maria Himmelfahrtkirche; 5. Řepice, Kirche d. hl. Maria Magdalena; 6. Lažiště (Laschitz), Kirche d. hl. Nikolaus; 7. Zbytín (Oberhaid), Kirche d. hl. Veit; 8. Radomyšl, Kirche d. hl. Martin; letzte fünf heute unzugängliche Wappen nach O. Fibich, s. Zit. in Anm. 253 (Zeichnung 2023).

Abb. 93: Hosín (Bez. České Budějovice), Kirche d. hl. Peter und Paul, Seitenkapelle, Taufstein, Zustand 2019.

Abb. 94: Hosín, Kirche d. hl. Peter und Paul, Taufstein – Wappen mit Buchstaben M, Detail, Zustand 2019.

Karte 4: Taufsteine mit heraldischen Motiven an der Grenze Süd- und Westböhmens unter Einfluss der Kirchenverwaltung des Johanniterordens.

Abb. 95: Horažďovice (Bez. Klatovy), Kirche d. hl. Peter und Paul, Taufstein im südlichen Seitenschiff, Zustand 2016.

Abb. 96: Horažďovice, Kirche d. hl. Peter und Paul, Taufstein – Wappen mit Fünfblattrose, Detail, Zustand 2016.

Abb. 97: Zvolekov (Zamleka, Bez. Klatovy), Allerhl. Dreifaltigkeitskirche, Taufstein im Schiff, Zustand 2019.

Abb. 98: Zvolekov, Allerhl. Dreifaltigkeitskirche, Taufstein – Wappen mit Buchstaben A und mit Tatzentkruz, Zustand 2019.

Abb. 99: Chrástany (Bez. České Budějovice), Kirche d. hl. Bartholomäus, Taufstein beim Triumphbogen, Zustand 2017.

Abb. 100: Chrástany, Kirche d. hl. Bartholomäus, Taufstein – Wappen mit Reiter zu Pferd, Detail, Zustand 2017.

Abb. 101: Jinín (Bez. Strakonice), Maria Himmelfahrtkirche, Schiff, Taufstein, Zustand 2018.

Abb. 102: Jinín, Maria Himmelfahrtkirche, Taufstein – Wappen mit doppelter Fünfblattrose und mit Lilie, Detail, Zustand 2018.

Abb. 103: Řepice (Bez. Strakonice), Kirche d. hl. Maria Magdalena, Taufstein im Schiff, Zustand 2019.

Abb. 104: Řepice, Kirche d. hl. Maria Magdalena, Taufstein – Wappen von Kunáš v. Machovic mit drei Lilien, Zustand 2019.

Abb. 105: Lažiště (Laschitz, Bez. Prachatic), Kirche d. hl. Nikolaus, Vorhalle, eingemauerte Taufsteinkuppa, rechts Wappen mit Schrägbalken von Sigismund Huler, Zustand 2016.

Abb. 106: Lažiště, Kirche d. hl. Nikolaus, Vorhalle, Weihwassergefäß mit Maßwerkdekor, Zustand 2016.

Abb. 107: Ledenice (Bez. České Budějovice), Kirche d. hl. Laurentius, Vorhalle, Wappen mit Fünfblattrose am eingemauerten Taufstein, Zustand 2023.

Abb. 108: Jilovice (Bez. České Budějovice), Kirche d. hl. Jakob d. Gr., Taufstein mit zwei Wappen mit Fünfblattrose; 2007 als Kreuzsockel vor der Kirche identifiziert, 2018 in die Vorhalle übertragen, Zustand 2023.

Karte 5: Ledenice-Jilovice Taufsteine mit Wappen der Herren von Landstein oder Rosenberg in Ledenice und Jilovice (Bez. České Budějovice).

Abb. 109: Svatá Maří/Láz (Bez. Prachatic), Kirche d. hl. Maria Magdalena, Taufstein bei der Nordwand mit Wappen von zwei Schlüsseln und Kreisscheibe, d. h. den der Geschlechter v. Štítkov und v. Pačejov, Zustand 2018.

Abb. 110: Svatá Maří, Kirche d. hl. Maria Magdalena, Taufstein – Wappen mit Fisch von Geschlecht v. Čestic, Zustand 2018.

Abb. 111: Žimutice (Bez. České Budějovice), Kirche d. hl. Martin, Turmerdgeschoss, Taufstein mit Wappen von Halbpferd im Sprung und Flügel, von Geschlecht v. Žimutic und Sobětic, Zustand 2020.

Abb. 112: Žimutice, Kirche d. hl. Martin, Taufstein – Wappen mit zwei Schlüsseln, von Geschlecht v. Štítkov, Zustand 2020.

Abb. 113: Radomyšl (Bez. Strakonice), Kirche d. hl. Martin, Taufstein mit einer Wappengalerie mit Wappen des Generalpriors des Johanniterordens Heinrich v. Neuhaus (1402–1421) und einer Reihe weitere Adelige, in der Vorhalle eingemauert, Zustand 2016.

Abb. 114: Radomyšl, Kirche d. hl. Martin, Taufstein – teilweise eingemauertes Wappen mit Fünfblattrose, Detail, Zustand 2016.

Abb. 115: Zbytín (Oberhaid, Bez. Prachatic), Kirche d. hl. Veit, Schiff, der aus derselben Werkstatt wie das im Schlosspark in Libějovice gefundene Taufbecken stammende Taufstein, Zustand 2017.

Abb. 116: Libějovice, Neuschloss – Taufstein, laut Überlieferung aus der Kirche in Sedlec (Selze, Bez. České Budějovice), z. Z. in der Dauerausstellung des Südböhmischen Museums in Trocnov (Bez. České Budějovice). Er wurde in derselben Werkstatt wie der in Zbytín geschaffen, Zustand 2020.

Abb. 117: Dolní Dvořiště, Kirche d. hl. Ägidius, Altarraum, Taufstein – Detail eines von acht Wappen mit Fünfblattrose, Zustand 2005.

Abb. 118: Dolní Dvořiště, Kirche d. hl. Ägidius, Vorhallengewölbe – Schlusssteindetail mit Fünfblattrose, Zustand 2015.

Abb. 119: Dolní Dvořiště, Kirche d. hl. Ägidius – Schlussstein mit Fünfblattrose im dreischiffigen Hallenbau, vor 1508 Gewölbvollendung, De-

tail, Zustand 2013.

Abb. 120: Jindřichův Hradec, Maria Himmelfahrtkirche, südliches Seitenschiff, Taufstein aus dem Adneter Kalkstein, Zustand 2020.

Abb. 121: Jindřichův Hradec, Maria Himmelfahrtkirche, Taufstein – Wappen von Anna Fürstin v. Münsterberg (†1547), der vierten Gemahlin von Heinrich IV. v. Neuhaus, Zustand 2020.

Abb. 122: Hořice na Šumavě (Hörtitz, Bez. Český Krumlov), Kirche d. hl. Katharina, Altarraum, Taufstein mit Zunftzeichen beim Seitenkapelleneingang, Zustand 2011.

Abb. 123: Hořice na Šumavě, Kirche d. hl. Katharina, Taufstein – Zunftzeichen mit Hufeisen vom Schmiede- und Hufschmiedezunft, rechts mit Brezel als dem Zunftzeichen der Bäcker, Zustand 2011

Abb. 124: Štěpánovice, Maria Himmelfahrtkirche, Altarraum, Taufstein, Zustand 2016.

Abb. 125: Štěpánovice, Maria Himmelfahrtkirche, Taufstein, grafische Zeichen mit Bedeutung der sog. bürgerlichen Zeichen(?), Detail, Zustand 2016.

Abb. 126: Neujahrswunsch mit sitzendem Distelfink haltendem Jesuskind (1480–1490), Holzschnitt, „michel“ signiert (F. Kobler, s. Zit. in Anm. 9)

Abb. 127: Kájov, Marienkirche, Taufstein – sitzendes Jesuskind mit Apfel und Schriftband, Detail, Zustand 2018.

Abb. 128: Sitzendes Jesuskind mit Apfel (gegen 1480), Holzschnitt (F. Kobler, s. Zit. in Anm. 9).

Abb. 129: Jindřichův Hradec, Maria Himmelfahrtkirche, Taufstein – Relief eines knienden Engels mit Kerze und Glöckchen, Zustand 2020.

Abb. 130: Jindřichův Hradec, Maria Himmelfahrtkirche, Taufstein – Reliefs von Maria mit Kind, an Seiten mit knienden Engeln mit Kerzen und einem Glöckchen, Zustand 2020.

Abb. 131: Taufsteine, Wappendekor III. – 1. Zdikovec (Klein Zdikau), Kirche d. hl. Peter und Paul; 2. Paračov, Kirche d. hl. Peter und Paul.

Abb. 132: Zdikovec (Klein Zdikau, Bez. Prachatic), Kirche d. hl. Peter und Paul, Taufstein im Schiff, Zustand 2019.

Abb. 133: Paračov (Bez. Strakonice), Kirche d. hl. Peter und Paul, Taufstein im Schiff, Zustand 2019.

Karte 6: Zylindrische und polygonale Taufsteine oder Weihwassergefäße mit Maßwerkmotiven.

Abb. 134: Volyně (Bez. Strakonice), Allerheiligenkirche, Taufstein im Altarraum mit Maßwerkmotiven, Zustand 2018.

Abb. 135: Volyně, Allerheiligenkirche, Taufstein – Reliefmaßwerk, Detail, Zustand 2018.

Abb. 136: Malenice (Bez. Strakonice), Kirche d. hl. Jakob d. Gr., heute Stadtmuseum Volyně, Taufstein mit Maßwerkmotiven, Zustand 2020.

Abb. 137: Malenice, Kirche d. hl. Jakob d. Gr. (heute Stadtmuseum Volyně), Taufstein – Reliefmaßwerk, Detail, Zustand 2020.

Abb. 138: Blanice (Groß Blanitz, Bez. Strakonice), Kirche d. hl. Ägidius, Taufstein als Teil der geplanten Gewölbstütze im Schiff, Zustand 2014.

Abb. 139 Blanice, Kirche d. hl. Ägidius, Taufstein – Detail der rund um die Kuppel gehauenen illusionistischen Draperie, Zustand 2014.

Abb. 140: Nedvědice (Bez. Tábor), Kirche d. hl. Nikolaus, Taufstein in der Sakristei unter Inspiration durch kleinen Holzfass, Zustand 2011.

(Übersetzung J. Noll)